

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AHMED FÂİK'İN TÜRKÇE MEM U ZÎN
MESNEVÎSİ VE FUZÛLÎ'NİN LEYLÂ VÜ
MECNÛN MESNEVÎSİ İLE MUKAYESESİ
(METİN-İNCELEME-MUKAYESE)**

EYYÜP AZLAL
2501101229

**DANIŞMAN
PROF. DR. MUHAMMET NUR DOĞAN**

İSTANBUL-2013

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Eyyüp Azlal

Numarası : 2501101229

Anabilim/Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Danışman Öğretim Üyesi : Prof. Dr. Muhammet Nur DOĞAN

Tez Savunma Tarihi : 05/06.2013

Tez Savunma Saati : 15.00

Tez Başlığı : Ahmed Fayık'ın Türkçe Mem u Zin Mesnevisi ve Fuzuli'nin Leyla Vü Mecnun Mesnevisi ile Mukayesesi (Metin-İnceleme-Mukayese).

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ÖYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Muhammed Nur DOĞAN		Kabul
2- Prof. Dr. Azmi BİLGİN		Kabul
3- Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN		Kabul
4- Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ		Kabul
5- Doç. Dr. Murat A. KARAVELİOĞLU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof. Dr. Yaşar KOÇAK		
2-Yrd. Doç. Dr. Cemal AKSU		

ÖZ

Eyyüp AZLAL

Ahmed Fâik'in Türkçe Mem u Zîn Mesnevîsinin İncelenmesi ve
Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevîsiyle Mukayesesi

ÖZ

Ahmed Fâik, 18. asır mutasavvıf Dîvân şairlerindendir. Merkezden uzakta olduğu için şair tezkirelerinde ismi geçmemektedir. Bitlis'te iki yıl emirlik yaptıktan sonra Nakşî ve Kadirî olan şeyhi Şems-i Bitlisî'ye intisap etmiştir. Şems-i Bitlisî, Dîvân şairlerimizden Müştak Baba'nın dedesinin kardeşidir. Aynı zamanda Müştak Baba'nın hocası da olan Şems-i Bitlisî, Ahmed Fâik'in da hem şeyhi hem de hocasıdır. Müştak Baba ile mekteb arkadaşı da olan Ahmed Fâik'in şiir kuvveti ve üslûbu Hoca Neş'et, Müştak Baba derecesindedir.

Şiirlerinde tassavufî fikirleri işleyen Ahmet Fâik, konusunu *Mem-i Âlân* efsanesinden alan meşhur *Mem u Zîn* destânını, Fuzulî'nin *Leylâ vü Mecnûn* eserine nazire bir şekilde Türkçe olarak kaleme almıştır. Ahmet Fâik; şiirinde, özellikle gazellerinde Fuzulî'ye yakın mâna ve imajlar kullanmıştır. Onun kayıp olan *Dîvân'* ı bulunduğunda şiirlerinin mâna ve imaj bakımından ne kadar güçlü olduğu ortaya çıkacaktır.

Bu çalışma ile Bitlis'te Ahmed Fâik adında mutasavvıf bir şairimizin Doğu Anadolu'da Türkmenler arasında da söylenen bir halk destânı olan *Mem u Zîn'* i kaleme aldığı ve bu mesnevîyi kaleme alırken üstadı olarak Fuzulî'yi ve ünlü eseri *Leylâ vü Mecnûn'u* örnek aldığı görülmüştür. Bu nedenle çalışmamızda Ahmed Fâik ve *Mem u Zîn* Mesnevîsinin Klasik Türk Edebiyatındaki yerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Eyyüp AZLAL

The analyzing of “Mem u Zîn “ Mesnevî work of Ahmet Fâik and Compression with “Leylâ vü Mecnûn ” work of Fuzûlî.

ABSTRACT

Ahmet Fâik is the one of the mysticism poems. Beacuse of away from the center, there is no clue for him at poems’ list. After he had trained himself as a newbie of this way, he devoted himself to Nakşî and Kadirî Şems-i Bitlisî. He was also brother of Müştak Baba who is one of the diwan poems. Furthermore, Şems-i Bitlisî was not only teacher of Müştak Baba, but also Şeyh and teacher of Ahmet Fâik. Ahmet Fâik who was also companion of Müştak Baba has heavy talent and style on his poem as much as Hoca Neş’et , Müştak Baba.

Ahmet Fâik who was carrying out mysticism on his poets wrote “Mem u Zîn” which was source subject of “Mem-i Âlân” and whose saga was from “Leylâ vü Mecnûn” work of Fuzûlî. Ahmet Fâik used close meaning and new images on poets especially on his lyrics. It would be come out how power his poets had by the view of close meaning and new images.

In the period of this work, it was seen that a mystic poem who was called as Ahmet Fâik had written *Mem u Zîn* which is still folk legend among Türkmen in the East and while he was writing this work, he thought Fuzûlî and his work *Leylâ vü Mecnûn* as a model of mysticism. Therefore it was aimed to declare place of Ahmet Fâik and *Mem u Zîn* in the Classical Literature of Turkish.

ÖNSÖZ

Bu araştırma ve incelememiZîn gayesi 18. asırda Türk edebiyatında işlenen tasavvufî bir aşk mesnevîsi olan Türkçe *Mem u Zîn*¹ mesnevîsinin tenkitli bir metnini hazırlamak, eseri inceleyip müellifi Ahmed Fâik hakkında bilgiler vermek ve böylece eseri ilim dünyasına kazandırmaktır.

Şimdiye kadar bir nüshası olduğu için üzerinde tenkitli bir çalışma yapılamayan eserin² ikinci nüshasının bulunmasıyla tarafımızdan tenkitli bir metni hazırlandı. Eser, ilmî metodlarla incelendi. Ayrıca çalışmamızda Türkçe *Mem u Zîn*'i kaleme alan Ahmed Fâik, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* eserine benzer bir kurgu oluşturduğunu gözlemledik. Ahmed Fâik'in bu mesnevîsini şekil ve muhteva bakımından *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsi ile mukayese ettik.

İlk Türkçe *Mem u Zîn* mesnevîsinin müellifi Ahmed Fâik, XVIII. Asır mutasavvıf şairlerindendir. Tezimiz, Türkçe kaleme aldığı *Mem u Zîn* mesnevîsi üzerinedir. Bu çalışmamız, *Mem u Zîn* mesnevîsinin edisyon-kritik ve transkripsiyonlu metni ile incelenmesi üzerinedir. Ayrıca bu mesnevî, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsi ile yapılan mukayese sonucunda klasik mesnevîlerimiz arasında yerini alacaktır.

Bu tezimiz, şimdiki bilgilerimize göre iki nüshası bulunan eserin dört bölümde incelenmesiyle oluşmuştur.

Birinci bölümde şâirin hayatı, edebî ve tasavvufî şahsiyeti üzerinde duruldu. Eserleri hakkında bilgi verildi. Şâirin edebî şahsiyetini; şairliği üzerine

¹ Şeyh Ahmed-i Hânî, *Mem u Zîn* mesnevîsini 1695 yılında, konusunu Doğu Anadolu'da bir halk anlatısı olan "Mem-i Alan" destanını tasavvufî bir kurguyla kaleme almıştır. Bkz. Turgut Karabey, **Ahmed-i Hanî ve Mem u Zîn**'i, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enst. Dergisi, sayı 30 s.57 Erzurum 2006

² Bu eser, 1969 yılında Sırrı Dadaşbilge tarafından günümüz harflerine çevrilerek yayımlanmıştır. Dadaşbilge, Süleymaniye Kütüphanesine bağışladığı nüshadan çalışmıştır. Nüshanın ilk sayfası ve ortadaki bazı sayfaların kopuk olması ve yazarın elinde başka nüsha olmayışından bu eserin tenkitli basımı yapılamamıştır. Bu nedenle ilmî bir çalışmadan yoksun olan Dadaşbilge çalışması, özellikle gazeller bölümündeki bariz imla, kelime ve mana hataları ile metni bütün olarak orijinallikinden uzaklaştırmıştır.. Bkz. Sırrı Dadaşbilge **Mem o Zîn**, Matbaacılar Teknisyenleri Basımevi, İst. 1969

kaynaklarda söylenenler, şairin kendi şairliği hakkındaki düşünceleri ve şahsiyetine etkisi olan kişiler, bu bölüm altında incelendi.

İkinci bölümde *Mem u Zîn* mesnevîsi, iç ve dış yapı yönünden incelendi. Şekil özellikleri, dil ve üslûb, nüshaların tavsîfi, vezin v.s. yönüyle incelendi.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Türk Tarih Kurumu Kütüphanesindeki (Y.I/165) nüsha ile Süleymaniye Kütüphanesinde Yazma Bağışlar bölümünde (894.35-1) yer alan Türkçe *Mem u Zîn* mesnevîsinin transkripsiyonlu ve tenkitli metni yer almaktadır. Bu bölümde ayrıca metnin kuruluşunda takip edilen hususlar da belirtmiştir.

Çalışmamızın son kısmında ise Türkçe *Mem u Zîn* mesnevîsinin Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsiyle mukayesesini yer almaktadır.

Mesnevî metni oluşturulurken herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Fakat eseri çalışırken Ahmed Fâik'in *Mem u Zîn* adlı mesnevîsinin klasik mesnevî tertibiyle yazılmadığını gördük. Çünkü metinde klasik metinlerdeki "girizgâh, na't, münâcât, fahriye gibi bölümler yoktu. Bu mesnevî geleneksel mesnevîlerde olduğu gibi besmele ile başlamıştır.

Mesnevîde beyitler kafiye düzenine göre tertip edilmiştir. Ve mesnevî vezni olan "Mef'û lü/ Me fâ'i lün/ Fe'û lün" kullanılmıştır. Yine mesnevî içerisinde yer alan 22 gazel de bulunmaktadır.

Şairin hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında kaynaklarda çok az bilgi olduğundan; bunlara dair söyleyeceklerimizi şairin şiirlerinden, onun şeyhi olan Şems-i Bitlisî'nin hayatından ve Şems-i Bitlisî'nin yeğeni olan Müştak Baba'nın eserlerinden tespit etmeye çalıştık.

Mem u Zîn mesnevîsi, bu çalışma ile edebiyat tarihinde yerini şüphesiz alacaktır. Bunda en büyük pay danışman hocam Prof. Dr. Muhammet Nur Doğan'a aittir. Çalışmanın ortaya çıkmasında yardımları, hoşgörüsü ve sabrından dolayı kendisine teşekkür ediyorum.

Ayrıca, lisans eğitimimden bu yana ilerlememde büyük emekleri olan öneri, uyarı ve katkılarından dolayı hocalarım Prof. Dr. Mustafa Özkan'a Prof. Dr. Kemal Yavuz'a, Prof. Dr. A. Azmi Bilgin'e, Yrd. Doç Dr. Cemal Aksu'ya, Doç Dr. Murat Karavelioğlu'na da teşekkür ederim. İstanbul'dan uzakta kaldığım zamanlarda yardımlarını esirgemeyen Harran Üniversitesi hocalarından Doç. Dr. Ekrem Bektaş ve Doç. Dr. Kaplan Üstüner'e, emekli Din Kültürü Öğretmeni

İlahiyatçı- Yazar Mahmut Karakaş'a ve İran'dan Türkçe *Mem u Zîn'in* yeni bir nüshasını bulup bize getiren Yrd. Doç. Dr. Turgay Şafak'a, Maddî ve manevî desteğini esirgemeyen İlim Yayma Vakfına, Süleymaniye Kütüphanesine ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesine teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	XIII
SEMBOLLER / KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIV
GİRİŞ.....	1
A. Osmanlı İmparatorluğu ve 18. Yüzyılın Genel Durumu.....	1
B. 18. Asır Osmanlı Edebiyatı	3
C. Edebiyatımızda Mesnevî Geleneği ve Aşk Mesnevîleri	11
Ç. Edebiyatımızda Mem u Zîn Mesnevîleri ve Mem u Zîn'i Yazan Şairler	12
BİRİNCİ BÖLÜM	19
1.AHMED FÂİK'İN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ	20
1.1.Hayatı	20
1.2.Edebî ve Tasavvufî Hayatı	22
1.3.Eserleri	25
1.3.1.Telif Mem u Zîn Mesnevîsi :.....	25
1.3.2.Tercüme Mem u Zîn Mesnevîsi:	25
1.3.3.Dîvânı:	30
1.4. Şems-i Bitlisî ve Ahmed Fâik Üzerine Etkisi	30
1.4.1. Şems-i Bitlisî :	30
1.4.2.Şems-i Bitlisî'nin Ahmed Fâik Üzerinde Etkisi :	31
İKİNCİ BÖLÜM.....	33
MEM U ZÎN MESNEVÎSİNİN İNCELENMESİ	33
2. MEM U ZÎN MESNEVÎSİNİN İNCELENMESİ.....	34
2.1. Mem u Zîn Mesnevîsinin Dış Yapısı	34
2.1.2.Tertip Şekli	34
2.1.3.Vezin:.....	35
2.1.4.Kafiye ve Redif.....	37
2.1.5.Dil, İmla ve Üslûp Özellikleri	39
2.1.5.1. Dil Özellikleri	39

2.1.5.2. Üslûp Özellikleri	41
2.1.5.3. İmlâ Özellikleri	45
2.1.5.4. Deyimler ve Atasözleri	45
2.1.5.5. Edebî Sanatlar	45
2.2. Mem u Zîn'in İç Yapısı	48
2.2.1. Mem u Zîn Mesnevîsinin Özeti	48
2.2.2. Timsalî Şahıslar	62
2.2.2.1. Mesnevînin Birinci Derece Kahramanları	62
2.2.2.1.1. Mem	62
2.2.2.1.2. Zîn:	64
2.2.2.2. Mesnevînin İkinci Derece Kahramanları	65
2.2.2.2.1. Tacdîn	65
2.2.2.2.2. Sıttî	66
2.2.2.3. Mesnevînin Üçüncü Derece Kahramanları	66
2.2.2.3.1. Beko	66
2.2.2.3.2. Mîr Zeyneddîn Bey:	67
2.2.2.3.3. Dadı Heyzebûn	68
2.2.2.3.4. Çaker	69
2.2.2.3.5. Arif	70
2.2.3. Mem u Zîn Mesnevîsinde İslâmî Unsurlar	70
2.2.3.1. Allah	70
2.2.3.2. Hz. Kur'an	72
2.2.3.3. Peygamberler	72
2.2.3.4. Ayetler	74
2.2.3.5. Hadis-i Şerifler	75
2.2.4. Şahıslar	76
2.2.4.1. Tarihi ve Efsanevî Şahsiyetler	76
2.2.4.2. Çeşitli Mesnevî Kahramanları	78
2.2.4.3. Dinî ve Tasavvufî Şahsiyetler	79
2.2.5. Ülkeler-Şehirler	79
2.2.5.1. Belh	79
2.2.5.2. Hind	80

2.2.5.3. Sind.....	80
2.2.5.4. Mısır Ülkesi	80
2.2.5.5. Kenan Diyarı	80
2.2.5.6. Çin Ülkesi	80
2.2.5.7. Bitlis	81
2.2.5.8. Botan (Bohtan)	81
2.2.5.9. Dara Ülkesi.....	82
2.2.6. Nehirler-Dağlar	82
2.2.6.1. Cûdî Dağı.....	82
2.2.6.2. Tur Dağı	82
2.2.6.3. Ceyhun Nehri	82
2.2.7. Mekan	83
2.2.7.1.Ev (Beyt, Hane, Konağ)	83
2.2.7.2. Mabet/Deyr/Puthane/Klise.....	84
2.2.7.3. Kâbe.....	84
2.2.7.4.Bahçe (bağ).....	85
2.2.7.5. Saray.....	86
2.2.7.6.Zindân	86
2.2.6. İçtimâî Hayat	88
2.2.6.1.Bey ve Çevresi	88
2.2.6.2. Resmî ve Gayr-ı Resmî Görevler ve Meslekler	88
2.2.7. Kozmik Alem.....	90
2.2.7.1. Nevrûz.....	90
2.2.7.2. Felek	90
2.2.7.3. Kamer	91
2.2.7.4. Zühre.....	91
2.2.7.5. Şems.....	92
2.2.8. Burçlar	92
2.2.8.1. Aslan (Esed) Burcu	92
2.2.8.2. Terâzi (Mizân) Burcu	93
2.2.9. Anâsır-ı Erbaa.....	93
2.2.10. Mesnevî de Temalar	93

2.2.10.1.Rüyâ:.....	93
2.2.10.2.Aşk.....	94
2.2.10.3. Güzellik	94
2.2.10.4.Ölüm	94
2.2.10.5. Ayrılık ve Kavuşma.....	95
2.2.10.6. Doğruluk Dürüstlük.....	96
2.2.11. Sosyal Yapılanmada Meslekler	97
2.2.12. Evlilik.....	98
2.2.12.1. Kız İsteme	98
2.2.12.2. Çeyiz	98
2.2.12.3. Gelin Karşılama.....	99
2.2.12.4.Düğün	99
2.2.12.5. Gerdek	100
2.2.12.6. Ziyafetler	101
2.2.13. Av Merasimi	102
2.2.14. Mûsîkî	102
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	106
TÜRKÇE MEM U ZÎN MESNEVÎSİ TENKİTLİ METNİ	106
3.1.Nüshaların Tavsîfi	106
3.2.Transkripsiyon Tablosu	108
3.3.Metnin Kuruluşunda Takip edilen Hususlar	109
3.3.Metnin Konu Başlıkları.....	110
3.4.Transkripsiyonlu Metin.....	113
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	209
MEM U ZÎN MESNEVÎSİ İLE LEYLÂ VÜ MECNÛN MESNEVÎSİNİN	
MUKAYESESİ	209
4.1. Mukayeseli Edebiyat.....	209
4.1.2. Mem u Zîn ile Leylû vü Mecnûn Mukayesesine Giriş	211
4.2. Yapı Bakımından Mukayese.....	211
4.2.1. Tertip Özelliği.....	211
4.2.2. Vezin.....	212
4.2.3. Konuyu İşleyiş Biçimi :	213

4.2.4. Bölüm ve Alt Başlıkları	213
4.2.4.1. Her İki Mesnevî Başlığı Yönünden Mukayese	216
4.2.4.2. Hikâyelerin Giriş Bölümü Yönünden Mukayese	216
4.2.4.4. Aşıkların Kavuşmaları Yönünden Mukayese	218
4.2.4.5. Ayrılık Yönünden Mukayese	222
4.2.4.6. Aşk Temasını İşleyiş Yönünden Mukayese	224
4.2.4.7. Üslûb Açısından Mukayese	226
4.2.4.8. Bakış Açısı ve Anlatıcı Yönünden Mukayese	227
4.2.4.10. Leylâ vü Mecnûn'da Şahıs Kadrosu	232
4.2.4.11. Elçi Gönderme	235
4.2.4.12. Fitne Yönünden Mukayese	236
4.2.5. Örnek Metin Mukayesesi	236
4.2.5.1. Kahramanların Birbirlerine Aşık Olmaları	236
4.2.5.2. Mecâzî Aşktan Kurtuluş	238
SONUÇ	242
KAYNAKÇA	245
EKLER	249

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 1: Mesnevîde Kullanılan Vezinler Tablosu.....	37
Tablo 2: Transkripsiyon Tablosu.....	108

SEMBOLLER / KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı Eser
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.F.	: Ahmed Fâik
Ank.	: Ankara
B.	: Başlık
Bk.	: Bakanlık
Bkz.	: Bakınız
b.	: Baskı
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
D.	: Doktora
E.Ü.	: Ege Üniversitesi
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
F.Ü.	: Fırat Üniversitesi
g.	: Gazel
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
İst.	: İstanbul
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
K.K.	: Kuran-ı Kerim
KTB.	: Kültür ve Turizm Bakanlığı
Ktp.	: Kütüphane/ Kütüphanesi
LM.	: Leylâ vü Mecnûn
m.	: Mesnevî
M.	: Milâdî
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜ.	: Marmara Üniversitesi
Nu.	: Numara

ö. :Ölümü
S. :Süleymaniye Kütüphanesi
s. :Sayfa
SBE. Sosyal Bilimler Enstitüsü
T. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi
TA. :Türkiyat Enstitüsü
Trc. :Tercüme
t.y. :Basım Tarihi Yok
Ünv. :Üniversite/ Üniversitesi
YL. :Yüksek Lisans
y.y. :Yüzyıl
Yay. :Yayın

GİRİŞ

Çalışmamız, XVIII. yüzyılda yaşamış mutasavvıf bir şâir olan Ahmed Fâik'in *Mem u Zîn* eserinin incelenmesi ve bu eserin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsi ile mukayesesi üzerinedir. Ahmed Fâik, 18. asırda bir dönem Bitlis Beyliği yaptıktan tasavvufî bir hayatı benimsemiş ve dönemin Nakşî ve Kâdirî tarikatı Şems-i Bitlisî'ye intisap etmiştir.

Sanatçılar, ortaya koydukları eserleriyle yaşadıkları dönemin müşahhas aynasıdır; bu itibarla onların eserlerini şekillendiren unsurların başında yaşadıkları dönemin koşulları gelmektedir. Bu çalışmamızda Ahmed Fâik'in hayatı, tassufî, görüşleri konusuna geçmeden önce kendisinin ve serlerinin daha iyi anlaşılabilmesi XVIII. yüzyılı belli bazı başlıklarla kısaca ele almayı gerekli gördük.

A. Osmanlı İmparatorluğu ve 18. Yüzyılın Genel Durumu

“Siyasî ve sosyal hayattaki çözümlenin iyice açığa çıktığı 18. asırda edebiyat ve sanatın merkezi İstanbul olmakla birlikte, Edirne, Bursa, Diyarbakır gibi merkezlerde, maddî ve manevî boyutlarıyla Türk varlığını bünyesinde hâlâ barındıran Balkanlar'da edebî hayat bütün canlılığı ile devam etmiştir.”³

Osmanlı Devleti 18. yüzyıla ilk defa toprak kaybeden bir devlet olarak girdi. (Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları).⁴ O zamana kadar hiç toprak kaybetmemiş olan ve geçmişi başarılarla dolu olan Osmanlı Devletine çok ağır gelmişti. Bu yüzden bu yüzyılın başlarında kaybettiği toprakları geri alma çabasına girdi. Avusturya, Lehistan, Rusya ve Venedik'e toprak vermek zorunda kalan Osmanlı devleti Karlofça ve İstanbul antlaşmalarıyla uğradığı

³ Ahmet Atilla Şentürk- Ahmet Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İst., Dergâh Yayınları, 2006, s. 425.

⁴ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB. Yay. İst. c.I s.738

kayıpları telafi etmek için; kuzeyde Rusya, batıda Venedik ve Avusturya, doğuda İran ile savaşa girmiştir.

Osmanlı Devletinin İran'la savaşa girmesinin en önemli nedeni Batıda kaybettiklerini Doğuda telafi etmesidir. İmparatorluk, savaşlarda istediği sonucu alamadığı gibi, yeni toprak kayıplarına da uğradı. Bu dönemde Rusya, Osmanlı İmparatorluğu aleyhine güçlenmiş, devleti tehdit eder bir hal almıştır. Osmanlı Devleti 17. yüzyılda en çok Avusturya ile savaşmıştı. 18. yüzyılda ise en çok Rusya ile savaşacak. Kanunî'den beri dostumuz olan Fransa 18. yüzyılın sonlarında (1798) Mısır'a saldırınca bu ülke ile ilişkilerimiz bozulacaktır.

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda sermaye birikimi olmadığı için ekonomik durgunluk giderilememiş, eldeki sermaye savaş ve tüketim harcamalarına yönelmiş, yabancılara tanınan Kapitülasyonlar ticarî gelişmeleri engellemiş, sanayi kesimi el emeği faaliyetinden kurtarılıp, üretimde fabrikasyona gidilememiştir.

Birçok kimsenin yeteneklerini ve çalışkanlıklarını kanıtlayarak değil, rüşvet, adam kayırmak, çıkar sağlamak, dalkavukluk ederek önemli görevlere getirilmiş, dinî anlayış daha dogmatik bir anlayışa bürünmüştür. İmparatorluk, girdiği savaşlardan yenilgiyle çıkarak büyük topraklar yitirirken, Yeniçeri Ocağı devlet için bir yük olmuş, devlet adamları için korkulu bir rüya haline gelmiştir.

İç bünyede başlayan bozukluklara karşı devlet adamları 18. yy. başlarından itibaren bazı önlemler aldılar. Bu çabalar belli bir süre için olumlu sonuçlar getirdi. Hatta 18. yüzyılın ilk yarısında belli ölçüde bir düzelme bile olmuştur. Osmanlı Devleti bu dönemde kaybettiği toprakları geri almanın yanında Batı'nın bilim ve teknolojisinden de yararlanmaya başlamıştır.

Bu dönemde Osmanlı'nın devlet politikalarını kısaca şöylece belirtmek mümkündür:

a) Kaybettiği toprakları geri almak

b) Bir takım ıslahatlarla (yükselme dönemini örnek almak) devleti Batı karşısında güçlü kılmak.

B. 18. Asır Osmanlı Edebiyatı

18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda siyasî, toplumsal ve ekonomik hayatta görülen gerilemeye karşın, özellikle Lâle devrinde kültür ve edebiyat hayatı gelişimini sürdürmüştür.

Gibb'in "Geçiş Dönemi" diye adlandırdığı bu dönemde⁵, Dîvân Edebiyatında millîleşme ve mahallileşme temayülleri artmıştır.

Bu dönemde manzum tarihlerde gözle görülür bir artış söz konusudur. Manzum tarihlerin konu çerçevesi genişlemiş, pek çok tarihî ve sosyal vaka ile ilgili manzum tarih düşürülmüştür.

"Bu dönem edebiyatı, daha çok bir nazire edebiyatı görünümündedir."⁶ Bu dönemde XVI. ve XVII. yüzyıllarda yaşamış pek çok Dîvân şâirinin şiirlerine nazireler yazılmıştır. Nazire yazma geleneği Nedîm gibi büyük sanatçılar tarafından da sürdürülmüştür. Bunun yanı sıra tahmislerin sayısı da aynı şekilde artmıştır. Yine Nedim'in özellikle Râsih ve Neşatî'nin birer gazeline yaptığı tahmîs dikkate değer bulunmaktadır.

Bu dönemde üzerinde durulması gereken üç üslûp vardır. Bunlar, Hint üslubu yani **Sebk-i Hindî**, mahallî tarz ve hikemî tarzdır.

Hint üslubu anlamına gelen **Sebk-i Hindî**'nin, ilk mümessilleri ve tam olarak ne zaman ortaya çıktığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu tarzın ilk olarak XVI. yüzyılda ortaya çıktığı söylene de, bu tarihten önce yazılmış eserlerde de **Sebk-i Hindî**'nin pek çok özelliğine rastlamak mümkündür. Fakat genel görüş, **Sebk-i Hindî**'nin XVI. yüzyılda İran'da ortaya çıkmış, ancak Safeviler dönemindeki dinî baskı nedeniyle Hindistan'a göç

⁵ E. J. Wilkinson Gibb, **Osmanlı Şiir Tarihi**, (Trc. Ali Çavuşoğlu) c. 4, Ank. Akçağ Yay. 1999, s. 269.

⁶ Faruk K. Timurtaş, **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**, 2. bs., İst., Boğaziçi Yay., 1990, s. 307.

eden İranlı şairlerce Hindistan'da geliştirilmiştir. Urfî-yi Şirazî, Sâib-i Tebrizî, Tâlib-i Amûlî, Şevket-i Buhârî, gibi şairler tarafından ustalıkla kullanılan bu üslûp Türk edebiyatında XVII. yüzyıldan itibaren etkisini göstermeye başlar.⁷

Sebk-i Hindî'nin dili, terkipli ve ağırdır. Tıpkı daha sonra **Servet-i Fünûn** dönemi edebiyatında görüleceği gibi, yeni bir hayal, yeni bir düşünce, yeni bir mana ortaya çıkarmak isteyen şairler, bunu daha önce kullanılan kelimelerle yapmanın uygun olmayacağı fikrine varmışlardır. Yapılan yenilikleri, onlara uygun olarak yeni bir dille ve söyleyişle ifade etmek o yenilikleri daha çarpıcı hale getirecek, daha etkili kılacaktır.

Nâilî-i Kadîm ile edebiyatımızda tesirini gösteren bu akım, Nedim'de kendini güçlü bir şekilde hissettirir. Şeyh Galip ise bu akımı Divân Edebiyatında zirveye taşır.

XVII. yüzyılda Nâbî tarafından en iyi örnekleri verilen ve bu sebeple "**Nâbî Okulu**" adıyla anılan hikemî üslûpta tefekkür ön plandadır. İfade de, kullanılan dil de daha sade ve anlaşılırdır. Bu üslûpta yazılmış şiirlerde nasihat-âmiz, ahlakî ve didaktik yön ağır basar.

Nâbî'nin şiirle düşünceyi birleştirerek açtığı yolda kendisini izleyenler arasında Sâbit, Râmî Mehmet Paşa, Çelebizâde Âsım, Koca Rağıp Paşa, Seyyid Vehbî, Diyarbekirli Hâmî, Antakyalı Münîf gibi şairler vardır.⁸

XVIII. yüzyılın etkili akımlarından biri de mahallîleşme akımıdır. Türkü ve şarkı türünün Dîvân şairlerince kullanılmaya başlanması, dilde sadeleşme, atasözü ve deyimlerin şiirde sıklıkla kullanılması, Nedim gibi büyük şairlerin dahi hece vezniyle şiir söylemeleri gibi birçok olay bu akımın tesiriyle olmuştur. Dîvân şiirindeki klasik âşık ve sevgili tipinin değişmesinde de mahallîleşmenin rolü büyüktür. Dîvân Edebiyatının özelliklerinden biri olan idealizasyonda yumuşama ve klasik sevgili tipinde de farklılaşma gözlenir.

⁷ Mine Mengi, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Akçağ Yay.2000, s. 180.

⁸ Mengi, a.e. s.182

Sevgili için her şeye katlanan ve onun tüm eziyetlerine boyun eğen, hatta bu eziyetlerden zevk alan âşık, artık sevgilinin cefasından, cevrenden bıkıp şikâyet etmeye başlar. İdeal sevgili tipinde de değişiklikler olur. Klasik şiirdeki siyah saçlı, siyah gözlü sevgilinin yanı sıra sarışın, renkli gözlü sevgili de şiirde yer almaya başlar. Bu dönem şiirlerinde kadın daha somut ve daha gerçekçi olarak karşımıza çıkar.

Bu üslûp, Dîvân şiirinin şahıslarına etki ettiği gibi, bu şiirin konu edindiği coğrafyaya da etki etmiştir. Şairler, İran coğrafyası yerine Osmanlı coğrafyasını görmeye ve şiirlerinde millî coğrafyaya yer vermeye başlamışlardır. Bunun yanı sıra mesnevîlerde de yerel konular işlenmeye başlanmıştır. Özellikle Sâbit'in mesnevîleri yerel unsurlara yer vermesi açısından ayrı önem taşımaktadır.⁹

Şiirlerinde Necîb mahlasını kullanan Sultan III. Ahmed ve İlhamî mahlasıyla şiirler yazan III. Selim, kültüre çok önem vermiş ve etraflarında edebî muhitleri oluşturmuşlardır. 18. yüzyıl Klasik Türk şiirinin en önemli şâirleri Nedîm ve Şeyh Gâlip bu iki padişah döneminde yetişmiştir. Nedîm ve Şeyh Gâlib ile birlikte, Enderunlu Fâzıl, Fıtnat Hanım, İzzet Ali Paşa, Kânî, Koca Râgıb Paşa, Nahîfî, Neş'et, Seyyid Vehbî, Sünbülzâde Vehbî dönemin önde gelen şairleri arasındadır.

18. yüzyılın en çok rağbet gören nazım şekli “gazel” olmakla birlikte “şarkı” türü de Dîvân Şairleri arasında revaçtadır. Bununla birlikte Enderunlu Fâzıl'ın *Defter-i Aşk*'ı ve Sünbül-zâde Vehbî'nin *Şevk-engîz*'i gibi özgün ve yerel öğelerle oluşturulmuş gerçekçi mesnevîlerin sayısında da bir artış gözlenmektedir.

Bu yüzyılda dinî, ahlâkî ve tasavvufî konularda yazılmış hilye, kırk hadis, mevlid, Mîrâciye, siyer, nasihatnâme vb. türlerde birçok mesnevî kaleme alınmıştır.

⁹ Banarlı, a.g.e. s.746

18. yüzyılda dinî konulu mesnevîleri ile dikkat çeken isim Nahîfî'dir. Nâhîfî'nin eserleri *Mevlid*, *Hicretü'n-Nebî*, *Fazilet-i Savm-ı Şehr-i Ramazan* ve *Hilyetü'l-Envâr*'dır. Ayrıca Belîğ, *Gül-i Sad-berg* isimli yüz hadis tercümesini bu yüzyılda kaleme almıştır. Mevlevî kimliği ile tanınmış Esrâr Dede'nin, *Mübârek-nâme-i Esrâr*, *Fütüvvet-nâme-i Esrâr* isimli manzum eserleri vardır. Esrâr Dede, *Mübârek-nâme-i Esrâr*'ında Mevlevî âyinlerinde yapılan semâ'nın niteliğini anlatmış, *Fütüvvet-nâme-i Esrâr*'da ise, Ahiliğin ahlaki yönü üzerinde durmuştur. 18. yüzyılda Mîrâciyeler yazılmaya devam edilmiştir. Abdülbaki Ârif Efendi'nin *Mîraciyye*'si, Şeyh İsmail Hakkı-i Bursevî'nin *Mî'râciyye*'si ile Süleyman Nahîfî'nin *Mî'râcü'n-Nebî*'sini bu yüzyıl Mîrâciyelerine örnek olarak sayabiliriz.

XVIII. yüzyıl, büyük Dîvân şairlerinin yetiştiği son yüzyıldır. Bu yüzyıla damgasını vuran şairlerden biri hiç şüphesiz Nedîm'dir. Asıl adı Ahmed olan Nedîm (ö. 1730), İstanbul'da doğmuştur. İyi bir medrese eğitimi alarak müderris olan şairin yıldızının parlaması ve üne kavuşması ise Damad İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı zamanına denk gelir. Sadrazamdan büyük lütuflar gören Nedim, onun sohbet arkadaşı olur ve sadrazam tarafından kurulan tercüme heyetlerinde bulunur. Bu vesileyle *Müneccimbaşı Tarihi*, *Aynî Tarihi* gibi pek çok eserin Türkçeye çevrilmesinde görev alır. Devrinde "Nedim-i tâze-zaban"¹⁰ olarak adlandırılan Nedim, Dîvân şiirine gerek muhteva gerek ses ve ahenk olarak yeni bir soluk getirmiştir. O, İstanbul Türkçesiyle yazdığı şiirlerinde İstanbul'u açık ve kapalı mekânlarıyla, sosyal hayatıyla, güzelleriyle canlı bir şekilde ele alıp âdeta resmetmiştir. Son derece samimî bir söyleyişle yazdığı şiirlerindeki ahenk ve müzikalite özellikle dikkat çeker. Onun şiirlerinde "Mahallîleşme Akımı"nın etkilerini de görmek mümkündür. Şarkı ve türkü nazım şekillerini kullanması, şiirlerinde halk söyleyişlerine yer vermesi, temiz bir İstanbul Türkçesi kullanması bu etkinin

¹⁰ Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-suarâ*, haz. Adnan İnce, Ank. , A.K.M. B. Yay., 2005, s. 60.

sonucudur. Nedim, kendi devrinde de daha sonraki devirlerde de etkisini sürdürmüş ve örnek alınan bir şair olmuştur. Râşid, Seyyid Vehbi, Neylî, Haşmet ve Fıtnat Hanım gibi bazı şairler hem onu hem de Nâbî'yi örnek alırken¹¹, Çelebizâde Âsım, Şeyhülislam İshak, Benli İzzet, Seyyid Mehmed Pertev gibi şairler de Nedim'i örnek alıp onun yolundan gitmişlerdir. Ancak son iki şair daha çok Hoca Neş'et mektebine bağlıdır.

Devrin bir diğer önemli şairi de Nâbî Mektebinden yetişmiş olan Koca Râgıp Paşa'dır. (ö.1763) III. Osman ve III. Mustafa'nın saltanatı esnasında sadrazamlık yapan şair, sadece başarılı bir devlet adamı değil, aynı zamanda devrin önde gelen bir şairidir. Sanatı ve sanatçıyı desteklemiş, Lâleli'de kendi adına bir kütüphane inşa ettirmiştir. Şiirleri Nâbî tarzında olan şairin, hikemî, didaktik bir söyleyişi vardır. Atasözü ve deyimlerden sıklıkla yararlandığı gibi, bugün atasözü gibi kullanılan birçok sözün de gerçek sahibidir. Son derece anlaşılır bir ifadeye sahiptir. Kasidelerinde daha çok Nefî'nin, gazellerindeyse Nâbî ve Sâib-i Tebrizî'nin etkisini gördüğümüz şair, Fıtnat Hanım, Haşmet, Şeyh Gâlib, Sümbülzâde Vehbî, Keçecizâde İzzet Molla gibi şairler üzerinde etkili olmuştur. *Divân*'ının yanı sıra *Münşeât*, *Aruz Risalesi*, *Mecmua-i Râgıp* gibi eserleri vardır.¹²

Bu yüzyılda hem gazel hem de kaside vadisinde at koşuran Seyyid Vehbi (ö. 1736) İstanbul'da doğmuş, iyi bir eğitim alarak çeşitli yerlerde kadılıklarda bulunmuştur. "Kasidede Nefî'yi, gazelde ise Nâbî'yi örnek alan Seyyid Vehbî, Nedim'in ortaya çıkmasıyla onun izinde de gazeller yazmıştır."¹³

Osmanzâde Tâib tarafından vekil seçilmiş ve *Vekaletnâme* adlı bir manzume kaleme alarak devrinin edebiyat âlemini değerlendirmiştir. Sade ve

¹¹ "XVIII. Yüzyıl Dîvân Edebiyatına Toplu Bakış", *Büyük Türk Klasikleri*, c. 6, İst., 2004, s. 242.

¹² Hüseyin Yorulmaz, *Koca Ragıp Paşa*, K.B. Yay. Ank. 1998. S. 40-46

¹³ Şentürk-Kartal, a.g.e, s.444

açık bir şiir diline sahiptir. III. Ahmed'in şehzadelerinin sünnet düğünü için yazdığı *Surnâme'si*, *Sulhiyye'si*, *Kırk Hadis Tercümesi* ve *Divân'ı* vardır.

Nazire şiirleriyle bilinen Şair Haşmet, (ö. 1768) İstanbul'da doğmuş ve medrese eğitiminin ardından müderris olmuştur. 1768 yılında sürgünde bulunduğu Rodos Adası'nda ölmüştür. Nâbî tarzında bir söyleyişe sahiptir. Kasidelerinde ise Nef'î etkisi gözlenir.¹⁴ *Divân'ı*nda gerek kendi devrinde gerekse daha önce yaşamış birçok şairin şiirlerine yazdığı nazireler bulunmaktadır. *Divân'ı*nın dışında *Surnâme*, *Senedü's-şuarâ*, *İntisâbü'l-mülûk* gibi eserleri de vardır. Tezkirelerde ismi geçmese de bazı kaynaklarda *Şehadet-nâme* adlı bir eserinin olduğundan da söz edilir.¹⁵

XVIII. yüzyıl edebiyatı, nesir ile yazılmış eserler bakımından da zengindir. Bu yüzyılda din ve hukuk ilmiyle ilgili eserler sayı bakımından diğer yüzyıllara göre daha fazladır. Bunun yanı sıra tezkire yazıcılığı da bu asırda gelişimini devam ettirmiştir. Mucîb, Safâyî, Salim, Belîğ, Râmiz, Silahdâr ve Safvet, yazdıkları tezkirelerle dönemin edebiyatına kaynaklık etmişlerdir.

Yine bu dönemde Abdullah Salâhî-i Uşşâkî *Hilye-i Hasaneyni'l-Ahseneyn* ve Bursalı Ali Rıza, *Hilye-i Hazret-i Mevlânâ* isimli eserlerini hilye türünde vermişlerdir. Bu yüzyılda dinî klasik olarak nitelendirebileceğimiz İbrahim Hakkı'nın *Marifetnâme'si*, İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-Beyân'ı* ve Şeyh Gâlib'in *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si* de kaleme alınmıştır. Sünbül-zâde Vehbî'nin *Lütfiyye'si* ve Zarîfî'nin *Pend-nâme'si* 18. yüzyılda kaleme alınmış nasihatnâme türündeki mesnevîlere örnektir. Bu yüzyılda *Sâkinâmeler* yazılmaya devam edilmiştir. Bunlar içinde Feyzî'nin *Mîr'ât-ı Âlem-nümâ'sını* anmak gerekir. Şehrengiz yazma geleneği 18. yüzyılda devam ettirilmiştir. Belîğ'in, Âyîne-i Hûbân'ı, Vâhid'in *Yenice Şehrengîzi* klasik şehrengiz geleneğinde yazılmıştır.

¹⁴ Mehmet Arslan, İ. Hakkı Aksoyak, **Haşmet Külliyyatı**, Sivas, Dilek Matbaacılık, 1994, s. 21.

¹⁵ Eserleri hakkında geniş bilgi için İ. Hakkı Aksoyak, bkz. **a.e.**, s.45-52

Bu asırda Enderunlu Fâzıl, şehrengiz türü içinde farklılık gösteren *Hûbânnâme* ve *Zenânnâme* isimli iki eserini kaleme almıştır. Fâzıl, *Hûbânnâme*'de dünya ülkelerinin erkek güzellerinin, *Zenânnâme*'de ise kadın güzellerinin özelliklerini anlatmıştır.¹⁶ Fennî ise, *Sevâhîlnâme*'sinde İstanbul'a sahili bulunan altmışa yakın semtten bahsetmiştir. Bu yüzyılda Belîğ'in *Sergüzeşt-nâme-i Fakîr be-Azîmet-i Tokad* adlı eseri sergüzeşt-nâme türüne örnektir, ayrıca Seyyid Vehbî, Hâzık, Haşmet ve Melek İbrahim, mensur *Sûrnâme* kaleme alan 18. yüzyıl yazarlarıdır. 18. yüzyılda sefâretnâme türünün en önemlilerinden biri olan Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in Fransa *Sefâret-nâmesi* ise Batıya yönelişin izlerini taşır.

Bu yüzyılda manzum sözlüklerin sayısında artış vardır. Bunlar içinde en ilgi göreni Sünbül-zâde Vehbî'nin *Tuhfe-i Vehbî* ve *Nuhfe-i Vehbî* isimli manzûm sözlüklerdir.

Mûcib'in *Tezkire-i Mûcibî*, Safayî'nin *Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr*, Râmiz'in *Âdâb-ı Zurefâ'sı*, Sâlim'in *Tezkire-i Şuarâ'sı*, Bursalı Belîğ'in *Nuhbetü'l-Âsâr Li Zeyl-i Zübdeti'l-Eş'âr* ı, Silahdârzâde Mehmed Emin'in *Tezkire-i Şuâra'sı*, Mustafa Safvet Efendi'nin *Nuhbetü'l-Âsâr fî Fevâidi'l-Eş'ar* ı, Esrâr Dede'nin *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye'si*, Enderunlu Âkif Beyin *Mîr'ât-ı Şîr'i* 18. yüzyıl şair tezkireleridir.

17. yüzyıldan beri devam eden *Şakâyık Zeyli* yazma geleneği, 18. yüzyılda Uşşâkî-zâde Seyyid İbrâhim Hasîbî, Şeyhî Mehmed Efendi ve Fındıklı İsmet tarafından devam ettirilmiştir. Şakâyık zeyillerinin dışında *Vefeyâtnâme* türündeki eserleri de biyografik eserler içinde değerlendirebiliriz. Hüseyin Ayvan-sarâyî'nin *Vefâyât-ı Selâtin* ve *Meşâhir-i Ricâl*i, İsmail Belîğ'in *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ı bu türde kaleme alınmıştır.

¹⁶ Şentürk-Kartal, a.g.e s. 525

Bu yüzyılın asıl en büyük şâirleri, gerek Mahallileşme cereyânının gerek Damad İbrahim Paşa devrinin en kudretli şâiri Nedîm ile Dîvan şiirinin son büyük ustası Şeyh Galip'tir.¹⁷

Seyhülislam Es'ad (ö. 1753), 1685 yılında İstanbul'da doğmuştur. "Üç dilde şiir söyleyip, yazı yazan, lûgat, tefsir ve musikîde söz sahibi bir şahsiyettir."¹⁸ Aynı zamanda şair Fıtnat Hanım'ın babası olan şâirin pek çok konuda eseri vardır. Bunların en önemlileri *Dîvân'ı*, *Lehçetü'l-lugât'ı*, *Atrâbü'l-âsâr fî Tezkireti Urefâ'l-edvâr'ı*dır.

Bu devrin ikinci yarısında Hoca Neş'et ayrı bir yol tutar. Etrafında pek çok şâir vardır. Yazdığı mahlasnâmelerle onları yönlendirir. Galip'ten Şeyh Müştak'a kadar, İzzet ve Seyyit Mehmet Pertev de dâhil pek çok şâir onun yönlendirmesi ile edebiyat alanına girer.

XVIII. asırda tasavvufî yönü ağır basan Dîvân şairi Ahmed Fâik'in, Hoca Neş'et ekolünden gelen Müştak Baba ile ders arkadaşı olma ihtimali vardır. Çünkü Ahmed Fâik'in şeyhi olan Şems-i Bitlisî, hem Müştak Baba'nın amcası hem de hocasıdır. Kaynaklarda Ahmed Fâik'in iki defa İstanbul'a geldiği belirtildiğine göre¹⁹ onun Müştak Baba aracılığıyla Hoca Neş'et ve Şeyh Galip'le görüşmesi de ihtimal dâhilindedir. Şairimizin kaleme aldığı *Türkçe Mem u Zîn* mesnevîsi, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsine kurgusal anlamda bir nazire şeklinde ele alınmıştır. Onun mesnevîsinde yer alan 22 gazelde de Fuzûlî havası hâkimdir.

Biz, bu çalışmamızda özellikle dönemin tezkirelerinde ismi hiç zikredilmeyen, hayatı hakkında kısıtlı bilgiye sahip olduğumuz Ahmed Fâik'in elimizde bulunan mesnevîsi ile onun şeyhi olan Şems-i Bitlisî'nin sülalesinden gelen Azmi Gündoğdu ve M. Kemal Gündoğdu'nun ortak

¹⁷ Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, MEB Basımevi, İst. 1987 s.

¹⁸ Muhammet Nur Doğan, **Seyhülislâm Es'ad Efendi ve Dîvânının Tenkitli Metni**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İst. 1997, s. 16.

¹⁹ M. Kemal Gündoğdu-Azmi Gündoğdu, **Şems-i Bitlisî**, TDV. Yay. Ank. 1992 s.24

çalışması olan “Şems-i Bitlisî” adlı eserden faydalanmaya çalıştık.²⁰ Ahmed Fâik’in mesnevîsini şekil ve muhteva yönünden inceledikten sonra bu eseri Fuzûlî’nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsiyle şekil ve muhteva yönünden mukayese edeceğiz.

C. Edebiyatımızda Mesnevî Geleneği ve Aşk Mesnevîleri

Mesnevî kelimesinin asıl anlamı ikili, ikişer ikişer demektir. Kendi arasında kafiyeli beyitlerden oluşan, iki ile on binlerce beyit arasında değişen, beyitler arasında kafiye bağlantısı bulunmaması nedeniyle beyit sayısı bakımından hiçbir kısıtlayıcı kurala bağlı olmayan ve bu yüzden şairlerin işledikleri konuyu istedikleri kadar genişletebilmelerine olanak sunan nazım şeklidir.²¹

Mesnevî geleneği içinde hemen her konu işlenmiştir. Şiirin, daha doğrusu manzum anlatımın revaçta olduğu bir ortamda sadece estetik duyguları tatmin etmek değil aynı zamanda okuyucu ve dinleyicileri bilgilendirmek için de mesnevîler kaleme alınmıştır. İslam akaidinin kapsamı içinde yer alan didaktik konuların işlendiği mesnevîlerin yanı sıra, İslam uygarlığı çevresinde oluşturulan birikimin de mesnevi nazım şekliyle ele alındığı bilinmektedir.²²

Mesnevî, her beytinin mısraları kendi aralarında kâfiyeli, arûz bahirlerinin kısa kalıplarından biri ile yazılmış bir nazım şekli olup; bu şekilde beyitlerin miktarı, ikiden başlayarak bir veya birçok ciltlik eserler dolduracak sayıda olabilir. Edebî bir ıstılah olarak, her mısraı kendi arasında müstakil olarak kafiyelenmiş beyitlerden meydana gelen bir nazım şekline, mesnevî denilmiştir. Beyit sayısı bakımından bu şekil, iki üç beyitten binlerce beyte

²⁰ A.e. Gündoğdu s. 26

²¹ İsmail Ünver (1986). **Mesnevî**, Türk Dili, Divan Şiiri Özel Sayısı TDK Yay. Ank. s. 415-17

²² Muhsin Macit, **Mesnevîler**, Türk Edebiyatı Tarihi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İst. 2006, C. II, s. 55-72.

kadar olabilir. Bilhassa Türkçede bu kelime, Mevlânâ'nın eseri sebebiyle meşhur olmuştur.²³

Ç. Edebiyatımızda Mem u Zîn Mesnevîleri ve Mem u Zîn'i Yazan Şairler

1. Mem u Zîn Hikâyelerinin Başlangıcı

Mem-i Âlân Destanı Doğu Anadolu'da bir halk masalı olarak doğmuştur.²⁴ Mem-i Âlân'ın hikâyelere konu olan karakterlerin, belirli bir zaman ve mekan içerisine oturtulmuş olması, yapıtı kısmî olarak destan türüne yakınlaştırmıştır. 17. Asrın mutasavvıf şairlerinden Şeyh Ahmed-i Hânî, sözlü edebiyat ile günümüze taşınan, *Mem-i Âlân* hikâyesinden esinlenerek *Mem u Zîn* mesnevîsini kaleme alır. Bu esere bir takım ekleme ve çıkarmalar da yaparak ona tasavvufî bir husûsiyet kazanadılmıştır. Böylece eser, ilk defa Ahmed-i Hânî'nin elinde edebî bir yapıt olarak yeni baştan doğmuştur.

Hânî, *Mem u Zîn*'i yazmadan evvel *Mem-i Âlân* destanı, Doğu'da Kürtler arasında yaygın olarak söylenen bir halk hikâyesi idi. Rivâyete göre Mağrib (Ya da bazı yaygın rivayetlerde olduğu gibi Yemen) kralının oğlu olan Mem ile Botan beyinin kızkardeşi (Ya da bazı rivayetlerde olduğu gibi kızı olan Zîn'in) trajedisi sözlü olarak anlatılıyordu.²⁵

Hikâyedeki bu değişim ve yeniden yapılandırma, Ahmed-i Hânî'den sonra gelen dengbejlerin anlatımlarına da yansımıştır. Dolayısıyla Mem ü Zîn yapıtındaki belirli olan zaman, mekan ve gerçekçi karakterler, Mem-i Âlân destanının dengbej anlatımlarından yararlanılarak yeniden yaratılmıştır.

Mem-i Âlân'ın denizden yakaladığı ve olağanüstü bir hızı olan Boz-i Rehvân (Bozê Revân, : Rahvan yürüyüşlü kırat), en az Antik Yunan Mitolojisindeki 'Pegasus' kadar mitolojik bir yapısı vardır. Boz-i Rahvân'ın

²³ Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevî*, İst., Kitabevi, 1999, s. 21.

²⁴ Roger Lescot, *Meme Alan*. Avesta Yay. İst. 1997 s.12

²⁵ İzzeddin Mustafa Resul, *Bir Şair Düşünür ve Mutasavvıf olarak Âhmed-i Hânî ve Mem ü Zîn*, Avesta Yay. İst. 2007 s.71

tasvir ediliŖi baŖtan sona mitolojik bir anlatım biçimindedir. Mem-i Âlân destanında konu, Mem-i Âlân ile Zîn-a Zîdân arasında doğan aŖk ve bu aŖk ekseninde geliŖen olaylardır. Masalın konusu, perî kızlarının, Zîn-a Zîdân'ı Mem-i Âlân'ın sarayına getirip tanıştırmalarıyla baŖlar; uyandığında Zîn-a Zîdân'ı odasında göremeyen Mem-i Âlân'ın onu bulmak için çaresizce yollara düşmesiyle devam eder ve onların trajik sonlarıyla biter.²⁶

Özellikle destan karakterlerin iç dünyaları, sarsıntıları, mutlulukları, öfkeleri kısaca o an ki ruh hali, duyguları çok güzel verilmiŖ; adeta boyası kelime olan bir resim çizilmiŖ gibidir. Mem, Zîn'i bulmak için yollara çıkmak istediği zaman, babası ve amcasından izin almaya çalışırken, yaŖadığı duygunun buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür; ama Ŗimdilik bu kadar yeterlidir.

Mem'in atının olağanüstü olması, Hasan'ın ateŖe attığı oğlunu kurtarmak için alevlerin arasına girmesi, satrançta yenilen Mem-i Âlân, Beko tarafından zincir ve halatlarla bağlanması, onları rahatlıkla koparması ve zindanda tasavvufi bir kiŖilik oluvermesi de; Mem-i Âlân destanına olumlu özellikler kazandırılmaya çalışılmıŖ; ama pek baŖarılı olduğu söylenemez. Destanda bahsi geçen kahramanların karakterleri ise Ŗöyle tasvir ediliyor;

Zîn-a Zîdân: Mîr Ezin'in kız kardeŖidir. Güzel, affedici, mantıklı ve kibirli bir kiŖidir. Yanında çalışanlara karŖı hoŖgörölü değildir. Su almaya giden cariyesi geç kalınca; onu azarlayıp, konuŖmasına fırsat vermeden susturur. Gelenek, göreneklere bağlı bir kızdır Zîn. Kestel çeŖmesinde Mem-i Âlân peçesini indirmesini isteyince, o da toplumun gelenek ve göreneklerini öne sürerek, bunun ayıp bir Ŗey olduğunu söyler. Ama bunun ötesinde de çok olumlu özellikleri olmayan silik bir kiŖi olarak destanda yer alır.

Hasan: Mîr Ezin'in amcazadesi olup, yüce bir kiŖiliktir. Toplumsal değerlere çok önem veren, yurtsever, cesaretli, yiğit, dürüst, fedakâr, akıllı ve

²⁶ a.g.e. Roger Lescot, s.15.

sözünün eri kahraman bir kişidir. Toplumsal olarak birçok olumlu özelliği taşıyan, erdem sahibi bir insandır.

Mîr Ezin: Mîr Ezin, Cizre'nin beyidir. Öngörüsü olmayan, bencil, korkak, iradesiz ve zeki olmayan bir kişidir.

Beko-ye 'Avan: Kurnaz, yalancı, fesat, korkak ve bayağı bir kişiliktir. Acınacak bir yaşantısı olan Beko-yi 'Avan, evrensel kötülüğün simgesidir. Beko öldürüldükten sonra Mîr Ezin'e sormuşlar "neden bu kadar kötü bir insanı senelerce besledin?" Mîr de; "Her Mîre iyi birileri lazım, ancak Beko gibi birine de ihtiyaç var." demiştir.

Hikâyenin sonunda Mem, Zîn'in hasretine dayanamayıp ölür, Zîn de Mem'in mezarı başında ölür.

2. Ahmed-i Hânî'nin Mem u Zîn'i :

Hayâtı hakkında kaynaklarda fazla malûmata sahip olamadığımız Ahmed-i Hânî, tespit edilen bugünkü bilgilere göre, 17. yüzyılda Hakkari bölgesinde bölgesinde yaşayarak daha çok, Şeyh Ahmed-i Hânî ve kısaca Hânî diye şöhret sâhibi olmuş, önemli Osmânlı şeyh, âlim ve şâirlerinden biridir.

Ahmed-i Hânî asıl şöhretini ilâhî aşk mesnevîsi olan *Mem u Zîn*'le sağlamıştır. Hânî, bu eserin hâtîme kısmında doğum târîhini 1061/1651 olarak verdikten sonra kitabı bitirdiğinde 44 yaşında olduğunu belirtir. Bu kayıttan Ahmed-i Hânî'nin mesnevîsini 1105/1695 yılında tamamladığı anlaşılmaktadır. Yaklaşık 3000 beyit olan bu *Mem u Zîn* mesnevîsinde bazen yarı Türkçe yarı Kürtçe kıtalara rastlayabiliyoruz.

*"Bîjî ji merâ kû pâdişâhım
Benden ana söyle kıblegâhım
Îdî çî bibîjim ez nizânım
Bilmez ki ne söyleye zebânım"*
(Ahmed-i Hânî, *Mem û Zîn*, s. 11)

Gibi mülemma beyitlerinde tesbit edildiği üzere arûz vezninin Mef'û lû/ Me fâ 'i lûn /Fe'û lûn kalıbıyla yazılmıştır. Bu kalıp, o devir İslâm dünyasında ortak duyuş ve düşünüşle yazılmış edebi eserlerde çok kullanılan kalıplardan biridir. Eser Klasik Osmanlı mesnevî tarzına uygun olarak 60 bölümden meydana gelmiştir. Ahmed-i Hânî, Botan'da Kürtler arasında hayli tanınan ve şifâhî olarak anlatılan Mem-i Âlân destânını *Mem u Zîn* adıyla bir takım ekleme ve çıkarmalarla manzûm olarak yeniden yazmış ve ona ayrıca tasavvufî bir husûsiyet kazandırmıştır. Bu destân, çok eski zamanda da halk arasında söylenen ve mitolojik bir husûsiyet taşıyan bir anlatıydı. Ahmed-i Hânî, bunu kendi çağına taşımış, klasik bir mesnevî üslûbuyla ölümsüzleştirmiştir. Ahmed-i Hânî, kendi siyâsî ve idârî düşüncelerinin yanında devrin içtimâî ve idârî meselelerini ve bölge halkının kültürel özelliklerini de mesnevîye yansıtmıştır. Meselâ: İyilik, doğruluk, suçsuzluk, zayıflık ve çâresizlik Mem ile Zîn'in şahsında toplanırken; kötülük, dalkavukluk, fitnecilik ve ikiyüzlülük de Beko'da somutlaştırılarak gözler önüne serilmiştir.²⁷

Ahmed-i Hânî'nin yazdığı *Mem u Zîn* mesneî'si bir *Leylâ vü Mecnûn*, *Mihr u Mah*, *Hüsn ü Aşk* gibi çift kahramanlı aşk mesnevilerinden biridir.

3.Ahmed Fâik'in Tercüme *Mem u Zîn* Mesnevîsi

Yine Osmanlı müelliflerinden Ahmed Fâik 1920 beyitlik Tercüme *Mem u Zîn* mesnevîsini aynı vezinle Ahmed-i Hânî'den çevirmiştir. Bu tercüme *Mem u Zîn* mesnevîsinde Ahmed Fâik, çağdaşı olan Ahmed-i Hânî ile görüşmüş müdür, bilmiyoruz; ama muhtemelen Ahmed-i Hânî'nin görmüş olduğu bir yazma nüshadan *Mem u Zîn*'i çevirmiştir. Ahmed-i Hânî'nin görmüş olduğu bir yazmayı çevirmek bizim için önemlidir. Prof. Dr. Turgut Karabey'in de dile getirdiği gibi gerek *Mem u Zîn*'in muhteva yapısı ve gerekse de Ahmed-i

²⁷ Ahmed-i Hânî, **Mem u Zîn**, (Trc. M.Emin Bozaslan), Deng Yay. İst. 2010 s. 11

Hânî'nin üslûbuyla uyuşmayan bazı beyitlerin muhtemelen sonradan esere eklendiği intibasını uyandırmıştır. Prof. Dr. Turgut Karabey'in dikkatini çektiği bu beyitlerin ayrı bir çalışma konusu olarak hazırladığımız tercüme *Mem u Zîn* mesnevîsinde olmadığını gördük. Bununla beraber Ahmed-i Hânî'nin tercüme *Mem u Zîn* mesnevîsinde İslâm padişahına yani Osmanlı padişahına bir övgü bölümü de vardır.²⁸

4. Ahmed Fâik'in Te'lif *Mem u Zîn* Mesnevîsi

Ahmed Fâik'in telif olan *Mem u Zîn* mesnevîsinin iki nüshası bulunmaktadır. İlk nüshası Türk Tarih Kurumu Kütüphanesindeki (Y.II/165) numara ile kayıtlı olan nüshadır. Bu nüsha güzel bir rika ile yazılmış ve 60 varaktan oluşmaktadır. Diğer nüsha ise Süleymaniye Kütüphanesinde Yazma Bağışlar bölümünde (894. 35-1) numarada yer almaktadır. Bu nüsha da nesih yazıyla kaleme alınmıştır. Bu nüshada ise ilk sayfa kopuktur. Tezimiz, bu nüshalar üzerine tenkitli bir çalışma yapılarak kurgulanmıştır.

5. Şair Hâlis'in *Mem u Zîn* Tercümesi

Diyarbakırlı olan şâirin asıl adı Abdülaziz Halis Çıkıntaş'tır (Ö.1935). İlköğrenimini burada yaparken babasının Kadı olarak Medine'ye tayini çıkınca 1888 yılı başlarında Hicaz'a gitmiştir. Gerek Osmanlı döneminde ve gerekse Cumhuriyet döneminde naiblik, mutasarrıfluk, kaymakam ve hakim olarak görev almıştır.

Mem u Zîn 'i 1906 tarihinde yeniden kaleme alır. 131 sayfa ve 58 bahisden oluşan bu eser, siyah mürekkeble yazılmıştır. Eserde daha sonra mor mürekkeple düzeltmeler yapılmıştır. Eser hakkında Abdülgani Fahri Bulduk bir değerlendirme yazısı yazmıştır.

²⁸ Bu övgü bölümü Ahmed Fâik'in eserleri bölümünde verilmiştir.

Şâir Hâlis'in Mem u Zîn'inden

Ey pâdişeh-i bülend-pâye
Hurşîd-i felek-nişîn sâye
Kaabil mi ki na'tın etmek ifâ
Meddâhın olunca Hak Te'alâ
Bilmem ne diyem ki ey Şehenşâh
Vassaf sana Kelimetullâh

.....
Bu HÂNÎ vü HÂLÎS-i siyehkâr
Nâ-pâk u delil-i vâcib'ün-nâr

Metinden

*Mem geldi dolaştı bağı rağı
Bir yerde yok idi hiç durağı
Geh gülleri eyledi temaşâ
Geh sünbüle râZîn etdi ifşâ*²⁹

6. Diğer Mem u Zînler

İran'da Ubeydullah Eyyubiyân 1962 yılında Çirîkey Farsça olarak *Mem û Zîn*'i yazdı.³⁰ Ayrıca *Mem u Zîn*, 1957 yılında Dimaşk'da, M. Saîd Ramazân el-Bûtî tarafından mensûr olarak Arapça'ya çevrildi.³¹ *Mem u Zîn* mesnevîsini 1960 yılında Bağdât'ta ünlü şâir Hejar Mukriyûnî Mukrî lehçesiyle manzûm olarak bastırır.³² Mella Mahmûd-ê Bayezîdî'nin de mensur *Mem u Zîn* eseri bastırılmıştır.³³

²⁹ Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, C. II, İstanbul 1957 s.332-40

³⁰ Ubeydullah Eyyubiyân, *Cerîke-i Mem u Zîn*, Tebrîz, Şemsî 1341

³¹ M. Saîd Ramazân el-Bûtî, *Mem u Zîn*, Beyrut, 1957

³² Hejar Mukriyûnî, *Mem u Zîn'in Mukrî Lehçesine Çevirisi*, Bağdat 1959

³³ Mella Mahmûde Beyazîdî (Bazîdî) *Mem û Zîn*, Diyarbakır 2007

Yaptığımız literatür taramasında Kürtçe *Mem u Zîn* mesnevîlerinden haberdar olan Batılı araştırmacıların Türkçe yazılan *Mem u Zîn* mesnevîlerinden haberdar olmadıkları anlaşılmaktadır.³⁴

³⁴ Özellikle Rus araştırmacılar'dan Alexander Jaba'nın (1850-1856 tarihlerinde 1850-1856) bu Türkçe *Mem u Zîn* mesnevilerini görmeyişi ilginçtir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMED FÂİK'İN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.AHMED FÂİK'İN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1.Hayatı

Tezkirelerde Ahmed Fâik'e dair bir bilgiye ulaşamadık. Bunda Ahmed Fâik'in merkezden uzak olmasının nedeni vardır. Şairimiz daha hayatta iken kenarda olduğunu ve bu nedenle unutulacağını sezer gibi mesnevîsinde şu beyti zikretmiştir.

*Sen Fâyık egerçi bî-nişânsın
Nuşhunla cihâna dūr- feşânsın*

(m. 695)

Beyitte “Ey Fâik, sen her ne kadar tanınmamış bir şair isen de değerli öğütlerinle dünyaya inciler saçmaktasın. Amma senin değerli öğütlerini kim dinler. Sen kendin söyle, kendin dinle.” diyerek kendisinin tanınmamış fakat kıymetli bir şahsiyet olduğunu anlatmaktadır.

Gazellerin makta beyitlerinde şairimizin hayatına dair bir bilgiye rastlayamadık. Ancak aşağıdaki beyitte yaşının ilerlediğini, artık sesini yüce makamlara duyurabileceğini, hatiften kendisine “geri dön” emri geldiğini, ermişliğini ve ölümün yaklaşmış olduğunu anlatmaktadır.

*Bu cihân terkini Fâyık eylemiş tutmuş kulak
Hâtîfiden “irci” iḥbârıñ eyler ârzû*

(g.1170/22)

Şairimiz'in doğum yeri, şiirlerinden de belirtildiği gibi Bitlis'tir. Tarihi tam olarak belli değildir. 1730 yılında *Mem u Zîn*i yazdığına göre muhtemelen 18. asır başlarında doğmuştur.

Ahmed Fâik ile ilgili kaynaklar, onun Bitlis'i yöneten Şerefhanlar

sülalesinden olduğu konusunda hemfikirdirler.³⁵ Şerefhanlar sülalesi, 1421 tarihinden 1894 yılına kadar Bitlis'te beş asır hükümdarlık sürmüştür. Kürt yönetim ve beyliklerini konu alan *Şeref-nāme* adlı eserin yazarı olan Şerefhan-ı Bitlisî, bu ailedendir.

Bitlis'i yöneten Şerefhanlar silsilesine baktığımızda "Ahmed" ismini taşıyan üç şahıs bulunmuştur. Birincisi Mehmet Han oğlu Ahmed Han (25.sırada), ikinci olarak Nuh oğlu Ahmed (39. Sırada) Üçüncüsü de Salih Han'ın oğlu Ahmed Fâik Han (58.sırada) isimleri bulunmakatadır. Bunlar arasında *Mem u Zîn*'i kaleme alan 39. Sıradaki Nuh oğlu Ahmed'in, Ahmed Fâik olduğudur.³⁶

Ahmed Fâik'in aldığı eğitim hakkında kesin bir bilgimiz olmamakla birlikte şairimimizin incelemeye tabi tuttuğumuz mesnevîsinde yer yer ayetler, hadis-i şerifler ve Farsça bazı şiirlerden iktibaslar yapması onun iyi bir eğitim aldığına ispatıdır.

Şu beyitler şairimizin düzenli bir eğitim aldığı izlenimini uyandırır:

Aşağıdaki beyitte şair, "Rabbine dön, sen O'ndan, O da senden hoşnut olarak!" mealindeki Fecr süresinin 22. Ayetine telmihte bulunuyor.

Verdim saña ben maķām-ı "rāđī"
Ger ister isen kim ola "marđī"
(m. 1098)

Evlād ile mālā çünkü ol Haķķ
Düşmen dedi āyetinde mutlaķ
(m. 688)

Şairimiz, yine aşağıdaki beyitte bir tarikate girdiği ve burada nefis terbiyesinden geçtiği anlaşılmaktadır.

³⁵ M. Törehan Serdar, **Rüyalar Şehri Bitlis**, Hamle Yay. İst. 2000 s.171.- M. Kemal Gündoğdu, **Şems-i Bitlisi**, T.D.V. Yay. Ank. s.114

³⁶ Abdurrahman Adak, **Ahmed Faik'in Türkçe Yazdığı Mem Zîn Mesnevîsi**, Klasik Türk Edb. Sempozyumu Mardin 2009

*Rehberdir önümce Şems-i Bitlis
Geldim ki kılam bu hâlî telhîs*

(m. 1146)

Şu beyitte, Ahmed Fâik'in iyi bir hatib olduğunu öğreniyoruz.

*Bu minber ve bezme bir haţîbim
Eşcâr-ı kışaşda  andel bim*

(m. 1149)

18. asırda Bitlis'te Şems-i Bitlisî'nin çağdaşı olan ve onunla bir şekilde ilgisi olan Hacı Hasan-ı Şirvânî, Şems-i Bitlisî'nin yerine geçen Şeyh Mahmut Üryânî, Şems-i Bitlisî'nin yeğeni ve Hacı Hasan Şirvânî'nin yanında okuyup ondan icazet alan Müştak Baba (1759-1832) ilim ve tasavvuf erbablarının arasında yetişen Ahmed Fâik'in ilmî yönünün çok kuvvetli olduğunu dile getirebiliriz. Ayrıca iki yıl Bitlis emîrliğini yapan şairimizin ilköğrenimi ve gençliği döneminde ilm-i siyaset gördüğünü de söyleyebiliriz.

Şairimizin ölüm tarihini bütün kaynaklar 1823 tarihini vermektedir.³⁷ Fakat biz Ahmed Fâik'in 1730 yılında *Mem u Z n* mesnev sini kaleme aldığı bilgisine sahip olduğumuzdan onun hiç olmazsa 18. asrın sonlarına doğru vefat ettiğini söylemek daha doğrudur.

Ulaştığımız kaynaklarda Ahmet Faik Han'ın geride evlad bırakmadığı bilgisine ulaşıyoruz. Vasiyeti üzerine mezarı da yapılmamıştır. Onun bir şiirinden aktardığımız aşağıdaki beyit, aynen şöyledir:

*Dedim kimdir, bu hak içre olupdur hak ile yeksan
Dedi F iktir ol b -kes turab ender turab olmuş
(G ndoğdu s.23)*

1.2.Edeb  ve Tasavvuf  Hayatı

³⁷ Serdar,a.g.e.170.171–G ndoğdu,a.g.e. s.54

Ahmed Fâik'in tasavvufî şahsiyetinin şekillenmesinde büyük etkenlerden biri, doğduğu yer olan Bitlis'in dönemin Osmanlı coğrafyasında bir ilim ve irfan yuvası oluşudur. Bitlis 18. asırda medrese ve külliyesiyle; Bağdat, Şam, Cizre, Tillo, Nurşîn gibi Osmanlı'nın şarktaki önemli eğitim ve öğretim merkezlerinden biri haline gelmişti.³⁸

Dönemin Bitlis Emîri olan Ahmed Fâik'in babası, ona küçüklüğünden itibaren iyi bir eğitim aldırılmıştır. İlk eğitimini bu şekilde alan Ahmed Fâik, diğer eğitimlerini Bitlis'in büyük şeyhlerinden Hacı Mahmut Hoca nam-ı diğer Şems-i Bitlisî'nin yanında almıştır. Bu zatın yanında Ahmed Fâik'in yanı sıra Ankara'nın başkent olacağını ebced hesabıyla bildiren mutasavvıf Dîvân şairimiz Müştak Baba da ders görmüştür.³⁹ Fakat ne hikmettir ki Müştak Baba'nın *Âsâr*'ında Ahmed Fâik, Ahmed Fâik'in de *Mem u Zîn*'inde Müştak Baba zikredilmemiştir.

Ahmed Fâik, babasının yerine Bitlis'te iki yıl kadar emirlik yaptıktan sonra dünya işlerini bir tarafa bırakarak şeyhi Şems-i Bitlisî'ye intisab eder. Ve ölümüne kadar şeyhinin hizmetinde bulunur. Ona methiyeler yazar. Nitekim incelememize konu olan *Mem u Zîn*'in bir çok yerinde bu örnekleri görmek mümkündür.

Şairimiz, *Mem u Zîn*'in sonlarına doğru rehberinin Şems-i Bitlisî olduğunu ve onun dergâhına günahlarından başka bir armağan veremeyeceğini, ama kendisine bir kadeh sunulunca bütün sıkıntılardan kurtularak açıldığını dile getirmiştir.

*Geldim saña doğru bir zelîlim
Yüz şükr ki vardır bir delîlim*

*Rehberdir önümce Şems-i Bitlis
Geldim ki kılam bu hâli telhîş*

(m.1145-1146)

³⁸ Gündoğdu a.g.e., s.39

³⁹ Gündoğdu a.g.e., 88.

Ahmed Fâik, tam bir teslimiyet bağlandığı Şems-i Bitlisî'nin önünde diz çökerek müridleri arasında yer almıştır. Şems-i Bitlisî, adeta onun yeniden doğuş nedeni olmuştu.⁴⁰ Daha sonra Şems-i Bitlisî'nin halifesi olan Ahmed Fâik, şeyhinin vefatından sonra yazdığı mersiyesi bununun en güzel ifadesidir:

*Vechinde bir nigârın bakınca yârı gördüm
Başdım kadem ki tûra şecerde nârı gördüm*

(g. 7/ 271)

*Söyler benim dilimce güftâr-ı Şems-i Bitlis
Yok Fâyıkâ bu gün ben hemân ol varı gördüm*

(g. 7/ 275)

Tasavvufu şiirle birleştiren Ahmet Fâik Han, *Mem u Zîn* mesnevîsini sembolik anlatım ve benzetmelerle beşeri bir aşktan, ilahi bir aşka yükselişi anlatan bir eser şeklinde yazmıştır. Fâik, bu mesnevîsinde sevgilisinin (şeyhi) yüzünde baştan başa Kur'an-ı Kerim ayetlerinin yazılmış olması, yine yüzünün Kur'an incilerine sadef olması, yanaklarında Ayete'l-kürsi yazılmış olması, onun dinî ilimlere ne kadar vakıf olduğunu gösterir;

*Çeşm-i cellâdîñ imâm olmuş kaşîñ mihrâbına
Tîğ-i müjgânîñ durup gûyâ aña mânend-i şaf*

*Âyete'l-kürsî yazılmış ruhlariñ eṭrâfına
Lü'lü'-i furkân için olmuşdurur vechiñ şadef*
(g.1 / 79-80)

Satrançta yenildikten sonra Mem'in sevdiğini anlatırken ayetlere başvuruyor:

“Lü'lü'-i furkân için olmuşdurur vechiñ şadef ” olması, aşık olduğu insanın gözlerini “ha”, kaşlarını da “ze” harflerine benzetmesi olayını Hurufilikle ilişkilendirenler olmuştur.⁴¹ Ahmed Fâik'in Hurufilikle ilgisi Dîvân

⁴⁰Gündoğdu, a.g.e., s.113

⁴¹ Sırrı Dadaşbilge, *Mem o Zin*, Matbaa Teknisyenleri Basımevi, İstanbul 1969, s. XV

Şairlerimizin kelime ve harf oyunlarına müracaat etme durumuyla açıklanabilir. Yoksa Nakşî ve Kadirî gibi tarikatlara şeyhlik yapan Şems-i Bitlisî'nin yanında yetişen bir zatın Hurûfliğe temâyülü düşünülemez. Ayrıca Fâik'in o dönemde devlet ricâlinde olduğu düşünülürse bunun imkânsızlığı biraz daha göz önüne çıkar.

Burada dönemin Dîvân şairlerinde görülen zengin bir edebiyat haZînesi içinde tasavvuf sermayesini kullanırken estetik açıdan görülen bir çok mazmuna müracaat edilmiştir. Bu harflerle ve kelimelerle oyun oynaması da mazmunlara müracaat edilmesinden kaynaklanır.

1.3.Eserleri

1.3.1.Telif Mem u Zîn Mesnevîsi :

Ahmed Fâik'in telif olan *Mem u Zîn* mesnevîsinin iki nüshası bulunmaktadır. İlk nüshası Türk Tarih Kurumu Kütüphanesindeki (Y.I/165) numara ile kayıtlı olan nüshadır. Bu nüsha güzel bir rika ile yazılmıştır. 60 varaktan oluşmaktadır. Diğer nüsha ise Süleymaniye Kütüphanesinde Yazma Bağışlar bölümünde (894. 35-1) numarada yer almaktadır. Bu nüsha da nesih yazıyla kaleme alınmıştır. Bu nüshada ilk sayfa kopuktur.

1.3.2.Tercüme Mem u Zîn Mesnevîsi:

Yine Osmanlı müelliflerinden Ahmed Fâik 1920 beyitlik *Mem u Zîn* mesnevîsini aynı vezinle Ahmed-i Hânî'den çevirmiştir. Bu tercüme *Mem u Zîn* mesnevîsinde Ahmed Fâik, çağdaşı olan Ahmed-i Hânî ile görüşmüş müdür, bilmiyoruz; ama muhtemelen Ahmed-i Hânî'nin görmüş olduğu bir yazma nüshadan *Mem u Zîn*'i çevirmiştir. Ahmed-i Hânî'nin görmüş olduğu bir yazmayı çevirmek bizim için önemlidir. Prof. Dr. Turgut Karabey'in de dile getirdiği gibi bu gün gerek *Mem u Zîn*'in muhtevası ve gerekse de Ahmed-i Hânî'nin üslûbuyla uyuşmayan bazı bayitlerin muhtemelen sonradan esere eklendiği intibası uyandırmıştır. Prof. Dr. Turgut Karabey'in dikkatini çektiği

bu beyitlerin⁴² ayrı bir çalışma konusu olarak hazırladığımız Tercüme *Mem u Zîn* mesnevîsinde olmadığını gördük. Bununla beraber Ahmed-i Hânî'nin tercüme *Mem u Zîn* mesnevîsinde İslâm padişahına yani Osmanlı padişahına övgü bölümü vardır. Elimizdeki yazma nüshanın 138 ile 174. beyitleri ihtiva eden bu bölüm olduğu gibi aşağıdadır:

ZİKR-I MEHÂMİD-I PÂDİŞÂH-I İSLÂM⁴³

138. Sākī bir kadeh kerem kıl
Bir cür^ca mey ile def^c-i ğam
139. Ol bāde baña cihān-nümādır
Ol neş'e-i göñülde pür-ziyādır
140. Oldu baña keşf-i cümle āhvāl
Fikrimce murādım üzre iqbāl
141. Ol pādīşah-ı zamān u ^cādil
Hükümü bu cihāna oldu şāmil
142. İqbāl hemişe ola yāver
^cAdālarına ola muẓaffer
143. ^cAşrında aînin cihān olup bāy
Herkes olur idi manşib-ı cāy
- 6a 144. Oldukda bu nāsın ol penāhı
Hem cümle enām-ı pādīşahı

⁴² Turgut Karabey, **Ahmed-i Hânî, Hayatı, Eserleri ve Mem u Zîn Adlı Eseri**, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı 30, Erzurum 2006, s.61

⁴³ Elimizdeki Yazma nüshada aynı zamanda Ahmed-i Hânî'nin çağdaşı olan Ahmed Fâik Hân, **Mem u Zîn**'i önce tercüme ediyor, daha sonra da çalışmamıza konu olan te'lif *Türkçe Mem u Zîn*'i yazıyor.

145. °Adası idi aña peşīman
Emrinde bulundu cümle düşmān
146. Hükümünde temām-ı Rūm u Tātār
Olurdu itā°atında her bār
147. Herkes eder idi zevk u °işret
Her yerde olurdu bezm-i şöhet
148. Baña daḥi geldi neş°e-i dam
Göñlüm bu dem ile oldu hurrem
149. Keyfiyyet-i meyle mest u ḥayrān
Lāzım baña kim olam dūr-efşān
150. Dem urmaya ney gibi terennüm
Ṭūṭī gibi etmeye tekellüm
151. Göñlüm bu maḳama kıldı āḡāz
Ḥicāz u °Irāḳ u rast-ı şehnāz
152. Māhūr-ı evc-i sabāda āhenk
Yüz reng-i şada kılırdı o çeng
153. Gūş eyleyecek nevā-yı °uşşāḳ
Raḳş eyler idi bu çarḥ-ı nüh ṭāḳ
154. mestāne-i sāḳ-i Cem oldum
Sāzende-i °aşḳ u Zīn Mem oldum
155. Ğam fūrḳatini getir beyāne
Zīn ile Memiye āl lisāne
-

156. Tā kim biline ḥabīb u °āyyaş
Derdine sen ol ṭabīb-i ḥāzık
157. Lāzım baña eylemen devāyı
Kaldırmağa iki cān fezāyı
158. Derd u ğam u dil Memiñ belā-keş
Zīnin daḥi sīnesi pūr-āteş
159. Göñlüm Mem için yanardı ey cān
Çeşmim Zīn için olurdu giryān
160. Bu āteş-i °aşka yandılar şāf
°Aşkıñ var ise sen eyle inşāf
- 6b** 161. Bī-çārelere gel eyle taḥsīn
Fūrkatle edip bu rāzı tebyīn
162. Her kimine eder hikāyetiñ gūş
Bu dehri hem eylesin ferāmūş
163. Duydukda bu rāzı cān semāı°
Ten içre kılar bu cān vedāı°
164. Ḥāl ehli bu işden oldu āgāh
Devrān u felekden oldu ikrāh
165. Ger nīk u bed oldu ise nāme
Fūrkatle bunu yaZīnca ḥame
166. Nev bāde-i °aşka terdir
°Aşk ehline bezm-i pūr güherdir
-

167. Ben eyledim anı çün tevekkü^c
Hem olsun anıñla hüş tettebbu^c
168. Nevreste hadîka-i fuāde
Ma^cşūm u ^cafif u hāne-zāde
169. Ol meyve güherdi aydı el-hak
Türkī diline bu geldi ancak
170. Elfāz u meā^cni u ^cibārat
Mevzūn u münāsib u rivāyet
171. Ma^cnīde şifāt oldu uslūb
Bu bendeyi kılma h^ıar u maḥcūb
172. Kılma naẓar aña ehl-i irfān
Bu işde kalırdı meāb u ḥayrān
173. Teşnī^ci gel etme bu zuhūru
İşlāḥ edegör olan kusūru
174. Ger seḥv-ı ḥaṭāsı oldu hoş bak
Olmaya letāfetinden ırak
-

1.3.3.Dîvânı:

Kaynaklarda bir dîvânı olduğu söylenmekte ise şimdiye kadar bu eser ele geçmemiştir. Bu eser, Bitlis'in Ruslar tarafından işgali sırasında Rusya'ya götürülmüş olma ihtimali vardır.

1.4. Şems-i Bitlisî ve Ahmed Fâik Üzerine Etkisi

1.4.1. Şems-i Bitlisî :

Şems-i Bitlisî'nin tam adı Hacı Mahmut Hoca'dır. Mahlası Şems-i Bitlisî'dir. Bu isim doğumunda babası merhum Seyyit Abdulgaffur tarafından verilmiştir. 18.yy'dan beri Şems-i Bitlisî diye anılmaktadır.

Şems-i Bitlisî ilk öğrenimini yedi yaşında iken babası Seyyit Abdulgaffur Efendi'den planlı ve programlı bir şekilde alarak, az bir zaman diliminde Kur'an-ı Kerim'i ezberleyerek, devrin bir geleneği olan Arapça ve Farsça'yı öğrenir.

İkinci öğrenimini ağabeyi Seyyit Hacı Hasan Hoca'dan, Üçüncü öğrenimini Hoca Abdulcelil-i Bitlisî'den alarak yetkinleşir ve hilafet hırcasıyla onurlandırılır. Dördüncü öğrenimini 30- 32 yaşlarındayken bir yıl süreyle Siirt'in Tillo (Aydınlar) köyünde, devrin tanınmış mutasavvıfı Abdulvahhab Hamzavî'den alarak her yönüyle yetkinleşir ve şecere-i hilafetle irşatla görevli olarak Bitlis'e döner.

Bitlis'e dönen Şems-i Bitlisî, H. 1161, M. 1748 yılında 33- 34 yaşlarında Bağdat'a gidip Şeyh Ahmed-i Şerif'e intisap ederek Kadirî tarikatı üzerinden, bir sene sonra yani H. 1162, M. 1749'da tekrar Bağdat'a giderek intisap ettiği Şeyh Ahmed-i Şerif'in huzuruna vararak bu sefer de Nakşî tarikatı üzerinden icazetnamesini alarak Bitlis'e döner ve irşada başlar.

Şems-i Bitlisî'nin mesleği açık bir şekilde irşattır. Sürekli bir şekilde irşat ederek, nasihatlerde bulunarak ömür boyu çevresini aydınlatmıştır.

Şems-i Bitlisî'nin ailesi bilinmeyen bir tarihte Bağdat'tan göç ederek Hakkâri Şemdinli'ye yerleşir. Aile uzun süre burada kaldıktan sonra 1642 yılında bi'l-vesile, devrin bilim ve tasavvuf alanında tanınmış Molla Süleyman

Baba başkanlığında Bitlis'e göç ederek İnönü Mahallesinde önceden satın alındığı eve yerleşir. Aile, hep ilim yolunda yürüyerek, çevrelerini aydınlatmıştır. Şems-i Bitlisî, H. 1202 Ramazan'ın 12. günü, M. 19 Haziran 1788'de evinde vefat eder.

Şems-i Bitlisî'nin esas eseri, yedisi Bitlisli Kadirî tarikatı; bir diğeri ise, Mevlana Celalettin-i Rumî'nin soyundan olduğu ifade olunan Şeyh Muhammed Sadık Erzincanî'nin Nakşî tarikatı üzerinden icazetnâme alarak çevrelerini irşadla görevlerini ifa etmeleridir.

Şems-i Bitlisî'nin esas eseri, yedisi Bitlisli Kadirî tarikatı; bir diğeri ise, Mevlana Celalettin-i Rumî'nin soyundan olduğu ifade olunan Şeyh Muhammed Sadık Erzincanî'nin Nakşî tarikatı üzerinden icazetname alarak çevrelerini irşatla görevlerini ifa etmeleridir. Şems-i Bitlisî'nin dinî bir eser olan *Malabüdde* adındaki eseri mevcuttur.

1.4.2.Şems-i Bitlisî'nin Ahmed Fâik Üzerinde Etkisi :

Ahmet Faik Han, iki yıl kadar Bitlis Emirliği yaptıktan sonra tam bir teslimiyetle Şems-i Bitlisî'ye intisab etmiştir. Ahmed Fâik, burada dinî ve tasavvufî bilgilerini ikmâl ederek şeyhinin kılavuzluğunda seyr ü sülûka devam etmiştir.⁴⁴

Şems-i Bitlisî'nin düşüncelerinden etkilenererek, adeta bir uydu gibi onun cazibesine kapılır. Böylece ebedî ve gerçek mutluluğu saltanat ve tahtta değil, Şems-i Bitlisî'nin irşadında ve sohbetinde bulacağına karar vererek eMîrlikten çekilir. Kaynaklarda Ahmed Fâik'in Şems-i Bitlisî'nin halifesi olduğu bilgisi mevcut ise de şairimizin *Mem u Zîn* eserinde; irşad, vaaz gibi eğitim faaliyetlerine giriştiğine tesadüf edemedik.

Ahmet Fâik Han, tam bir teslimiyetle bağlandığı Şems-i Bitlisî'nin önünde diz çökerek müridleri arasında yer alır. Şems-i Bitlisî, onun adeta yeniden doğuş nedeni olmuştu, o öyle bir güneşti ki, ruhunun derinliğinde saklı ateşi

⁴⁴ Gündoğdu a.g.e. s.70

alevlendirmişti. O öyle bir pınardı ki, gönülleri çölleşmekten kurtarmıştı. Ahmet Faik Han, kana kana içti bu pınardan. Öyle hızla gelişip açılıyordu ki, bu gelişmeyi ancak Şems-i Bitlisî gibi bir güneş yönlendirebilirdi.

Tasavvufu şiirle birleştiren Ahmet Fâik Han, *Mem u Zîn* adlı eserinde sembolik anlatımlarla ve benzetmelere başvurarak beşerî bir aşktan ilahî aşka doğru yükselişi anlatır. Şeyhi ve mürşidi Şems-i Bitlisî'den, şairliğinden kaynaklanan olağanüstü bir anlatımla ve hayranlıkla söz eder. Ahmet Fâik Han'ın Şems-i Bitlisî'ye bağlılığını anlatmak için örnek bulmak çok zordur. Olsa olsa bu büyük hayranlık ve sevgiyi başka bağlılıkları örneklendirme de söz konusu edebiliriz. Şems-i Bitlisî hakkında Ahmet Fâik Han'ın yazdığı gazel bunun en güzel kanıtıdır.

*Vechinde bir nigârın bakınca yârı gördüm
Başdım kadem ki tûra şecerde nârı gördüm*

*“Fe-eynemâ tüvvellü fe-semme vechu Rabbî”
Açıldı çün başîret bakıp dîdârı gördüm
(g. 7/ 271-272)*

İKİNCİ BÖLÜM

MEM U ZÎN MESNEVÎSİNİN İNCELENMESİ

2. MEM U ZÎN MESNEVÎSİNİN İNCELENMESİ

2.1. Mem u Zîn Mesnevîsinin Dış Yapısı

2.1.2. Tertip Şekli

Klasik Türk edebiyatında mesnevîlerin her beytinin kendi arasında kafiyeli oluşu (aa / bb / cc ...) ve genellikle arûzun kısa kalıplarıyla yazılmış olması konu bütünlüğü ve anlatım açısından şairlere kolaylık sağlamıştır. Mesnevî tarZînda yazılan eserlerde arûzun bütün bahirlerinde bulunan kısa kalıplar kullanılmıştır.

Klasik edebiyatta mesnevîde genel olarak üç ana bölüm vardır: Giriş, konunun işlendiği bölüm, bitiş Bu ana bölümler de şu alt bölümlerden oluşur.

A- Giriş Bölümü : Dibace (ön söz), Tevhid: Allah'ın birliğinin anlatıldığı bölüm, Münacaat: Allah'a yapılan yalvarış ve yakarışların dile getirildiği bölüm, Naat: Hz. Muhammed'in övüldüğü bölüm, Mîraciye: Hz. Muhammed'in Recep ayının 27 gecesı Tanrı katına yükselerek onunla görüşmesinin anlatıldığı bölüm, Medh-i Çehar-Yâr-ı GüZîn: Dört halifenin övüldüğü bölüm. Eserin sunulacağı kişiye övgü, yazılış sebebi (sebeb-i nazm-ı kitab)

B- Konunun İşlendiği Bölüm : Hikâyenin anlatımı (Âğaz-ı Destan): Bu bölümde "ağâz-ı dâstân, ağaz-ı kıssa" gibi Farsça ya da "Leylâ ile Mecnûn" mesnevîsinde olduğu gibi Türkçe alt başlıklarla asıl konu işlenir. Şairler genellikle konuyu monotonluktan kurtarmak için uygun yerlerde "gazel ve murabba"lara yer verebilir. Kahramanların konuşmalarını genellikle "gazel" mektuplarını "murabba" nazım biçimiyle ifade ederler.

C- Bitiş Bölümü : Genellikle "Hatime" başlığı altında ele alınan bu bölümde mesnevînin bittiği anlatılır. Hatime bölümünde duaya da yer verilebilir.

18. asırdan başlanarak geleneğe uyulmayıp doğrudan konuya giren mesnevîler yazılmaya başlanmıştır.⁴⁵ Ahmed Fâik, besmele ve dibâceden sonra mesnevîye başlamış ve on beyit sonra sonra direk konuya girmiştir. Mesnevîde konu başlıkları T. Nüshasında sadece üç başlık yer almıştır. S. Nüshasında ise 22 başlık yeri boş bırakılmıştır. T nüshadında gazellere isim verilmiştir. Şi'r-i Mem, Şi'r-i Zîn vb. nüshasında bazı başlıklar yazılmışsa da bu tam değildir. Ahmed Fâik'in tercüme olan *Mem u Zîn*'ini incelediğimizde başlıkların Farsça olarak yazıldığını görüyoruz:

ZIKR-I MEHÂMİD PÂDİŞÂH-I İSLÂM

Sākī bir kadeh kerem kıl

Bir cür'a mey ile def'e-i gam

Ol bāde baña cihān-nümādır

Ol neş'e-i göñülde pür-ziyādır

(Trc. Mem u Zîn-138,139)

Elimizdeki iki nüsha da şairin kendi el yazısıyla yazdığı veya görerek yazdırdığı nüsha olmadığından sonraki zamanlarda müstensihler tarafından yazılmış olan bu nüshaların başlıkları zor okunduğundan başlıklardan vazgeçildiği kanaatine vardık.

2.1.3.Vezin:

Mem u Zîn Mesnevîsi, Hezec Bahrinin Mef'ülü/ Mefā'ilün/Fe'ülün kalıbıyla yazılmıştır. Bu kalıpla az sayıda olmak üzere değişik nazım şekilleri ve özellikle gazeller yazılmıştır. Bunun yanında kıvrak olması yüzünden bir çok uzun mesnevîde bu kalıpla söylenmiştir. Kalıpta, öteki kalıplarda bulunmayan bir özellik Sekt-i Melih kullanılmıştır. Bazen 3. ve 4. hecelerin bir

⁴⁵ Mesnevîlerde genellikle konuya doğrudan girilmediği halde Ahmedî, geleneğe uymayıp eserin başında yazdığı şu üç beyitten sonra direk konuya girmiştir: Bkz. Ramadan Doğan, *Ahmed-i Amedi ve Yusuf u Züleyhâsı*, Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Türkiyat Enst. 2005.

kapalı heceye çevrilmesiyle “Mef^cûlün/Fâ^cilün Fe^cûlün (_ _ _ _ * _ * _ _)
biçiminde de kullanılmasıdır.⁴⁶

Bu kalıpla yazılmış mesnevîlerden bazıları şunlardır : Fuzûlî/ Leylâ vü
Mecnûn, Nâbî / Hayrâbâd, Şeyh Galib / Hüsn ü Aşk.

Ünlü ile biten bir kelimeyi ünlü ile başlayan bir kelime takip ettiğinde
vezin gereği iki ünlüden biri düşürülür. Çoğu şairde görülen bu duruma
Ahmed Fâik’in *Mem u Zîn* mesnevîsinde de “no’la, n’ederim, n’eylesin, k’ey,
v’ey ” gibi örneklerde rastlanmaktadır.

Mesnevîde vezin kusurlarının çoğu imale ve zihafarla ilgili kusurlardır.
Hemen her şairde görülen bu kusurlar Ahmed Fâik’in *Mem u Zîn*’inde de
görülür. Biz bu sıkıntıları gidermek ve vezin aksaklığını önlemek amacıyla
“Metnin Kuruluşunda İzlenen Yol” bölümünde belirttiğimiz üzere vezin gereği
kısa okunması gereken yerlerde uzatma işareti kullanmadık. Fakat buna
rağmen vezin probleminin tam olarak giderilmediği görülmektedir.
Dolayısıyla vezin problemi olan beyitlerin dipnotunda “bu beyitte vezin
problemi vardır” dedik.

İmale ve zihaf her şairde olduğu gibi Ahmet Fâik’da da görülür.
Eserde, medli kelimeler çokça yer almaktadır.
Aşağıdaki “dehr” ve “tîz” vezin gereği medli kelimelerin çokluğu göze çarpar.

*Hem ol harem içre bir perestâr
Ayyâre-i dehr tîz-reftâr
(m.169)*

Yine mesnevînin içerisine serpiştirilmiş 22 Gazelde ise kullanılan 12
gazel, Fâ^cilâtün Fâ^cilâtün Fâ^cilâtün Fâ^cilün ile yazılmıştır. Aşağıdaki listede
gazelerde kullanılan vezinler sırasıyla şunlardır.

⁴⁶ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yay. İst. 2006 s.45

Mem u Zîn Mesnevîsindeki Gazeller tablosu

1. GAZEL	Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlün
2. GAZEL	Mefcûlü Mefâcîlün Mefâcîlün Fecûlün
3. GAZEL	Fâcîlâtün Fâcîlâtün FâcîlâtünFâcîlün
4. GAZEL	Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlün
5. GAZEL	Mefcûlü Mefâcîlün Mefcûlü Mefâcîlün
7. GAZEL:	Müstefcîlün Fecûlün Müstefcîlün Fecûlün
8. GAZEL:	Mefcûlü Mefâcîlü Mefâcîlü Fecûlün
9. GAZEL:	Mefâcîlün Mefâcîlün Mefâcîlün Mefâcîlün
10. GAZEL:	Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlün
11. GAZEL:	Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlin
12. GAZEL:	Mefcûlü Mefâcîlün mefâcîlün Fecûlün
13. GAZEL:	Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlün
14. GAZEL:	Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün
15. GAZEL:	Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlin
16. GAZEL:	Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlün
17. GAZEL:	Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlin
18. GAZEL:	Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlin
19. GAZEL:	Mefcûlü Mefâcîlü Mefâcîlü fecûlün
20. GAZEL:	Mefcûlü Mefâcîlü Mefâcîlü Fecûlün
21. GAZEL:	Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlin
22. GAZEL:	Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlâtün Fâcîlin

2.1.4.Kafiye ve Redif

Mesnevîde kafiye dikkat edilmiştir. Klasik edebiyatımızda genel kafiye anlayışına uygundur. Mesnevîde gazellerin yanı sıra mesnevî bölümünde ekseriyetle zengin kafiye kullanılmıştır.

*Şayd eylemek istedi niğārın
Artırdı fiğān u āh-ı zārın*
(m. 84)

*Sākī kerem eyle lāle-gūnu
Şād eyleye gör bu ben zebūnu*
40

Mesnevîde tunç kafiye bolca kullanılmıştır:

*Sittī göz açınca gördü bir māh
Sūz-ı cigerinden etdi bir āh*
(m. 92)

*Ol dem ki görünce gül-^cizārın
Eflāke yetirdi āh u zārın* (m. 93)

Birbiriyle kafiyelendirilen kelimelerin; Türkçe, Arapça ve Farsça olmalarına dikkat edilmemiştir.

Arapça-Türkçe

*Tārāca verip Sittī hayāyı
Bir hāle gibi koçup ol ayı*
(m. 94)

Farsça-Türkçe

*Mem pāyine sürdü rüy-ı zerdin
Bu şi'r ile zāhir etdi derdin*
(m. 117)

Türkçe-Türkçe

*Ser-ḥūş şıfat Sittī uyandı
Bālın edinip kolun dayandı*
(m. 91)

Arapça-Farsça

*Hayret ile kıldı çün nezāre
Göz düşdü yine o haste-zāre*
(m. 115)

Arapça-Arapça

*Tācdīn ile Mem ki daldı ka^cre
Başlandı ol dem ğazelle şî^cre*
(m.155)

Şair aşağıdaki beyitte “beyt” kelimeleriyle cinas yapmıştır.

*Erdirdi temāme Mem bu beyti
Zīn aldı ele tarīk-i beyti*
(m. 679)

Mesnevîde redifler oldukça çoktur. Şairimiz şiirini kuvvetlendirmek için aşağıdaki beyitte “kāşkī” redifini kullanmıştır:

*Bir gece vaşlıñ ile handān olaydım kāşkī
Zā’ir-i kūyun olup kurbān olaydım kāşkī*
(g.3/ 118)

Aşağıdaki beyitte de “göñlüm” kelimesi redif olarak kullanılmıştır.

*Derd-i bī-dermāna şaldı çarh-ı gerdūn göñlümü
Bir şaçı Leylā ile kayd etdi Mecnūn göñlümü*
(g.6/ 242)

2.1.5.Dil, İmla ve Üslûp Özellikleri

2.1.5.1. Dil Özellikleri

Ahmed Fâik’in *Mem u Zīn* mesnevîsinin dili işlenen konu göz önünde bulundurulduğunda sade olmakla birlikte tasavvufî bir üslûp kullanılmıştır.

Eserin 18. Asır Azerî Türkçesi etkisinde yazıldığı zamir eklerinden, fiil kip ve bağlarından (erende, gelende, ediserem, diyir ki, duyup ki, tutgıl) ve kullanılan kelimelerden (esrük, seyrü, bik, geysi, çizginmek) belli olmaktadır.

- a. Bildirme eki “dır/dur” yazıldığı gibi “durur şeklinde de rastlanır.

*Āyete'l-kürsī yazılmış ruḥlarıñ eṭrāfına
Lü'lü'-i furḳān için olmuşdurur vechiñ şadef*

(g.1/ 81)

- b. İkinci tekil şahıs eMîr eki bazen “gıl-gil” kuvvetlendirme motifleri almıştır:

*Hâtemler eder çü nāmı belli
Var ḥaṭırıñ eylegil teselli*

(m. 208)

- c. “-uban/uben/iben;-u zarf-fiil ekleri de kullanılmıştır:

*Cāndan oluben o rāha °āzim
Ṭavf-ı göñüle edip ma°āzim*

(m. 966)

*Maḳsūda yetip ṭavāf kıldı
Kendin biliben °avaf kıldı*

(m.968)

- ç. Eski Türkiye Türkçesi döneminde dudak uyumuna bağlı olmayan kimi eklerin 18. Asırda dudak uyumuna bağlı örnekleri kullanılmaya başlanmıştır. Biz de metinde bu uyuma dikkat ettik. Daha çok günümüz imlasına yakın olan uyumu tercih ettik.

- d. Geniş zaman eki olarak “ur/ür” kullanılmıştır. Ancak biz 18. Asır kelimedede düzleşme temayülü nedeniyle günümüz imlasına yakın “ır, ır” şeklini tercih ettik:

*Bir °ālī himem emīr-i kāmīl
İskendere ol gelirdi şāmīl*

(m. 3)

- e. Görülen geçmiş zaman ekleri “ -dı/-di;-dık/-dik” şeklindedir. Aşağıdaki beyitte olduğu gibi uyum gerektiren ekleri “-du,-dü” şeklinde kullandık:

Ėaybetle pür oldu ŗehr-i BoĖtān
Bilmem ki ŗaĖtīĖ yoka bŭhtān
(m. 782)

- f. Vezin zaruretiden bazı kelimelerin imlalarında eksilme görülür :

Tahķīķ edip ol ki Zīn u Sittī
Olmuŗdur olar piyāle mestī
(m. 172)

- g. Gelecek zaman eki olarak “-iser” eki kullanılmıŗtır:

Beg etdi Bekoya merd-i sālŭs
Ben oliserem bu iŗde cāsŭs
(m. 785)

- h. II. Tekil ŗahıs emir kipinin bazen “-gör” ekiyle tamamlandığına rastlanır. Bu kullanım “-gıl/gil” in emir çekiminde kuvvetlendirme morfemi olarak kullanılmasına⁴⁷ benzemektedir:

Bu Ėasret-nāmemi yāre ŗabā Allah iŗin irgör
Ki ŗāyetde bu eĖĖānım ede Ėŭnkārıma te’ŗīr
(g.14/ 718)

2.1.5.2. Üslŭp Özellikleri

Ahmed Fâik’in Türkçe *Mem u Zīn* mesnevîsi, halkın anlayabileceği sade bir dille kaleme alınmıŗ olmakla beraber Arapça ve Farsça kelimelerin de Türkçe kelimelere kıyasla sık sık kullanılmıŗtır. Bu Arapça ve Farsça unsurlar daha çok mesnevî iŗerisine serptirilmiŗ gazellerde görŭlmektedir.

⁴⁷ Osman Fikri Sertkaya, “**Bolsungıl Tep Tediler**”, Uluslar arası Türk Dili Kongresi 1998. TDK Yay., Ank. 1996, s.135-142

Ahmed Fâik'in üslûbu, dönemin şairlerine bakıldığında gayet anlaşılır, sade ve samimidir. Bununla beraber şairimiz Fuzûlî, Hafız-ı Şîrâzî, Melâyé Cezire gibi şairlerin etkisinde kalmış, edebi sanatları, orjinal mazmunları kullanmaktan çekinmemiştir.

Ahmed Fâik'in *Mem u Zîn* mesnevîsinde pek çok âşıkâne gazel bulunur. Onun bu âşıkâne şiirleri mesnevî de sevgiliye kavuşamayan bir aşık iması vardır. Bu, *Mem u Zîn*'in kurgusundan kaynaklanıyor. Ama onun gazellerinde sevgiliye olan hitapları "bâtın, zâhir, nâr- aşk, dem, meyhâne, meygede, keremler kanı" gibi tabirler sufî ıstılahatında çokça kullanılmaktadır. Özellikle onun ;

*Tâ ezel şem^c-i ruhun ^câşıklara pervânedir
Nâr-ı ^caşka yanmayan ^câşık değil efsânedir*
(g.17/ 902)

Ahmed Fâik'in şiirlerinde sevgili tasviri, samut ifadeye bürünür ve onun üstadı için söylediği âşıkâne şiirler oluşturur. Âşık bir insan olduğunu ama âşık olduğu kişi Mevlâna Hazretlerinin Şems-i Tebrizî'ye duyduğu aşk gibi o da Şems-i Bitlisî'ye duymuştur. Mevlâna, Şems için evlâd u ^ciyâlden geçmiştir. Kendisi de Şems-i Bitlisî için Bitlis beyliğinden vazgeçmiştir. Aşağıdaki beyitler onun üstadına duyduğu sevginin ifadesidir.

*Dü zülfü halka-yı cim döküp yanağa ol mâh
Şununca gence desti üstünde mârı gördüm*
*Söyler benim dilimce güftâr-ı Şems-i Bitlis
Yok Fâyîkâ bu gün ben hemân ol varı gördüm*
(g.7 / 274-275)

Mesnevîdeki beyitlerin anlamca birbirini desteklediğini ve konudan uzaklaşmadığını görürüz. Beyitlerde anlatılmak istenenler, aynı doğrultuda akıp gitmektedir. Dolayısıyla mesnevînin başından sonuna kadar Ahmed

Fâik'in tasavvufî özelliklerini yansıtan görüşler hâkimdir. Fâik, bu bölümlerde okuyucuya çeşitli şekillerde seslenerek bilgi ve öğütler verir. Ancak bu bilgi ve öğütleri tasavvufî bir üslûp içinde vermiştir. Dolayısıyla Fâik, herkesin anlayacağı bir dilde değil, tasavvufî bir öğretî çerçevesinde yetişmiş insanların anlayacağı bir dil kullanmıştır.

Ahmed Fâik, *Mem u Zîn'i* hazırlarken Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'undan etkilendiği şu mısralaradan anlaşılmaktadır.

-Fuzûlî : *Hemrâhı koyup gider mi hem-râh*
Ahmed Fâik : *Gümrâh- koyup gider mi gümrâh*

-Fuzûlî : *Yüz sürdü yüzüne kıldı efgan*
Göz sürdü gözüne oldu gıryan

-Ahmed Fâik : *Mem başın aldı Zîn diz üzre*
Yüz urdu yüze ve göz göz üzre

-Ahmed Fâik : *"Elâ yâ eyyuhel-'uşşâk" sığar mı yazıya fûrkât*
Ve ger levh olsa bu gönüller ne kıl ile idem taḥrîr

Fuzûlî : *Subh-dem gül-zâr içinde çaldı bülbül erganün*
"Yâ eyyühe'l-'uşşâke kumû inneküm lâ-tesme'ûn"

Beyit ve mısraları bir birine çok yakındır.

Yine Ahmed Fâik'in ;

Elâ yâ eyyuhel-'uşşâk" sığar mı yazıya fûrkât
Ve ger levh olsa bu gönüller ne kıl ile idem taḥrîr

Beyti ile Hafız'ın ;

Ela ya eyyühe's-sākī, edir ke'sen ve navilha
Ki işk asan nemüd evvel velî uftad müşkilha (Hafız-Sākīname)

Gibi söyleyişlerle Fuzûlî'nin yanı sıra Hafız'ın etkisi gazellerde kendisini hissettiriyor.

Aşağıdaki beytin ilk mısraı Farsça olduğu gibi Mevlânâ'nın mesnevî sini de çağrıştırıyor;

*“Bîşnev zi men ey peser hikāyet”
Der gülşen-i naķilden rivāyet
(m. 235)*

Ahmed Fâik;

Bu beldeyi pür-sürûr kıldır
Sâz ile beni  ub r kıldır
(m.1161)

Beytinde de “ben öldüğümde benim için ağlamayın anlamında Mevlana'nın şu beytine çok yakındır.

Mealen; “Öldüğüm gün tabutum götürülürken, bende bu dünya derdi var sanma
Benim için ağlama, yazık, vah vah deme;”

Şair, ara sıra gerek mesnevîsinde ve gerekse gazellerinde bazen ilk mısrayı tamamen Arapça yazmıştır.

“Fe-eynemā tüvvellu fe-semme vechu Rabbī”
Açıldı ç n başîret bakıp d d rı g rd m
(g.7 / 272)

“Ya h  ya Men h ” deyip ha ib mu   ab kendidir
H  ile oldu m lebbes ser-be-ser ebd nımız
(g.4/ 159)

Eserde Osmanlı T rk esinde bile az kullanılan veya hi  kullanılmayan Arap a kelimeler t retilmi tir. “lib s-m lebbes-ilb s” kelimeler ile “kırıl-i   l-     ” t retilmi tir. Ayrıca bir nevi a a  manasına gelen “ arbal” gibi kelimeler t retilmi tir.

Eserin  ekil  zelli i di er a k mesnev  lerine benzer. 18. Asırda di er mesnev ler de oldu u gibi artık uzun mesnev  ler yazılmaz. Bu mesnev de de beyit sayısı, 1210 beyit gibi kısa tutulmu tur. Mesnev  her oturumda okunacak     de b l mlere ayrılmı tır. Ve her b l m n ba ında sakiye hitap

edilerek konuya geçilmiş ve gerektiğinde ahlakî telkinlerde bulunmak maksadıyla esere bir takım öğütler eklemiştir.

2.1.5.3. İmlâ Özellikleri

- a. metinde atıf vavları bazen ى ile gösterilmiştir.
- b. “muhaddis” kelimesindeki s harfi ث ile değil س ile yazılmıştır.
- c. Telhis kelimesindeki s harfi ص ile değil س ile yazılmıştır.

2.1.5.4.Deyimler ve Atasözleri

Ahmed Fâik, şiirlerinde günlük yaşama, tarihî olaylara yer verdiği gibi halkın kullandığı deyimlere ve atasözlerine bolca yer vermiştir. Yaşam anlayışı hakkında fikir yürütebiliriz. Aşağıdaki beyitte bir köy ziyareti ve kurban olmak deyimini kullanılmıştır.

*Bir gice vaşlıñ ile ħandān olaydım kâşkî
Zā^cir-i kûyun olup ħurbān olaydım kâşkî*
(g.3 / 108)

“Kan dökmek” deyimini şiirde kullanılmıştır:

*Ol deñlû kılp figān u nāle
Ķan dökdu gözü yañağı āle*
(m.125)

“Ciğeri dağlamak” deyimini de şiirde günümüze ulaşan deyimlerdendir:

*Dağ idi ciğerden anlar aşlı
Mehtāb idi hem bahār faşlı*
(m. 153)

Günümüzde “ders okutmak” deyimini de o günün şiirinde kendine yer almıştır:

*Ger girse idi libās-ı sūfa
Dersler oku[tu]rdu feylesofa*
(m.171)

2.1.5.5. Edebî Sanatlar

Dîvân şiirinde şairler, şairlik gücünü göstermek ve şiirlerini etkili kılmak için edebî sanatlardan yararlanmışlardır. Edebî sanatlar şaire daha geniş ve

daha etkili bir anlatım olanağı sunmaktadır. Bazı şairler, sanat yapmayı tek amaç olarak algılamışlar, bu da anlamın kaybolmasına neden olmuştur. Bazı şairler ise anlamı ön plâna çıkarmış, edebî sanatları bir araç olarak kullanmışlardır.

Şair aşağıdaki beyitte “beyt” kelimeleriyle cinas yapmıştır.

*Erdirdi temāme Mem bu beyti
Zîn aldı ele ẓarīk-i beyti*

(m. 679)

Şair, aşağıdaki beyitte de “şicr” ile “şacır” kelimeleri arasında bir nevi yazılışları dolayısıyla cinas yapmıştır.

*Çün āhir edip Sitî bu şicri
Yakdı od ile serinde şacır*

(m. 193)

İstifham sanatı da şairin kullandığı sanatlardandır, ancak o kadar yoğun kullanılmamıştır. Aşağıdaki beyitte sevgiliye yazdığı mektupta gökler kağıt olsa derdimi hangi kalemle yazala seslenerek geçen zamanı işitip işitmediğini soruyor. Burada şair acılarını tekrar hatırlamak istememektedir:

*Elā yā eyyuhe^c-cuşşāk sıgar mı yazıya fūrkat
Ve ger levh olsa bu gökler ne kilk ile edem taḥrîr*

(g.14 / 715)

Leff ü neşr sanatı da şairin çokça başvurduğu sanatlardandır. Aşağıdaki beyitte birinci dizede “kadd ve ruh” kelimeleriyle bağlantılı olarak ikinci dizede “serv ve gül” kelimeleri kullanılarak sanat yapılmıştır:

*Kadd ü ruh zülfüñ ḥayālî birle memlûdur göñül
Serv gül sünbül ile dolmuş riyâz-ı cānımız*

(g.4 / 161)

“Mem’den Zîn’e Mektub” gazelinde altıncı ve yedinci beyitte iki beyit arasında iyilik denizi ile yedinci beyitteki sel haline gelen göz yaşları arasında

ilgi kuruyor. Nehirlerin denize akıp dalgalara karışması, göz yaşlarındaki parlaklıkta sıcaklığından ötürü tenasüp sanatı yapılmıştır:

*Mürüvvet bahri emvāca gelip ger şorsa ḥalimden
Ne ḥacet dağ-ı pinhānım zebānımla edem tazhīr*

*Benim seylāb-ı çeşmimden olursan ʿākıbet āgāḥ
Dil-i bīmārımın ḥali sirişkimden olur tefcīr*

(g.14 / 712-713)

Şairin en çok kullandığı sanatlardan biri de teşbih sanatıdır. Teşbih sanatının her türünü kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte âşık, sevgilisini görmek için boynuna zincir geçirilen Mecnûn’a kendini benzetiyor.

*Ṭakınıp zencīr-i zülfüñ boynuma mecnûn-veş
Geşt edip dilden dile dāstān olaydım kāşkī*

(g.3 / 120)

Nidâ sanatı, şairin en çok kullandığı sanatlardandır. Çoğunlukla “ vezin gereği ey Fâyık, ya da Fâikā” şeklinde kendisine seslenmektedir. Bunun yanında sevgiliye, zâhide ve sakiye de seslendiği görülmektedir:

*Seyre ikdām eyledikçe ol perīyi Fāyıkā
Başdığı toprağ ile yeksān olaydım kāşkī*

(g.3 / 123)

*ʿAyyāreye etdi ey belā-keş
Dersin var iki kızım müşevveş*

(m. 203)

Şair, kapalı istiareyi de kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzü kitaba Benzetilmiştir. Sevgilinin yüzü güzellik unsurları dolayısıyla Dîvân şiirinde kitaba (Ku’ran) benzetilir:

*Āyete^l-kürsī yazılmış ruḥlarıñ eṭrāfına
Lü^lü^c-i furkân için olmuşdurur vechiñ şedef*

(g.1 / 80)

Dağ, içki dağıtan bir insan olarak tanıtılmış, teşhis sanatına örnektir:

*Çün duydu şadâyı kûh Memden
Verdi mey-i nüşh-ı cām-ı Cemden*

(m. 425)

Açık İstiare sanatı da mesnevîde geçen sanatlar arasındadır. Aşağıdaki beyitte şair Mem'i bir papağana benzetmiştir. Ama Mem zikredilmemiştir:

*Tuṭî-şîfat etdi ḥord-i kandi
Bağladı rūḥanî naql-bendi*

(m. 300)

Mesnevîde açık istiare şu beyittede bulunmaktadır.

*Olmuşdu zamân ʿaşrında Hâtem
Kâşirdi şecâʿatinde Rüstem*
(m. 10)

Telmih sanatı, eserde bolca başvurulmuş sanatlardandır. Aşağıdaki beyitte Şair, Hz. Musa'nın Tur dağına çıkışına telmihte bulunmuştur.

*Vechinde bir nigârın bakınca yârı gördüm
Başdım kadem ki tûra şecerde nârı gördüm*
(m. 271)

2.2. Mem u Zîn'in İç Yapısı

2.2.1. Mem u Zîn Mesnevîsinin Özeti

Mesnevî şeklinde yazılan *Mem u Zîn* destanı klasik aşk hikâyelerinde görüldüğü gibi sufîyâne bir aşkı ve onun heyecanını terennüm etmiştir. Ahmed Fâik, klasik edebiyat kültürüne vakıf olduğundan ilk önce Ahmed-i Hânî'den çevirdiği tercüme *Mem u Zîn* mesnevîsinde üslûb ve şiir zevki esere yansımıştır. Aynı bir çalışma konusu oluşturduğu için tercüme *Mem u*

Zîni buraya almadık. Ama hikâyenin tam olarak anlaşılabilmesi için üç eser⁴⁸ arasındaki farkları mukayeseli olarak dipnotlarla göstermeye çalıştık.

Ahmed Fâik, inceleme konusu yaptığımız ve te'lif olarak kaleme aldığı *Mem u Zîn* mesnevîsinde şairlik gücünün dehâsını ve şiir zevkini okuyucuya yaşatır. Bir yandan Fuzûlî, diğer yandan Hafız ve Melâye Cezîre ile Ahmed-i Hânî'nin etkisinde kalan Ahmed Fâik, aynı kültür kaynaklarından beslenmiştir.

Hikâye:

Hikâyede Kötülüğü, iki yüzölölüğü, fitne ve fesatçılığı, dalkavukluğu Mem'le Zîn'i birbirinden ayıran Beko temsil etmektedir. Doğruluk, iyilik, suçsuzluk, zayıflık ve çaresizlik de Mem ile Zîn 'in şahıslarında toplanmıştır.

Hikâyede iki aşk yaşanmıştır. Mem ile Zîn aşkı, dillere destan bir aşk iken aşk-ı ilahidir. Oysa Tacdîn'le Sittî'nin aşkı onlarla başat devam eden bir aşk olduğundan bu da beşerî bir aşk idi. Bu söylenmiş bir söz olsa gerek.

Cizre Beyi, Mîr Zeyneddîn'in Zîn ve Sıfî adlarında çok güzel iki kız kardeşi vardır. Zîn, Beyaz tenli ve beyin can ciğeri idi. Sıfî ise buğday tenliydi. Tacdin, Mîr Zeyneddi'nin amcazâdesidir. Aynı zamanda ordu kumandanıydı. Kardeşleri Arif ve Çaker de Mîr'in ordusunun ileri gelenleriydi.⁴⁹ Hikâyenin ana kahramanı Mem ise alim bilgili ve şair bir insandır.⁵⁰ Tacdîn ile o kan kardeşi olmuşlardı.

O zamanlar Baharın müjdecisi olan Mart ayınının yirmi birinde eğlence ve bayram günleri tertip edilirdi. Gece ile gündüzün eşitlendiği bu güne Nevrûz (Yeni gün) günü deniliyordu. Senenin bu gününde Botan

⁴⁸ Üç eserden kasıt; Ahmed-i Hanî'nin *Mem u Zîn*'i, Ahmed Fayık'ın Tercüme *Mem u Zîn*'i ve yine Ahmed Fayık'ın te'lif *Mem u Zîn* adlı eserlerdir.

⁴⁹ Ahmed-i Hânî'nin eserinde Tacdin, Mîr'in Dîvân vezirinin oğlu olarak geçmektedir. Bkz. Ahmed-i Hani, a.g.e s.76

⁵⁰ Yine A. Hânî, onu Dîvân katibinin oğlu olarak tanıtır. Ahmed Fayık'ın *Mem u Zîn*'inden bu yoktur..

(Bohtan) halkı çoluk çocuk kıra çıkar, süslenen gençler birbirlerini İslam'a uygun bir şekilde görür, beğenir ve böylece eş bulurlardı. İhtiyarlar ve çocuklar da bu uzun kış günlerini unutmak için Nevrûz bayramına ve Nevrûz eğlencelerine katılırlardı.

Nevrûz şenliklerinde kadınlar ayrı, erkekler de ayrı mekânda eğleniyorlardı. Beyin emriyle kimse diğer tarafa geçemiyordu. Ancak uzaktan bir birlerini görebiliyorlardı.

Zîn ile Sıfî biraz soylu biraz da nazlı oluşlarından dolayı Nevrûz eğlencelerinde bir değişiklik yapmak istiyorlardı. Erkek elbisesi giyerler. Tebdil-i kıyafetle birer Arap atına binip erkeklerin av eğlencesine katılırlar. Geçtiği yerlerde onların ay gibi yüzlerinin parlaklığı halkı mest ü hayran bırakır. Onları görenler yerlere yığılır.

Tesadüf ki Mem ve Tacdîn de tebdil-i kıyafet gezerek kadınların eğlencelerinin olduğu tarafa giderler. Bir de bakıyorlar ki halk, mest ü hayran bir şekilde yerlere yığılmış. Oradakilerden birinden durumu öğrenir. Bakarlar ki aynen onlar gibi tebdil-i kıyafet gezen ay gibi iki güzelle karşılaşırlar. Mem ve Tacdîn bunları görür görmez bayılırlar. Aynı şekil de iki kız kardeş de de bu kadın kıyafetinde erkekleri görünce bayılırlar. Bir süre sonra kendilerine geldiklerinde törenler bitmiş, herkes evlerine dönmüştü. Mem, Zîn'le; Tacdîn de Sıfî ile yüzüklerini değiştirip oradan ayrılırlar.⁵¹ Sıfî ile Zîn'in yüzüklerinde bu iki kahramanın isimleri yazılı idi.

Tacdîn ile Mem yüzüklerini okşaya okşaya evlerine, Sıfî ile Zîn de yüzüklerine sarıla sarıla konağa dönerler. Konakta iki kız kardeşin Heyzebun adlı bir dadıları vardır. Aynı zamanda feylesof olan bu dadı, iki genç kıZîn hallerinden solgun ve bezgin olduklarını görünce, "Size ne oldu böyle, Niçin böyle duruyorsunuz?" Diye sorunca. İki genç kız başlarına gelen olayı gizlice

⁵¹ Ahmed-i Hânî, bu bölümde sadece Mem ile Tacdîn'in bayıldığını ve bunlar baygınken Zîn ile Sıfî kendi yüzüklerini onlarla değiştirdiklerini söylüyor. Bkz. Ahmed-i Hânî, a.g.e s. 160-163

dadıya anlatırlar. Tacdîn ile Mem'in yüzüklerini dâdıya gösterirler. Dadı, bu yüzüklerin sahiplerini hemen bulmak için yola koyulur. Çünkü bu iki genç kızıdan mes'uldu ve onların yüzükleri de başka erkeklerdeydi...

Dâdı Heyzebûn, zamanın falcısına giderek falcıdan her iki erkeğin adlarını ortaya çıkartmış ve daha sonra bir hekim kılığına girerek, hastaları şifaya kavuşturuyorum diye Cizre sokaklarında Mem ile Tacdîn'i bulmaya çalışır. Kucağına birkaç kitap, neşter, şişe, kese ve bazı ilaçlar alır. Mahalleleri gezerken onu gören gençler, hastaları iyileştiren bu hekimeyi arkadaşları olan Tacdîn ve Mem'i iyileştirmek için yanlarına götürürler. Yabancı bir hekim kılığına giren dâdı Heyzebun: "Bizi lütfen yalnız bırakınız", der ve orada bulunanlara mekanı boşaltır. Heyzebûn, Tacdîn ve Mem'e durumu anlatır. Aşık olduğu kızların dâdısı olduğunu söyler. Ve Nevrûz gününde değişilen yüzükleri geri ister. Tacdîn inanmaları amacıyla yüzüğünü geri verdiyse de, Mem yüzüğünü vermeyerek: "Bununla yaşıyorum ben" der.

Dâdı heyzebûn bir yüzükle geri döner. Mem ve Tacdîn kadar aşık olan ve inleyen kız kerdeşler, dadıları Heyzebun'u sabırsızlıkla beklerler. Dâdı heyzebûn, dönüşte Sıfî ve Zîn'e aşık olduğu kahramanların durumlarını anlatır. Zîn ile Sıfî, dâdıyı dinledikten sonra aşkları daha da alevlenir.

Aşkları had safhaya ulaşan Mem ile Tacdîn, kalkıp arkadaşlarına giderek, başlarına gelen macerâ ve halleri anlatırlar. Bunun üzerine kardeşleri başta Çeker ve Arif olmak üzere diğer arkadaşları durumu aile büyüklerine bildirirler.

Türkçe *Mem u Zîn* mesnevîsinde, hem Tacdîn hem de Mem'in heyetle beraber Botan Beyinin sarayına gittiklerini ve orada Sıfî ile Zîn'e görücü gidildiği şu beyitlerde anlatılmıştır.

Erbâb u suhan girip miyâne

Çekdi kalem u raqâm beyâne

(m. 289)

Mātlūb edesiz Sittīle Zīni
Tācdīn Mem için dü meh-cebīni

(m. 293)

Tācdīn talebindedir Sittīnin
Mem yandı çü hasretinde Zīniñ

(m. 294)

Girdi kapıdan o puşt telengi
Ya'ni ki Beko o kahpe bengi

(m. 308)

Buraya kadar olan tahkiye kurgusunda gerek Ahmed Fâik'in tercüme Mem u Zîn'inde ve gerekse de Ahmed-i Hânî'nin *Mem u Zîn* adlı eserinde tahkiye şöyle gelişir:

“Hem Mem hem de Tacdîn'in ailesi durumu kendi aralarında görüşürler. Fakat geleneklere göre aynı anda iki düğün yapılmaz. Biri te'hîr edilecektir. Mem, bunun üzerine kan kardeşi Tacdîn'in lehine Zîn'i istemeyi sonraya bırakır. Tacdîn de Mem'in yapmış olduğu bu asil davranışa karşılık verir ve onunla Zîn'in düğününü yapmayı boynunun borcu olduğunu söyler.

Hânî'nin *Mem u Zîn* eserinde:

هر چه کو وکیلہ بیت و رونت
مولا کییہ ختبه یه بخنت⁵²

Her kimse vekil, gelip otursun
Her kimse hoca, duayı okusun
(A.Hânî, *Mem u Zîn* b. 877)

Sittî'yi nikahladık biz Tacdîn için
*Budur gerekli söz, Kabul, amin*⁵³

Hânî'den sonra A.Fâik'in *Mem u Zîn*'in tercümesinde de aynı kurgu vardır.

⁵² Ahmed-i Hânî, *Mem u Zîn* (İz. Mehmet E. Boazlan) s. 174 Koral Yay. İstanbul. 1968

⁵³ A.g.e. Ahmed-i Hani, s. 186-187

Tacdîn'in ailesi Cizre'nin ricâlini alarak Mîr Zeyneddîn'in huzuruna dönür olarak çıkar. Böylece Sıtî'yi Tacdîn'e isterler. Mîr, Botan ordusunun en asil cengaveri ve aynı zamanda amczadesi⁵⁴ olan Tacdîn'e Sıtî'yi verir. Mîr'in kapıcısı Beko, bu işi sabote etmeye kalkışsa da başaramaz. Çünkü Tacdîn Sıtî ile evlenirse, askerî güçten sonra Mîrin damadı olması hasebiyle Beyliğin ikinci adamı olacak ve Beko'nun itibarı da kalmayacaktı. İşte bu sebebledir ki Beko, bu evlenmeye karşı gelip Mîre "Kayser padişahı, İran şahı isteseydi kardeşini çok nazlanırdın, nasıl kendi mahiyetindeki birine hemen kardeşini verdin." der. Beg de Beko'ya bana her savaşı kazandıran bir komutanıma neden kardeşimi esirgerim" der.

*Verdîn Sıtiyi aña sen erzân
Tâcdîne o zâtı kıldın ihsân (Ahmed Fâik, Trc- 743)⁵⁵*

Mîr Zeyneddîn'nin Beko'ya rağmen Sıtî'yi Tacdîn'e vermesine karşılık, Zîn'i Mem'e vermeyişinde Ahmed Fâik'in eseri ile Ahmed-i Hanî'nin eseri arasında bir farklılık göze çarpmaktadır. Mesela tezimiZîn çalışma konusu olan Ahmed Fâik'in *Mem u Zîn*'inde, Sıtî ile Zîn'in istekçileri Tâcdîn ile Mem aynı zamanda Beyin yanına gitmişlerdir. Beko'nun beye gelip Tacdîn konusunda hiç bir şey söylememesi Mem konusunda da "hiç akıllı olanlar bunu yapar mı. O kız Mem'e nasıl layık olur. Bu söz etrafta söylenip ortalığa yayılırsa derler ki bey ondan (Zîn) ekmek ve yemek esirgedi. O taze güzeli tutup bir Kürd'e verdi." ⁵⁶ Beko'nun bu sözü üzerine Beg, Tacdîn'e sahiplenir

⁵⁴ Mem u Zin mesnevî sinde geçen Tâcdîn'e hitaben geçen şu beyitte Sıtî ile Tâcdîn'in amcazade olduğu anlaşılıyor: ^cAmmiñ kızıdır bu Sıttı ey cân
^cAşkıñla yanar müdâm her ân b.254

⁵⁵ Şahsi kütüphanemizdeki Yazma Eser

⁵⁶ *Kande Meme layık oldu ol kız
Söylense civarlarında ol söz
Esirgedi beg taam u nânı
Bir Kürde verip o nevcivânı
(m.310-311)*

ve Sitî'yi ona vereceğini söyler. Ama Mem'e de malum sebepten dolayı Zîn'i vermez.⁵⁷

*Tācdīnime ol Sittî sezâdır
Zîn Kürde verilme nâ-sezâdır*

(m. 314)

Bu durum Hikâyenin kurgusuna aykırıdır. Çünkü Ahmed-i Hânî'nin eserinde Beko, Tacdîn ile Mem arasındaki gizli anlaşmadan haberdardır. İşte bu anlaşmayı Mîr Zeyneddîn'e türlü türlü aktaran Beko “bunlar senin saltanatına göz dikmişlerdir, sen Sitî'yi Tacdîn'e verdiği gün, o da senden yüz alarak kendince Zîn'i Mem'e vermiştir. Korkarım bu şımarıklığıyla kendisi artık Halid'in soyundan geldiği iddiasıyla soyluluğa göz diker.⁵⁸ Der. Mîr de bu söz üzre “Zîn'i Mem'e verdiğini düşündüğünü; fakat Tacdîn'in bu pervâsızca hareketi karşısında vazgeçtiğini söyleyerek artık bundan sonra Botan diyarında Zîn'e erkek eli değmeyecek.” diyerek yemin etmiştir.

Bunu duyan Mem, çılgına döner. Ava çıkıp kendini avutmaya çalışır. Civardaki Cûdî dağına avlanmaya gider. Bu olaylar sonucunda Mem bir Mecnûn gibi kendini çöllere vurur, burada aşk şarabını içmeye başlar. Ve kendinden geçerek coşup naralar atmaya başlar.⁵⁹ Cûdî Dağı, Mem'in bu naralarını duyunca ona Cem'in kadehinden içkiler sunarak nasihatler eder. Cûdî dağı, “ey Mem, bir kadehle bu kadar coşmak niye? Dur sakın ol.

⁵⁷ Burada kurgu konusunda Ahmed Fayık, hataya düşmüştür. Ahmed-i Hânî'nin tahkiyesi daha doğrudur. Çünkü sonradan gelişen olaylar. Ahmed-i Hânî'nin mesnevî siyle uygunluk gösterir. Bkz. Ahmed-i Hânî s.

⁵⁸ Hânî, eserinin başında Botan beyinin Halid Bin Velid'in soyundan geldiğini söyler. Bkz. Hânî, a.g.e s.139

⁵⁹ *Güş eyledi kim cibâl-ı Cûdî
Şeyyâda verir şikâr-ı sûdî
Bî-kes yola girdi kendi müfred
Hem-râh-ı cünûn olur mu bir ferd*

(m.415-416)

Kulağını tut, beni dinle. Sırrını saklamaz da benim gibi açarsan için oyuk oyuk oyulur. Yabancılar derdini sakın açma, derdin daha da fazlalaşır.⁶⁰

Cûdî dağı, Allah'ın madenleri yaratıp kendisine teslim ettiğini ve saklamayı emrettiğini söyler.⁶¹ Dağın dilinden dinleyelim:

Ben madeni toprağımla sardım sarmaladım. Maden toprağa dedi ki “ey toprak eğer bir kimse beni parçalayıp almak isterse senin halin nice olur. Hiçbir değer kalmaz. Çünkü senin feyzin ve yüceliğin bendendir.”

Toprak, madenin bu sözünü beğenmedi. Kendi üstünlüğünü öne sürdü. Bu çekişmede bir usta bunların sırrını duydu. Daha sonra, usta dağın üstünde bir çadır kurdu ve madenin yolunu aramaya başladı. Ben onun elinin altında bir ölü gibi kaldım. Varlık ve yokluğum onun vurduğu kazmalardan belli oluyordu. Nihayet benim mahzenime bir kapı açtı. Oradan madenlerimi çıkardı, aldı. Usta, topraktan çıkardıklarını sırtladı ve övünerek gitti.

Usta, madene dur hele başına gelecekleri bekle, övünme der.. Oradan madeni götürüp “AŞK” potasında süzer. O pota toprağın üzerinde geçince ben saf şarabı içtim, der.⁶²

O potanın içerisinde birbirine karışmış dört maden vardı. Biri altındı. Altın, diğer üç madeni küçümseyince onlar da altını küçümsedi. Bunun üzerine kuyumcu Allah adını anarak bu dört madeni ateşe atarak onları eritti. Önce kurşunu ve bakırı, sonra kalayı onlardan ayırdı. Altın tek başına kalışına seviniyordu. Fakat onun sevinci fazla sürmedi. Gümüşle beraber

⁶⁰ Burada hikâyede beşeri aşktan ilaha aşka geçiş söz konusudur. Tasavvuf erbâbı “Hallac-ı Mansur kendisine verilen aşk sırrını taşıyamamış ve “enel hakk” deyince nadan da onu öldürmüştür.

⁶¹ Telif Mem Zin’de Mem, Cudî dağına seslenirken Ahmed-i Hânî ve yine Hânî’den Ahmed Fâik tarafından yapılan tercümede Mem, Dicle nehrine seslenir.

*Bî-hûde yere sen etme feryâd
Âbâd oluben seniñle Bağdâd* - Trcm. A. Fâik (m. 875)

Ayrıca bkz. Hanî (Trc.Bozazlan) s. 227

⁶² Ahmed Fayık, burada eskilerin altın elde etmek için kullandığı tekniği anlatıyor. Hikâyenin bu epizodu Ahmed-i Hânî’nin eserinde yoktur.

yolculuk yaptığını anlaması onu üzmüştü. Usta, biraz gümüş suyu ve kezzabı onlara karıştırıp gümüşü altından ayırır. Altın bunun üzerine yine bencilliğe düşer. Usta (kuyumcu) bu sefer örsle çekici eline alır ve hak hak diyerek altına vurmaya başlar. Bunun sonucunda altının boyu uzar. Boyu uzayan altın “ben dünyayı ölçerim” diyerek övünmeye başlar. O mert usta altının gururlandığını görerek onu hemen parlatmak için yeğeyi alır eline. Hay hay diyerek onu yeğeler ve perlatır. Altın kendini böyle parlak ve cilalı görünce ben hileli yaşamın yolunu buldum. Artık şöhretim bütün dünyayı tutacaktır, Ddye övünür. Kuyumcu, altının bu niyetini anlayınca onu yuvarlak ve dilim dilim keser. Makasla kestikten sonra ona “Kayyum” adını uygun görür. Ve onu öyle bir yere götürür ki burası darbhanedir. Burada usta, altından ayrılıyor. Darbhanede darıb, “kahhar” diyerek sultanın ismini o altına yazar. Böylece altın darbhanede dövülüp sikke basıldıktan sonra halk tarafından rağbet görür.

Altına “hadi çık o ay yüzlü padişah seni istemekte” dediler. Bir köle altını alıp padişaha götürdü. Sultan hemen onu tahtının altındaki hazineye koydu.”

Cûdî dağı gözyaşları içinde bu hikâyetini bitirir. Mem’e sırrını kimselere söylememesi için sıkı sıkı tembih eder. Mem, yara üstüne yara almış biri olarak cevap verir. “Öğütlerini dinledim, ama tedbir benim elimde değil ki bu öğütlerin bir faydası olsun. Benim ciğerimi bir güzel yaralamış, aklımı başımdan almıştır. Ben bu sırrı saklasam bile sırlarım bunları halka izhar edecektir.”⁶³ Bu sözlerle beli iki kat bükülmüş bir şekilde evine döndü. Ve sabahtan akşama kadar ağladı, ahının dumanı bütün dünyayı kapladı.

Ahlar içinde inleyip sızlayan Mem, Beyin ava çıktığını işitir. Dertli yüreği heyecana kapılır.⁶⁴ O gün heyecan içinde ilahî aşkla kendinden

⁶³ Burada sûfilerin hal vakti anlatılıyor.

⁶⁴ Burada av öncesinde Tacdîn’in, Mir’den Beko’ya karşı mesafeli olmasını istemesi. Ahmed Fâik’in te’lif eserinde yoktur. Bu bölüm, Ahmed-i Hânî’de şöyle anlatılıyor. “Tacdin Beko’yu

geçmişçesine evden çıkar. Mem yola koyulunca Yüce Mevla ona Hızır (a.s.)'yi rehber etmişti. Ona yoldaş olan Hızır, Mem'i, Mîrin sarayına götürmüştü.

Mem'le saraya kadar arkadaşlık eden Hızır (a.s.) “artık sana susamla sünbül arkadaşlık edecektir..” deyip, gider.⁶⁵ Mem, beyin sarayındaki bağı görünce gözünün perdesi kalkar. Bütün güzellikleri gerçek yönüyle görmeye başlar. Bağda önce selvi ağacıyla, daha sonra nergisle ve en sonunda gül ile konuşur. Bunların hepsini sevgilisiyle kıyas eder ve sevgilisini bunlardan üstün tutar.

Zîn, sarayın bağında gezinirken kulağına bir ses gelir. Bir hastadan gelen bir sestir bu. Hasta diyordu ki “bütün görünüşte var olanlar, siz hepiniz düş ve hayalsiniz. Ve hepiniz ateşte yanmaya ve azap çekmeye layıksınız.” Bu sözlerin geldiği tarafa yönelir ki o ses, Mem'in sesidir. Mem, üzerine gelen gölgeden önce korkup, irkilir, tanıyamaz. Gaibden gelen bir ses “kendine gel de bu gölgeyi tanı” deyince bu gölgenin Zîn olduğunu anladı. Mem, ay gibi sevgilisini görünce aklı başından gitti.

Zîn, sevdiğinin başını diZîn'in üstüne koyar. Mem ayık olduğunda Zîn ile hasretle birbirlerine sarılırlar, uzunca bir süre böyle kalırlar. Bağ baştanbaşa gezerler. Bağda küçük bir köşke rastlarlar. O köşke girerler. ikindiye kadar oturur, sohbet ederler.

Mîrin avdan dönüşü ile çavuşların avazesi her tarafı sarınca Zîn'de bir tedirginlik ve bir kaygı oluşur. Zîn, ağabeyinin sesini işitince Mem'in abası altına girer ve orada saklanır. Mîr, aşıkların olduğu mekana geldiğinde Mem'i bir abaya sarılmış bir şekilde görür.

hiç sevmez. Bey'e kaç sefer bu adamın kapıcılığa layık olmadığı söyler fakat bey: 'değirmenimiz onunla dönüyor. Köpekler de kapıcıdırlar' der. Bkz. Ahmed-i Hânî a.g.e. s.210

⁶⁵ Mem'e Hızır a.s. rehberliği Ahmed-i Hânî'de yoktur. Orada Mem'i Zin evine getiren duygu sanki Hızır'dı deniliyor. (Bkz. Ahmed-i Hânâ a.g.e. s. 246) /Aynı zamanda Ahmed Fayık'ın çevirisinde de Hızır a.s'den bahsedilmez.

Mem halini izhara çalışarak “Beyim, biliyorsunuz ben hastayım, canım çok sıkıldı. Gezeyim derken sonra kendimi burda buldum” der. Bey de bu sözler üzerine Mem’i affeder. Lakin seni buraya çeken nedir diye sorar. Mem de ona bir gazelle cevap verir.⁶⁶ Bey’in yanında bulunan Tacdîn, abanın altında Zîn’in saçlarını görür, durumu anlayan Tacdîn, Mem’in hasta olduğu için ne söylediğini bilmediğini söyleyerek Bey’i ikna eder ve onu dîvâna doğru götürür. Daha sonra eve gidip durumu Sittî’ye anlatır. Bir plan yaparlar. Çareyi evi ateşe vermekte bulurlar. Sittî çocuğunu evden çıkarır çıkarmaz Tacdîn evi ateşe verir. Mem ile Zîn’in kurtuluşu için Tacdîn ile Sittî’nin evi feda edilir. Emsâli görülmemiş bir dostluk örneğini sergiler. Sittî, ona bu vefalığının yanında çocuğu da yangında bırakılmasını teklif etse de Tacdîn bunu kabul etmez.

Tacdîn’in evini gören Botan ahalisi hepsi yardıma koşar. Yangını duyan Mîr Zeyneddîn de haberdar olur ve yanındakilerle beraber yangını söndürmeye giderler.

Tacdîn’in yaptığı bu fedekarlık sonrası Mem, Zîn’e bir gazel okuyarak onu saraya uğurlar. Kendisi de çaresiz bir şekilde evinin yolunu tutar.

Daha sonra Mem, Zîne bir mektup yollar, mektubunda acılar çken Mem’in hasta düştüğünü öğrenen Zîn, onu iyileştirmek için dadısı Heyzebun aracılığıyla şifa niyetine bir mektup gönderir. Dâdı mektubu götürürken yolda Beko onu yakalar, mektubu okur ve yırtar.⁶⁷

Bu durumu Mîre bildirir Beko. Mîrin gururu incinir ve Beko’ya ben bu olayı araştıracağım, eğer doğruysa Mem’e cezaların en büyüğünü vereceğim, yok eğer doğru değilse artık en büyük cezayı sen beğen, der.

⁶⁶ Mîr, Ahmed-i Hânî’nin eserinde Mem’e “bağda ne avladın sen diye sorar. Mem de “senin avladığın ceylanlardan da güzel bir ceylan avladım.” der. Tâcdîn, söze girer. “Beyim Mem’e kulak vermeyin Mecnûn olmuştur.” der. Bkz. Ahmed-i Hani a.g.e s.254

⁶⁷ Bu olay Ahmed-i Hânî’de geçmemektedir. Mem ile Zîn’in Bağda buluştuklarından Beko’nun haberdar olduğu bildirilmektedir. Bkz. Ahmed-i Hânî a.g.e. s. 258

Mîr, oyun tahkikatı için bir plan yapar. Önce Zîn'in penceresinin önüne bir taht kurdurur ve üzerini döşeklerle bezer. Kendi tahtını da oraya kurar. Bütün dostları ve bölgenin ileri gelenlerini saraya davet eder. Sofralar döşenir, ziyafet derken sıra satranç oyununa gelir. Amacı Mem'i çağırtıp onu satranç oyununda yenmektir. Mîr'in amacı Mem'in ağzından Zîn'i sevip sevmediğini öğrenmektir. En has adamlarını görevlendirip Mem'e gönderir. Tacdîn ve kardeşlerinin haberdar etmemeleri konusunda tembih ederler. Mem'i bulurlar. Mîr'in onunla satranç oynamak istediğini söylerler. Mem, herşeyden habersiz bunu kabul eder.

Mem gelir ve bey ona "içim efkârlandı, seninle bir satranç oynamak istiyorum fakat bir şartım var; oyunu kaybeden, galibin isteğine uyarak dilediğini yerine getirsin" der.

Mîr ile Mem arasında bu konuşmaları duyan Zîn, oyunun vehmini anlar ve koşup haberi dadısı Heyzebun'a bildirir. Dadı Heyzebun da örtüsünü kuşanıp bir kuş gibi uçup Tacdîn'in yanına varır. Ona durumu anlatır. Tacdîn, kardeşlerini toplayarak hemen bey ile Mem'in yanına varırlar. Fark ettirmeden oyunu seyrederek.

Satrançta ilk üç oyunu Mem alır. Mîr'in satranç oyununda kaybedeceğini anlayan Beko, o esnada Zîn'in pencereden dışarıyı seyrettiğini görür. Mîre "her oyun başında yerlerin de değişmesi esastır." diyerek Mem ile Mîr'in yerlerini değiştirir. Mem, karşısında pencerede dışarıyı seyreden Zîn'i görünce türlü hayallere dalar ve oyunu kaybeder. Bunun üzerine Mîr oyunun şartı gereği Mem'e sevdiğinin kim olduğunu sorar. Beko, araya girer. "Mem'in sevdiği beni kara, saçı kara bir Arap kızdır." diyerek Mem'i kızdırır. Mem, dürüstlüğü'nün ağırlığı altında kalkamaz ve sevdiği kızı Zîn olduğunu söyler. Ortalık sessizlik buhranı ile çalkalanırken Mîr, gururu ezilmiş bir kahraman edasıyla adamlarına Mem'i öldürmelerini söyler. O esnada hazırlıklı olan Tacdîn ve kardeşleri kılıçlarını çekip Mem'in yanına geçince, Mîr ve adamları dona kalır.

Bu işte afillanan Mîr, başka bir çare düşünür. Tacdîn'den rica ederek, "Ben ki cihâna iyi nâm verdim, iyi adımı kötüye çıkarma, beni beş paralık etme. Mem'i birkaç gün hapse koyalım, ondan sonra durumu idare ederiz. Eğer sen bu dediklerimi dinlemezsen Mîrlikten istifa ederim" der. Tacdîn, Mem'e zarar verilmeyeceğine dair Mîr'den söz alır ve Mem'in tutuklanmasına razı olur.

Hapiste uzun süre kalan Mem'in çıkmaması Tacdîn'i tedirgin eder. Mîr'e elçi yollar, sözünde durmasını ister. Bu arada Mem ilahî aşkın ulûhiyeti içerisinde mesafe kat etmiştir.

Elçiler, saraya giderler. Mîr, ne karşılık vereceğini bilemez. Sahneye tekrar Beko ortaya çıkar. Beko, beye "sen, Zîn'i süsleyip Zîndâna Mem'in yanına gönderirsen Mem'in ömrü oracıkta biter." der..

Mîr, elçilere, bütün isteklerinin kabul edildiğini Tacdîn'e müjdeleyin" der. Haber, Tacdîn'e geldiğinde bütün kara bulutlar dağıldıydı. Daha sonra Mîr, Zîn'in konağına gelerek ona pişman olduğunu, kendisini Mem'le evlendireceğini, süslenip hazır olmasını ve Zîndana gidip Mem'in iplerini kendi çözmesini ister.

Zîn ve Dâdı Zîndâna vardıklarında Mem'in cansız bedenini yerde bulurlar.⁶⁸ Burada ilahi bir olay oluşur. Zîn, Mem'i Hz. İsa nefesiyle diriltir. Mem onunla konuşup başındakileri anlatır. "benim ölümüm, ölmeden ölünüz emri ile oluştu." der. Mem son nefesiyle bir şiir okur ve başını Zîn'in diZîne koyup can verir.

Mem'in cenazesi yıkanılır, kefenlenip tabuta konulur. Tacdîn ile arkadaşları tabutun altına girip mezarlığa doğru yol alırlar. Cenazeyi defin sırasında Tacdîn Beko'yu görür. Ve oracıkta gidip Beko'yu öldürüyor. Oradakilerin hepsi fitneci başının ölümünü sevinçle karşılarlar.

⁶⁸ Ahmed-i Hânî'nin eserinde Mîr ile Zîn söyleşirken dışarıdan gelen bir haber, Mem'in öldüğünü söyler. Bunun üzerine Zîn, ağabeyine vasiyette bulunur. "Ben Mem'in cenazesiyle olacağım ve öldüğümde beni Mem'in mezarına koyun." Yüz hizmetçi ve dadıyla zindana gider. Orada Mem'in cansız bedenini görür. Zindandakiler. Bkz. Hânî (Trc. Bozaslan) s.290

Zîn, düşmanı olan Beko'nun cesedinin yol kenarına atılmasına razı olmaz. Gidip imam tutar, cesedi gaslettirip kefenler ve Mem'in ayaklarının altına gömdürür. Tacdîn'e de "Lütfen beni kınama, o bizim kurtuluşumuzun nedeni oldu. Ve bizim doğru yolu bulmamızı, manevî kurtuluşumuzu o sağladı. Eğer bu dünyada geçici zevkten muradımızı alsaydık gerçek ebedî aşkın kadehini içemezdik. Bu yüzden Beko bu yolda şehit sayılır. Onu, bozucu kötü adam saymayınız." der.

Daha sonra Zîn eve döner. Bütün vücudunda bir titreme oluşur. Artık dünyadan göç etme vaktinin geldiğini anlar ve ağabeyini çağırır. Ağabeyine "Artık ben Mem'siz bu dünyadan göçüyorum, sana bir vasiyetim var. Ben öldüğümde benim için kimse ağlamasın, sazlı sözlü türkülerle beni mezarıma götürün."⁶⁹ Eğer benim öteki dünyada yerimin ulu bir belde de olmasını istiyorsan kabrimi Mem'in mezarının ayak ucuna kazdır." Der son bir gazelini okuyarak bir yıldız gibi oracıkta söner.

Bütün Cizre halkı karalar bağlar. O güzelin mezarını Mem'in yanında kazarlar. Yaptığı hatalardan pişman olan Mîr, bunu kabul etmez. "onları aynı mezara koyacağım," der. Mîr, Mem'in mezarını kendi eliyle açar. Ve Mem'e seslenerek "Ey Mem, senin dostun ve arkadaşın Zîn işte sana geldi." Mem, sevdiğini kucaklamak için kollarını açar. "Hoş geldin, Safalar getirdin" diyerek Zîn'i kucaklar. Mîr, Zîn'i kabre koyar ve böylece Mecnûn Leylâ'sına kavuşur. Mem muradının mumunu yandırdı. Yeryüzünde vücut vücutla birleşti. Canları da arşta birbirine kavuşur.

Kabirlerin sırrını açan, nefesiyle ölüleri diriltten ve adı Yahya olan bir kişi rüyasında Allah'ın Mem'i Cennet-i Aden'de en yüksek kata çıkardığını,

⁶⁹ Bu kurgu Mevlana'nın şeb-i arus törenlerine ilham olmuş olan bir gazelindeki "Öldüğüm gün tabutum götürülürken, bende bu dünya derdi var sanma... Benim için ağlama, yazık, vah vah deme," beytine çok benziyor.

oradaki ülkeye padişah yaptığını görmüş. Mem burada Zîn ile beraber bir sarayda yaşıyormuş ve sarayın da kapıcısı Beko imiş.⁷⁰

2.2.2. Timsalî Şahıslar

Konusu aşk olan mesnevîlerde, birbirini seven kahramanlar, daima eserin birinci dereceden kişileridir. Bunlar her bakımdan ideal bir kişiliğe sahiptirler. Bedenî ve ahlâkî güzellikleri de aynı ölçüde idealdir. Mesnevîlerin erkek ve kadın kahramanını birbirinden ayırmak oldukça zordur. Hatta bazan kahramanların adları da, onların cinsiyetlerini belirlemeğe yetmez.⁷¹ *Mem u Zîn*'de bir birini seven iki grup var. Mem ile Zîn, Tacdîn ile Sıfî. Bu, bizce önemli ayırıcı hususiyetlerden biridir.

Mem u Zîn mesnevîsinde olay iki kişi arasında cereyan eden bir aşk Hikâyesi olduğu için Hikâyenin 1. Derecede kahramanları olarak Mem ve Zîn'i söyleyebiliriz. Olayın ikinci derecede kahramanları ise Mem'in kan kardeşi Tacdîn ve Zîn'in kız kardeşi Sıfî'dir. Olayın cereyan ettiği değişik safhalarda vücut gösteren diğer kahramanlar üçüncü derecede kahramanlar olup bunlar arasında Mîr Zeyneddîn, Beko, Dadı Heyzebûn, Arif ve Çaker yer almaktadır. Diğer kahramanlar ise figüran durumundadırlar. Hikâyede âşıkların ebeveynleri pek zikredilmez. Hatta yok denecek durumundadır.

2.2.2.1. Mesnevînin Birinci Derece Kahramanları

2.2.2.1.1. Mem

Mem u Zîn Hikâyesinin baş erkek kahramanıdır. Ailesi hakkında her hangi bir bilgi verilmez. Ama Hikâyenin ilham aldığı "Mem-i Âlân" destanında

⁷⁰ Yahya Peygamber bölümü Ahmed-i Hânî'de yoktur.

⁷¹ İsmail Ünver; "Mesnevî", Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II, (Dîvân Şiiri), C.LII, S.415-416-417,

Mem, Alan Paşa'nın oğlu olarak geçer.⁷² Hikâye başlangıcı ve başlığı erkek kahramanla başladığı için ilk ve en önemli kahraman Mem'dir. Mesnevîde bazen "Memî" şeklinde de söylene de ekseriyeti "Mem" olarak karşımıza çıkar. "Mem" kelimesi "Muhammed" kelimesinden galattır.⁷³

Eserde, Mem ve Zîn'in aşkı etrafında çağının yaşantısı, o zamanın sosyal, kültürel ve idarî durumu güçlü bir maharetle tasvir edilmiştir. iyiliği, doğruluğu, suçsuzluğu, zayıflığı ve çaresizliği ama sabrı, cefayı, vefayı Mem'in şahsında toplayarak; kötülüğü, dalkavukluğu, fitneciliği ve iki yüzlülüğü de Beko karakterinde somutlaştırarak gözler önüne sermişti. Yine Hikâyenin tasavvufi allegorisine göre Mem, Allah'a kavuşmak için çırpınan derviş yani sâlik demektir. Daha güzel bir ifadeyle Mem, hakikat peşinde koşan bir mürşid-i kamildir. Beko, burada bir nevi şeytanı temsil ediyor.

Ahmed Fâik, Mem'i, mesnevînin 18. beytinde duygulu lirik, âlim bir şair olarak tanıtır:

*Adı Mem idi kendi hoş-hüylü
Deryâ dil idi ilimle memlû*

*Geh şî'r u geh gazeldi pîşe
Derd ile ururdu kalbe tîşe*

(m. 18-19)

Mem, Zîn'e kur yapmak için gazeller okuyor,

*Ol dem ki Memî gazel okurdu
Ol şî'r ile gör ne dâmi kurdu*

Şayd eylemek istedi niğârın

⁷² Yazar, *Mem u Zin*, kitabının girişinden Urumiye yöresinde halk anlatısı "Mem-i Alan" destanının kahramanı olan Mem'i annesinden şu şekilde duymuştur.:

Memé Kuré Alan Paşa /Bila gul bîşewte tev haşhaşa (Mem, Alan Paşanın oğludur. Güller de haşhaşlarla beraber yansın.) Bkz. Perwîz Cihânî, Mem u Zin-Ahmedé Hânî, Nûbihar Yay. İstanbul 2010 s.18

⁷³ Doğu'da insanlar "Mustafa" ismini "Misto" , "İbrahim" ismini "Berho", "Osman" ismini "Ose", Bekir ismini "Beko", "Muhammed" ismini de "Mem" diye kısaltırlar.

Artırdı figân u âh-ı zârın

(m. 83-84)

Ahmed Fâik, Beg'in Zîn'i Memi'ye vermeyişini, onu Kürd olmasına bağlar.⁷⁴

*Tâcdînime ol Sıttî sezâdır
Zîn Kürde verilme nâ-sezâdır*

(m. 314)

Mevlâna, Mesnevîsinin başında “ben sana ayrılığı anlatırım, ama sende ayrılıktan dolayı şerha şerha parçalanmış bir yürek varsa” der. Mevlana’nın bu öğretilerinden bî-haber olmayan Ahmed Fâik de temsilî olarak Mem’i uzun ve meşakkatli bir manevî yolculuğa hazırlamıştır. Bu yolculuk için yolda (Mem) olanın kalbinde iştîyak olması lazımdır. Mem’in önce mecâzî de olsa bir aşka tutulması, aşk derdini ve özleyişini yaşaması için olaylar örgüsü, diyaloglar, iç monologlar, imgeler ve tahkiyeler kurgulanması sağlanmıştır.

Aynı zamanda bir filozof olan Dadı Heyzebûn, aşağıdaki beyitlerde Mem’in beşeri aşktan ilahi aşka doğru yol aldığını görüyor ve susuyor.

*Söyler benim dilimce güftâr-ı Şems-i Bitlis
Yok Fâyiķā bu gün ben hemân ol varı gördüm*

(g.7/275)

*Bu şi‘ri beyāna çekdi çün Mem
‘Ayyāre bilip ol açmadın fem*

(g. 7 / 275-276)

2.2.2.1.2. Zîn:

Zîn, Hikâyenin baş kadın kahramanıdır. Doğduğu zaman mesnevîde geçmemektedir. Mîr Zeyneddîn’in kız kardeşidir. Mem ile olan aşkı, aşk-ı

⁷⁴ Mir Zeyneddîn Halid Bin Velid soyundan gelmiştir. Tacdin Amcazadesi olduğu için Sıttî’yi verir. Mem onun soyundan gelmediği için Zîn’i ona vermemiştir. Ahmed-i Hanî’nin eserinde ise kurgu tamamıyla farklıdır. Beko’nun fitnesine dayalı olan kurgu özet bölümünden anlatılmıştır.

ezelîdir. Sureti, en iyi ressamın fırçasından çıkmıştır. Burada ressamdan maksat Allah (c.c) dir. Klasik Türk edebiyatında sevgili için gerekli itibarı güzellik unsurları Zîn için kullanılmıştır. O, herkesin kendisine hayran olduğu ve kavuşmak istediği bir güzelliğe sahiptir.

Hikâyenin başında Zîn'in aktif rolü dikkat çekmektedir. Zîn ile Mem'in birbirlerine kavuşmalarına engel olmaya çalışan Beko'ya ilk tepkiyi Dadı Heyzebûn verir. Dadı Heyzebûn, sıradan bir dadı değildir. Aşka inanan filozof bir kadındır.

Tasavvufta Zîn, bütün mevcudatın kendisiyle kaim olduğu kayyumiyet sıfatını ifade eder. Tüm varlıklar bu sıfat sayesinde varlığını sürdürür. Kelime anlamı olarak "Zîn" zeyn yani süs anlamındadır. Tasavvufta Allah, Zîn'in Mem'e duyduğu sevgiyi de Allah'ın kullarına olan sevgisi olarak düşünebiliriz.

Zîn, şiirde güzel bir şekilde anlatılır. Zîn'in güzelliği kızkardeşi Sitti'den fazladır.

*Olmuş idi o birine Zîn ad
Hüsn içre Sittîden idi müzdâd*

(m. 30)

2.2.2.2. Mesnevînin İkinci Derece Kahramanları

2.2.2.2.1. Tacdîn

Tacdin, Bohtan beyinin hem amcazadesidir. Hem de ordusunda komutandır. Yiğit bir kişiliğe sahiptir. Hikâyede hep Mem'e yardımcı olmasıyla tanınır. Hatta Mem için Beko'yu öldürmüştür.

*°Ammiñ kızıdır bu Sitî ey cān
°Aşkıñla yanar müdām her ān*

(m. 254)

*Tācdîn ise nerre-i zamāne
Beñzerdi mişāl-i kahramāne*

(m. 15)

Tacdîn, Mem'le ahiret kardeşidir. Her nerden ve kimden bir tehlike gelirse birisine, ikisi bu tehlikeyi def edecekti.

*Tācdīn u Memī bir ʿahd u mīṣāḳ
Best eylediler ki fark u nifāḳ
(m. 20)*

Tacdîn ile Sittî aşkı, adetâ Mem ile Zîn'in aşklarının olgunluğunu ifade etmek için yedek bir aşk konumundadır. Beşerî bir aşk olup İlahî aşk ile beşerî aşk arasında ayrımın yapılabilmesi için bu aşk tahkiye edilmiştir.

2.2.2.2. Sittî

Sittî, Zîn'in kız kardeşidir. Mesnevînin başında şair, Sittî'nin güzelliklerinden bahsederken Sittî'nin çok güzel olduğunu söyler ama bu güzelliğinin Zîn kadar olmadığını ifade eder. Sittî, Zîn'in dert ortağı can dostu ve kardeşi olması nedneniyle Mem ile aşklarının devamı için Tacdîn ile birlikte olumlu bir rol üstlenmiştir.

Sittî, Tacdîn ile evlenmiş bu dünyada mutlu bir yuva kurmuştur. Fakat kız kardeşinin aşk ızdırabı içinde çile çekmesine içerleniyor. Şair de aşağıdaki beyitte buna dikkat etmiştir.

*Alır Sittî bu cihānda ger kām
Gör çarhı ki Zîne n'eyler encām
(m. 39)*

Sittî de acıklı şiir söyleyen ve yazan bir şairedir.

*Sûz ile Sittî gelip figāne
Bu şî'ri o dem çeküp beyāne 184*

2.2.2.3. Mesnevînin Üçüncü Derece Kahramanları

2.2.2.3.1. Beko

Eserde, Mîr'in kapıcısıdır. Bütün kötülükler, fitne ve fesatların babasıdır. Bu karakter Hüsn ü Aşk'da "Hayret"e benziyor. Hikâyede olumsuz bir roldedir. Bu kahraman eserde çarpık ve çirkin bir portre çizmektedir.

Mesnevîdeki olayların akışı içerisindeki rolünü oynayan Beko, sürekli taktik değiştiren hareketler içerisine girmekte, adetâ kurnaz bir tilki gibi hilelere başvurmaktadır.

Mîr, Beko'yu saltanatı için bazı hatalarını görmezlikten geliyor.

*Beg etdi Bekoya ey emekdâr
Bu lafzı baña sen etme tekrâr*
(m. 313)

Beko, Tacdîn'in Mîrin amcazadesi olduğunu bildiğinden, gelecekteki Botan mîri olacağı korkusuyla sürekli işleri bozar. Tacdîn'le Mîri karşı karşıya getirmek için her türlü fitneye başvurur. Zîn ile Mem'in birbirlerine kavuşamaması, Beko'nun en büyük fitnesidir. Tacdîn, Beko'yu öldürdüğünde Mîr, sesini çıkaramıyor. Ama Mem, Zîn'e aşık olduğunda Mem'i öldürmeye niyetleniyor. Bu da Tacdîn ile Mîr arasındaki hassas dengedir.

Şair'imiz, Beko'yu Bitlis'in kargasına benzetir..

*Etdi aña ey ğurâb-ı Bitlis
V'ey bâ'is-i fitne mişl-i İblîs*
(m. 1118)

Beko, görmüş geçirmiş tecrübeli bir devlet adamı olduğunu Mîrle Mem'in satranç oyununda belli ettirir. Zîn'in pencereden çıktığını gören Beko, Mem'in yönünü ona çevirerek Mem'e oyunu kaybettirir.

*Vaqt oldu o şâhıdan gide taht
Görkim ne kılar Beko-yı bed-baht*
(m. 838)

2.2.2.3.2. Mîr Zeyneddîn Bey:

Botan beyi olan Mîr Zeyneddîn, eserde İskender gibi bir devlet adamı olduğu, diğer beyler ve padişahlar gibi gezip av merasimlerine katıldığı, emrinde bütün Kürd aşiretlerinin bulunduğundan bahsedilir. .

*Bir  āl  himem em r-i k mil
 skendere ol gelirdi   mil*

*Zeyne'd-d n idi em rin ismi ⁷⁵
Geh ge t   geh   ik r resmi
(m. 3-4)*

M r, devlet i lerinde Beko'ya danı tı ı gibi Sitt 'yi Tacdin'e verme konusunda Beko ile ayrılı a d  er.

*Beg etdi Bekoya ey emekd r
Bu laf  ba a sen etme tekr r
(m. 313)*

Ama Z n'i Mem'e verme konusunda Ahmed-i Hani'nin dile gtirdi ı gibi Tacdin, Mem de Z n'le evlenece ı zaman tamamıyla saltanatın Beyin elinden gidece ı⁷⁶  eklinde de il, Mem'in bir K rd oldu undan dolayı Z n'i vermemektedir.

*T cd nime ol Sitt  sez -v r
Z n K rde verilme n -sez -d r 314*

2.2.2.3.3. Dadı Heyzeb n

Z n ile Sitt 'nin dadıları olan Heyzeb n filozoflara ders okutacak kadar bilgili,  lime bir kadındır.

*Ol p re-zen ismi Heyzeb ndu
Destinde anı  felek zeb ndu*

*Ger girse idi lib s-ı s fa
Dersler oku[tu]rdu feylesofa
(m. 170-171)*

⁷⁵ Botan beyi, gerek Ahmed-i Hani ve gerekse de Ahmed Fayık'ın "Mem u Zin Terc mesinde Halid Bin Velid'in soyun geldi ı anlatılmaktadır.

 b -yı  az m u cedd-i V lid

Derlerdi o z ta nesl-i H lid

[A. F. Trcm. Mem u Zin: 181]

⁷⁶ Ahmed-i Hani, Mem u Zin (Trc. M.Emin Bozaslan) s. 139 Deng Yay.  st. 2010

Dadı Heyzebūn aşka inanan biri olduğu için bir birine aşık olan gençlerin aşklarını engellemiyor.

*Etdi Sittīye nedir bu efgān
Girmez ele bir de hayfdır cān*

*Gel rāzıñı söyle heyzebūne
Şerh-i gamı kıl bu ben zebūne*

(176-177)

Hayzebūn bulunduğu konum itibariyle Mîr Zeyneddîn'in sosyal statüsüne de bir zarar gelmemesi için bazı tedbirlere başvuruyor. Bu tedbirlerden biri de hekim kılığına girip Cizre sokaklarında Zîn ile Sittî'nin yüzüklerini verdiği aşıkları arar.

*Çıkdı yola girdi hāne hāne
Kıldı hükemālığın bahāne*

(m. 220)

.....
*Gelmiş hele bir °aceb hekīme
Şağ etdi °ilācı erdi kime*

*Remmāledir ol ve hoş hekīmdir
Amma bilemezler anı kimdir*

*Mesmu° edecek bu sırrı Tācdīn
Gelsin deyip Ādem etdi ta°yin*

(m. 222-224)

2.2.2.3.4. Çaker

Bu kahraman, Mem'in ahret kardeşi, Mîr'in ordusundaki başkomutan ve onun damadı Tacdin'in kardeşidir. Cangevâr biridir.

*Tācdīn u °Ārif ile Çāker
Bunlardı sipeh-sālār-ı °asker*

(m. 13)

2.2.2.3.5. Arif

Bu kahraman da Tacdîn'in kardeşidir. Çaker ile birlikte kardeşleri Tacdîn'in düğününde gelini getirmiştir.

*Çāker ile ʿĀrif ol ʿarūsun
Kaldırdı o tahta pāy-būsun*
(m. 342)

2.2.3. Mem u Zîn Mesnevîsinde İslâmî Unsurlar

Derin bir İslam kültürüne sahip olan eserin müellifi Ahmed Fâik'in normal hayatta beşerî bir aşk Hikâyesi diyebileceğimiz "Mem u Zîn, Hikâyesine efsane ve masal unsurları yanında pek çok da İslâmî unsur da katmıştır. Ahmed Fâik, telif eserinde her ne kadar geleneksel mesnevî usulünde "tevhid, münâcât, na't" gibi başlamamışsa da onun eserine "besmele ile başlaması ve ilk beytinde de Allah'ın vasıflarını sayarken ezeli nakkaş olan ve nakkad sıfatları ile Allah'ı tavsif etmiştir.

*Naḳḳāş-ı şaḥīfe-i tekellüm
Naḳḳād-ı sebîle-i terennüm*
(m. 2)

Klasik edebiyatımız dinî-tasavvufî temeller üzerine yükseldiği bir husustur.⁷⁷ Mem u Zîn mesnevîsinde de Kur'an-ı Kerim, Hadis-i Şerif, İslam Tarihi, peygamber kıssaları, Evliya menkıbeleri ve tasavvuf diye sıralayabileceğimiz bu kaynaklardan bolca istifade edilmiştir.

Bu kaynaklarla ilgili unsurları şu şekilde sıralayabiliriz;

2.2.3.1. Allah

Mesnevî içerisinde Hz. Allah çok anılır. Değişik beyitlerde farklı isimler ile zikredilir.

⁷⁷ Ahmet Kırkkılıç, Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf, Atatürk Ü. Kazım Karabekir Eğt. Fak. Yay. Erzurum 1994.

Allah (c.c):

*Bu ḥasret-nāmemi yāre ṣabā Allah için irgör
Ki ṣāyetde bu efgānım ede ḥünkārıma te'sīr*
(g. 14/ 718)

Ma'bud :

*Ma'buduma arz edem niyāzım
Bildim ki bilir o gizli rāzım*
(m. 143)

Nakkaş ve nakkad :

*Naḳḳāş-ı ṣaḥīfe-i tekellüm
Naḳḳād-ı sebīle-i terennüm*
(m. 1)

Mevlā:

*Ḥaline tereḥḥüm etdi Mevlā
Yer yüzün edip o dem mücellā*
(m. 145)

Rabb:

*"Fe-eynemā tüvvellu fe-semme vechu Rabbī"
Açıldı çün başiret bakıp dīdārı gördüm*
(m. 272)

Hüdā :

*Kelāmımda benim ṣādık ṣafaḳ-veṣ ey gül-i ra'nā
Firāḳıñla yanar cānım Ḥüdā ḥāḳḳı değil tezvīr*
(g.14/ 717)

Cenāb-ı Mevlā :

*Ma'zūr olana cenāb-ı mevlā
Hıṣm ile itāb kılmaz aṣlā*
(m. 614)

Kâdir, Sübhan

*Dü ḥasleti māl içinde pinhān
Kılmışdürür ol Kâdir u Sübhān*
(m. 685)

2.2.3.2. Hz. Kur'an

Türkçe *Mem u Zîn* mesnevîsinde Kur'an-ı Kerim'den şu beyitlerle bahsedilmiştir.

Furkân :

*Âyete'l-kürsî yazılmış ruhlarıñ eṭrāfına
Lu'lu'-i furkân için olmuşdurur vechiñ şadef*
(g.1/ 80)

*Kemân ebrû cebînde hilâl-i nev desem olmaz
Dilâ furkân-ı ḥüsnüñde bedeldir nûn-ı rahmâne*
(g.9/ 380)

*Dost yoluna ben bu cānı kurbân
Etsem gerek anı Haḫḫ-ı Furkân*
(m. 499)

*Yazılmışdır rû-naḫş üzre ser-â-ser âyet-i furkân
Benim bir mûrdan aḫḫar ne ṭâḫatle edem tefsîr*
(g.14 /708)

2.2.3.3. Peygamberler

-Hz. Yusuf

Mem u Zîn mesnevîsinde Hz. Yusuf'un Kenan iline vardığı ve babası Hz. Yakub'un Beytül-ahzânda beklediği anlatılmaktadır:

*Eser bâd-ı seḫer verdi saña ey Fāyıkî müjde
Göñül çık beytü'l-aḫzandan Yūsufum erdi Ken^câne*
(g.9 /381)

Mesnevîde Hz. Yusuf'la ilgili kuyu metaforu da geçketedir.

*Cāḫ içre ki Mem olundu maḫbûs
Ümmîd-i göñülden oldu me'yûs*
(m. 963)

-Hz. Musa

Beyitte Hz. Musan'ın Firavun'a karşı mücadele verirken mübarek eli mucize eseri parlak kalmıştır :

*Ben yed-i beyzāya şāhib görmedim bir kimse kim
Ālem içre eyleyim her demde Hārun göñlümü*

(g.6 / 244)

- Hz. Hārun

Musa Peygamber'in (A.S.) yardımcısı ve büyük kardeşi.

*Ben yed-i beyzāya şāhib görmedim bir kimse kim
Ālem içre eyleyim her demde Hārun göñlümü*

(g.6 / 244)

-Hz. İsa

Mesnevîde aşıklar, Hz. İsa gibi nefes verip diriltiyor.

*İsālık edip ol meyyite Zīn
Ölmüş tene verdi nefh-i tezyin*

(m. 1090)

-Hz. Hızır

İçenlere ölümsüzlük veren āb-ı hayat suyu içmiş bulunan ve kul sıkıldığında ya da yardıma muhtaç durumda olduğunda imdadına yetişmekle meşhur olan Hızır (a.s), Mesnevîde Mem'in yol arkadaşı olarak anlatılmıştır.

*Vaqtā ki kılıp ʿazīmet-i rāh
Hızır oldu o dem anıñla hem-rāh*

(m. 517)

2.2.3.4. Ayetler

Ahmed Fâik, *Mem u Zîn* mesnevîsinde ayetlerden iktibas yaptığı gibi bazen ayetlerin özelliklerine de atıf da bulunarak telmih sanatı yapıyor. Aşağıda olduğu gibi yanakların etrafındaki tüyleri “Ayete’l-kürsi”ye benzetilmiştir.

-Ayete’l-Kürsî:

*Āyete’l-kürsî yazılmış ruhlarıñ eṭrāfına
Lü’lü’-i furḳān için olmuşdurur vechiñ şadef*

(g.1/ 80)

-Bakara süresi:

“Artık hangi bir yerde yüzünüzü kibleye çevirerseniz Allah’ın zatı oradadır. Anlamındaki ayet-i kerime bu beyit içerisinde zikredilmiştir:

*“Fe-eynemā tüvvellu fe-semme vechu Rabbī”
Açıldı çün başîret bakıp dîdârı gördüm*

(g.7 / 272)

-Bakara 186.

“Siz isteyin ben vereyim” anlamındaki ayet-i kerimeler şu iki beyitte iktibas edilmiştir:

*“Ud^cūni” buyurdun ve hem “istecebhem”
“Edrikni zülâle vaslek erhem”*

*“Edu^cni” dedin sen “istecib”
“Edrükni lenā vü yā mucib”*

(m. 368-69)

*Tevfîkiñi kıl benimle mevcūd
Lüṭfuña olur murād-ı maḳşūd*

(m. 285)

Şu beyitte de Enfal süresi 28. Ayete telmih vardır.

*Evlād ile mâla çünkü ol Hakk
Düşmeñ dedi âyetinde mutlak*
(m. 688)

“Bizce senden daha yakın bir dost yoktur.”

2.2.3.5. Hadis-i Şerifler

-“Namaz, müminin Mîracıdır” hadisine telmihte bulunmuştur.

*Çün serdi seccādesin şalāta
Vuşlatda denildi “lā şalāta”*
(m. 365)

-Kim ki nefsinin bilirse yaradanı bilir mealindeki hadis-i şerife telmih vardır.

*Meyl eyleme zīynet-i cihāna
Bil kendini minnet eyle cāna*
(m. 691)

-Ölmeden ölmeden önce ölünüz.

*Etdi Zīne Mem ki erdi “mūtū”
Mevtim idi “kable en temūtū”*
(m. 1094)

2.2.3.4.3. Kelam-ı Kibarlar

-Kelam-ı Kibar

*Sensin ben-i hastenin tabībi
“Mā gayrek indena habībi”*
(m. 231)

*“Ey māder-i cān-ı men çı tedbīr”
Kim āhım ede ol yāre te’sīr*
(m. 232)

*“Biş nev zi men ey peser hikāyet”
Der gülşen-i naķilden rivāyet
(m. 235)*

*“Men cāe ileyke bi’l-beşāret”
Bir dāl ile eyler ol delālet
(m. 236)*

*Çalındı nefir u tabl u mehter
Şod bezmi ki “ez-behişt bihter”
(m. 336)*

*Dersin ki benim o zülfe mānend
“İn bahş u cedel türā ne mānend”
(m. 529)*

*Yetdi harem içre “fāriğü’l-bāl”
Mem hem o gitdi “temmü’l-aķvāl”
(m. 680)*

-Şairlerden

Hafız’ın şiirinden

‘Elâ yâ eyyuhes'saki! dolandırıp sun kadehi“ ki aşk başlangıçta kolay, sonra sorunları öne çıkar bu beyit Dîvân-ı Hafız'ın başlangıç beytidir.

*“Elā-yā-eyyuhe’l-^cuşşāk” sığar mı yazıya fūrķat
Ve ger levh olsa bu gökler ne kilk ile edem taķrīr
(g. 14/ 715)*

2.2.4. Şahıslar

2.2.4.1. Tarihi ve Efsanevî Şahsiyetler

2.2.4.1.1.Hatem-i Tayy

Asıl adı Ebu Adi bin Abdullah bin Said’dir. Arab kabile reislerinin büyüklerinden ve şairlerinden olup, cömertliği ile meşhurdur. Adı, cömertlik ve keremde darb-ı mesel halini almıştır.

Bu zat, edebiyatta cömertlik ve kerem timsalidir.

*Olmuşdu zamân ʿaşrında Hâtem
Kâşirdi şecâʿatinde Rüstem*

(m. 10)

2.2.4.1.2.Rüstem

Ünlü İran şairi Firdevsî'nin şehnâmesinde geçen İran'ın ünlü pehlivan ve savaşçısıdır. Edebiyatımızda Rüstem-i Zal ya da Zal oğlu Rüstem diye bilinir.⁷⁸

Edebiyatta kahramanlık timsalidir.

*Olmuşdu zamân-ı ʿaşrında Hâtem
Kâşirdi şecâʿatinde Rüstem*

(m. 10)

2.2.4.1.3.İskender

(M. Ö. 356-323) Aristo'dan ders almış bir imparatordu. İskender-i Rûmî de denir. Bundan başka ismi geçen bir de İskender-i Zülkarneyn vardır.

*Bir ʿālî himem emîr-i kâmil
İskendere ol gelirdi şâmil*

(m. 3)

2.2.4.1.4. Cem

Kadim iran kahramanlarından olup Pişdâdiyân sülalesinin dördüncüsüdür. Zend-Avesta'da yakışıklı ve şanı yüce padişahlar arasında yer alan Cem, dünyayı dolaştıktan sonra Azerbeycan'a gelip yerleşmiştir. Üzerinde mücevherle süslü elbiseler güneşin doğuşuyla birlikte parlamış ve 21 Mart'a tekabül eden bu güne Nevruz, Cem'e de Cem-şid (ışık şahı) denilmiştir.

Esâtîre göre Cem'in içtiği kadehin ismi de Câm-ı Cem'dir.⁷⁹

⁷⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügât*, aK Yay. Ank. ,1996 s.901

*Çün duydu şadâyı küh Memden
Verdi mey-i nüşh cām-ı Cemden*
(m. 425)

2.2.4.1.5. Kahraman

Fars Mitolojisinde Rüstem'in yendiği şahıstır. Bu kahraman ismi zamanla unutulmuş ve yiğitlik kelimesinin eş anlamlısı olmuştur.

*Tācdīn ise nerre-i zamāne
Beñzerdi mişāl-i kahramāne*
(m. 15)

2.2.4.1.5.Aristo

Büyük Yunan filozofu. Onunla ilgili Dadı Heyzebûn ile ilgili beyitte geçiyor. Dayı Heyzebûn Arsito'ya benzetiliyor :

*Ger gelse Aristi yokdur imkân
Zîn dāyeye ey şeker-rîz*
(m. 741)

2.2.4.2. Çeşitli Mesnevî Kahramanları

2.2.4.2.1. Leylâ vü Mecnûn

Aşk denilince ilk akla gelen isimler Leylâ vü Mecnûn'dur. *Mem u Zîn* Mesnevî'sinde Ahmed Fâik, şu beyitlerde aşk kahramanlarını kullanmıştır.

*Şarf eyle kelām-ı dürr-i meknûn
Mānend-i kitāb-ı Leyli Mecnûn*
(m. 2)

*Derd-i bî-dermāna şaldı çarh-ı gerdûn göñlümü
Bir şaçı Leylâ ile kayd etdi Mecnûn göñlümü*
(g.6 / 242)

2.2.4.2.2. Ferhâd u Şîrîn

⁷⁹ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*,(Haz. (Cemal Kurnaz) TDV. Yay. Ank. 1993, s. 86-87

Çok eski bir Acem efsanesine göre, güya Hüsrev-i Pervîz'in maşukası olan Şîrîn'in diğer adıdır. Hüsrev tarafından bir dağın arkasına hapsolünmüş ise de, Şîrîn'e kavuşmak için dağı yarmış ve Şîrîn'in emriyle "Cûy-ı Şîr" adlı suyu getirmiştir. Sonra külüngünü kazmasını havaya atıp altına başını tutarak beyni parçalanıp ölmüştür.

Şark edebiyatında aşk uğrunda en büyük müşkülleri yenen kahraman olarak zikr olunur. Bir adı da dağ delici kûhkendir.⁸⁰

*Gûy eyledi Ferhadların[i] hançer-i Şîrîn
Başım reh-i aşkında şehâ ol sere döndü*
(g.8 322)

2.2.4.3. Dinî ve Tasavvufî Şahsiyetler

2.2.4.3.1. Şems-i Bitlisî

Şems-i Bitlisî'nin tam adı Hacı Mahmut Hoca'dır. Mahlası Şems-i Bitlisî'dir. Bu isim doğumunda babası merhum Seyyit Abdulgaffur tarafından verilmiştir. 18.yy'dan beri Şems-i Bitlisî diye anılmaktadır.

Ahmed Fâik, kendi üstadı olan Şems-i Bitlisî'yi *Mem u Zîn* eserinde zikretmiştir:

*Söyler benim dilimce güftar-i Şems-i Bitlis
Yok Fâyık'a bu kevneyn, heman ol vari gördüm*
(g. 7 / 275)

2.2.5. Ülkeler-Şehirler

2.2.5.1. Belh

Orta Asya'da Türkistan'da bir şehir, Mevlana Celaleddin Rumî'nin memleketidir.

⁸⁰ Onay,a.g.e s.167

*Meh-rûları üzre hâl-i Hindî
Kaplardı şucâcî Belh ü Sindi*

(m. 34)

2.2.5.2. Hind

Hindistan'ın kısa adı. Mesnevîde siyahî ve esmer kişileri anlatmıştır. Bazen yanaktaki beni de anlatmak için kullanılmıştır.

*Meh-rûları üzre hâl-i Hindî
Kaplardı şucâcî Belh ü Sindi*

(m. 34)

2.2.5.3. Sind

Hindistan'ın komşu ülkesidir.

*Meh-rûları üzre hâl-i Hindî
Kaplardı şucâcî Belh ü Sindi*

(m. 34)

2.2.5.4. Mısır Ülkesi

Mısır, mesnevîde bir güzellik ülkesi olarak tasavvur edilir.

*Ol Mısr-ı melâhatiñ şihâbı
Ol burc-ı saâdet âfitâbı*

(m. 534)

2.2.5.5. Kenan Diyarı

Şair, Hz. Yusuf'un Ken'ân iline vardığı haberini Hz. Yakub'a müjde veriyor.

*Eser bâd-ı seher verdi saña ey Fâyıkî müjde
Göñül çık Beytül'-ahzandan Yūsufum erdi Ken'âne*

(g.9/ 381)

2.2.5.6. Çin Ülkesi

Aşığın gönlü kervanın yükünü Çin ülkesine doğru çekmektedir:

*Dü zülf-i müşk-i tārından dolupdur mahzen-i göñlüm
Çü tıtmuş kâfile bârın çeker fağfûr- kâşâne*

(g.9 /379)

2.2.5.7. Bitlis

Bitlis, hikâyenin geçtiği yer olmamasına rağmen, eserin müellifi Ahmed Fâik'in burada yaşıyor olması ve şeyhi Şems-i Bitlisi'ye hitaben yazdığı bazı şiirleri mesnevîde yer alıyor olması ve Hikâyenin kötü kahramanı Beko'yu "Bitlis'in Kargası" olarak tanımlaması bize bu aşk Hikâyesinin Bitlis'te yaşandığı intibasını uyandırıyor. Halbu ki müellif esere kendinden bir şeyler katmıştır.

Aslen İran'ın Berguvan bölgesinden olan Beko'yu şairimiz Bitlis'in kargası olarak tanımlıyor:

*Etdi aña ey ğurāb-ı Bitlis
V'ey bā'is-i fitne mişl-i İblīs*
(m.1118)

2.2.5.8. Botan (Bohtan)

Mem u Zîn Hikâyesinin geçtiği şehirdir. Bugün Botan Çayının geçtiği ce Dicle nehrine döküldüğü bölgeye denilir. Şiirde vezin gereği kelime "Bohtan" kullanılmıştır. Osmanlı döneminde Bohtan eyaleti bir dönem kurulmuş bu eyaletin merkezi Cizre idi. Şehir, değişik şekillerde Hikâyede geçer:

*Bir adı Cezîre biri Bohtān
Dü nām iledir cihāna destān*
(m. 6)

*Fi'l-cümle o halk olurdu handān
Ādetçe yürüdü kavm-i Bohtān*
(m. 44)

Bu beyitte de Cizre halkının karalar giydiği anlatılmıştır:

*Vaqt erdi götürmege mezāra
Hep ehl-i Cezāre giydi kıra*

(m. 1183)

2.2.5.9. Dara Ülkesi

Eski Fars hükümdarlarından dokuzuncusu Keykubat'ın bir ismi. Ve bunun ülkesi

*Devlet-i dārāya vermem zīr-i pāyiñ ey şanem
Fāyıkā yetmez mi bu kūyunda seyrān etdigim*

(m. 505)

2.2.6. Nehirler-Dağlar

2.2.6.1. Cûdî Dağı

Mesnevîde Mem, aşkın vermiş olduğu acıyı dindirmek için Cûdî dağına sığınır. Cûdî dağıyla konuşur. Bütün derdini bu dağa anlatır:

*Güş eyledi kim cibāl-ı Cûdî
Şeyyāda verir şikār-ı sūdî*

(m. 415)

2.2.6.2. Tur Dağı

Mesnevîde şairimiz Tur dağında ağaçta narı yani ateşi görmesi hadisesiyle Hz. Musa'nın Sina çölündeki Tur dağında Allah (cc.) ile konuşmasına telmihte bulunuyor.

*Vechinde bir nigārın bakınca yārı gördüm
Başdım kadem ki tūra şecerde nārı gördüm*

(g.7 / 271)

2.2.6.3. Ceyhun Nehri

Ahmed-i Hanî'nin mesnevîsinde Dicle nehri önemli bir mekan olarak şiirde geçmekte iken burada Dicle yerine Ceyhun nehri geçmektedir. Bu, Ahmed Fâik'in mesnevîsinin özgün olduğunu gösteriyor.

*Ṭālî'imdir Fāyıkā aşırında yok göñlü ferağ
Akıdam hem-rāh ile ummana Ceyhūn göñlümü*

2.2.7. Mekan

Mekân, vak'a Zîncirinde ifade edilen olayların sahnesi gibidir. Vak'anın mahiyeti, çok defa mekan tasvirlerine ayrılan satırlarda sezdirilir. Bu bakımdan mekân tasvirlerinin sinemada film başlamadan önceki mûsikîye benzer bir fonksiyonu vardır.⁸¹

Mesnevîlerde olayların gelişiminin mevsimlere göre kronolojisi incelendiğinde kavuşma zamanlarının baharda, güzel havalarda, ayrılık zamanının da kışta, kasvetli havalarda geçmesi kahramanın psikolojisinin mekânın havasına uyum sağladığı görülür. *Mem u Zîn'de* âşıkların baharda bir Nevruz gününde âşık olmaları bunun bir ifadesidir.

2.2.7.1.Ev (Beyt, Hane, Konağ)

Mekân, zorunlu olarak zamana nitelik kazandırır. Mekân anıyı olası kılacak biçime dönüştürür. Bu bakımdan ev özellikle anı oluşumunda önemli bir rol oynar. Ev, varlığın ilk mekânıdır. Evin ele alınış şekli tekil bir imge taşır. Ancak bir temel yapı gibi insana ruhunun çözümleme aracı olarak görülmektedir. İki kardeş olan Zîn ile Sittî'nin sıkıntıları evde giderilir ve çözüme kavuşturulmaya çalışılır. Aynı şekilde Mem'in sığınağı, dertlerinin ortağı evdir. Aşağıdaki beyitler bunu işarettir.

*Bu hecr u firâkı gördü çün Mem
Vardı eve doğru zâr u pür-ğam*

*Erdi eve kıldı nâle vü dâd
Doldu ev içi figân u feryâd*

(m. 407-408)

⁸¹ Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve İncelemesine Giriş*, Ank. Akçağ Yay. s.126

Mesnevîde Mem'le Zîn'i Mîr tarafından görülmemesi için Tacdîn evini yakmıştır. Kendi ocağını feda etmiştir.

*Terk ediserem bu hân-mânı
Şimden geri n'eylerem bu cânı*

(m. 649)

*Ben eder isem bu beyti ihrāk
Ol fitneden anlar olsun iṭlāk*

(m. 654)

2.2.7.2. Mabet/Deyr/Puthane/Klise

Mesnevîlerde, mabet/ibadetgâh/deyr/ puthane kelimeleri aşkla bağlantılı olarak kullanılır. “Güzellik” ve “aşk” tapınma duygusunu uyandırdığı için iki farklı odağa yönelten bir çekim gücü oluşturur. Bu etkileşimin merkezinde ‘mabet-puthane’ yer almaktadır. Mesnevîlerde bu mekânlar, Sevgilinin şahsında tecelli eden “cemal” sıfatıyla etkileşim içinde ve bu etkileşimi pekiştirmek amacıyla fonksiyonel bir kullanıma sahiptir.

Ahmed Fâik, Mem dilinden bir gazelle bu motifleri işler.

*Çaldırıp nâkûşunu deyr içre bir pîr-i muḡân
Ol şadâ yağmaya verdi dîn ile îmânımız*

*Şâh-ı aşkıñ leşkeri târâc edince cân evin
Taht-ı dilde bir şanem olmuş bizim sulṭânımız*

(g.4 / 157-158)

2.2.7.3. Kâbe

Tasavvufa göre Kâbe bir semboldür asıl Kâbe gönüldür. İlâhi aşk gönülde tecelli ettiği için gönül de bir Kâbe sayılır. Allah'ın evi olduğu için de gönül ile benzerlik kurulur. Edebiyatta aşk, sevgi, güzellik, kavuşma gibi imajlar için Kâbe adı çokça anılır. Sevgilinin yüzü ve mahallesi Kâbe'ye benzetilir. Âşık orada dolaşmakla Kâbe'yi tavaf etmiş olur.

*Âdemîler yeryüzünde gökde mürgân oldu ref
Ka'be rüyundan almağ kaçd eder  âlem şeref*

(m.566-567)

2.2.7.5. Saray

Mem u Zîn mesnevîsinde saray, Bohtan beyliğin merkezi olan Cizre'dedir. Hikâyede sık karşılaşılan bir motiftir. Bu mesnevî de gelin olan Sittî, saraydan çıkıp normal bir eve giderken diğer mesnevîlerde mesela *Yusuf u Züleyhâ* mesnevîsinde Züleyha'nın gelin olarak geldiği mekan olarak anılır.

Botan Beyinin sarayı çok geniş bağ ve bahçelerin içindedir. Burada yırtıcı hayvanlar bir yerde, ceylanlar ve diğer hayvanlar ayrı ayrı yeredir. Bey, avdan geldiği zaman sağ olarak avladığı hayvanları bu bağlarına salar.

*Kim gitmeyeler gerek konağa
Beg gitse gerekdir imdi bâğa*

*Beg eyledi çün şikâr u şaydın
Hep kıldı küşâde bend u kaydın*

(m.589-590)

Botan Beyinin yaptırdığı saraya herkes hayrandır.

*Etmîş idi ol emîr-i Bohtân
Hayran idi ol sarâya devrân*

2.2.7.6.Zîndân

Mem u Zîn mesnevîsinde zindan iki şekilde geçer. İlk Mem'in zindana atılması, diğeri de Zîn'in ev hapsinde tutulmasıdır. Mem'in atıldığı zindanı şair Ahmed Fâik, Hz. Yusuf'un atıldığı kuyuya benzetiyor.

*Ol habs-i kafes esîr-i Zîndân
Ol künc-i belâ âmâc-ı peykân*

*Câh içre ki Mem olundu maḥbûs
Ümmîd-i göñülden oldu me'yûs*

(m. 965-966)

2.2.7.7. "Pazar" "Çarşı" "Satılmak"

Mem u Zîn mesnevîsi mekân olarak Cizre ve çevresinde geçmesine rağmen pazar ve çarşı hayatı pek canlı olarak verilmemiştir.

"bâzâra düşmek", "şâhid-i bâzâr", "bîve", "müşteri", "haridar", "terazi", "dirhem", "mal" "sermaye" "zer" "altın", "rişte", "Mısır", "kul", "aziz" kuyumcu "zer-ger", ipek "dibâ", "bey", "anber", "fânus-ı züccac", kılıç parlatan "saykal", kelimeleri kıssanın be bölümüne göndermeler yapar.

Çarşı pazarda herkes ürününü satarken Mem de şiirini satıyor.

*Görmekden açıldı çünkü bâzâr
Mem oldu bu şi'r ile harîdâr
(m. 270)*

Tacdîn için gelinin ağabebeyiyle pazarlık yapılıyor.

*Merğûb-ı cemâ'at oldu güftâr
Döndü bege ٲoğru bey' u bazâr
(m. 297)*

2.2.8.Zamân

Mem u Zîn'de vak'a zamanı bir bahar ayında ve Nevrûz gününde başlar. Âşıkların birbirini görmesiyle başlayan vak'a, Zîn'in ölmesiyle sona erer. *Mem u Zîn*'de vak'a iki ile iki buçuk yıldır. Çünkü Tacdîn, kardeşlerini toplayıp Mem'in hapiste kaldıı sürenin bir yıla yetiştini söylüyor.

*Mem hapsi erişti çünkü sâle
Tâcdîni düşürdü bin hayale*

(m. 993)

Mesnevîde; gündüz-gece, sabah-akşam ve tan vakitleri tasvirleri, kahramanların ruh özelliklerine göre şekilleniyor.

Diğer Mekânlar ise Bazar (221, 270, 297) ve Aden Cenneti (1202) yerleridir.

2.2.6. İçtimâî Hayat

2.2.6.1. Bey ve Çevresi

Mîr Zeyneddîn, beyliğin iç işlerini başka kişilere, dış işlerini de başka kişilere yaptırıyor. Tacdîn ve kardeşleri ordunun başında bulunur. Onunla ava gider, avlanırlar. Beko ise beyin sarayında bulunur, beyliğin iç işlerinde ona yardımcı olur. Bey bazen Beko'yu (312, 313) bazen de Tacdîn'i dinler.

Bey, kızkerdeşi Sitî'yi Tacdîn'e vermesi Tacdîn'in gücünden dolayıdır. Ki çok akıllı olan Beko, beyi bu kararından vazgeçirememiştir. Ama Beko devlet işlerinde var ola gelen bürokrasi diline vakıftır. Ve ince bir siyasetle Bey'i Zîn'le Mem konusunda Tacdîn'le karşı karşıya getirir. (314)

Tacdîn, Mem'in salıverilmesi husunda şehrin ileri gelenlerini gönderirken bunların başında Şeyh ve Melle'nin bulunması o dönemde siyasi iradenin dini kurumlara bağlılığının ifadesidir.

2.2.6.2. Resmî ve Gayr-ı Resmî Görevler ve Meslekler

2.2.6.2.1. Der-bân (Dîvân Kâtibi)

Beko, Mîr Zeyneddîn'in Dîvân Katipliğini yapar, ayrıca onun Aden cennetinde Mem ile Zîn'e der-banlık yaptığı anlatılmaktadır. (m. 25, 1202)

2.2.6.2.2. Kuyumcu (zer-ger)

Mesnevîdeki kuyumcu satıcıdan ziyade altın işleyen, altından anlayan sarraf ve altını işleyen usta anlamındadır.

*Zer- kûb çü vakıf oldu hâle
Dört harfiyle nâr edip havâle*

(m. 448)

*Fehm eyledi çün bu hâli zer-ger
Miķrâz ile kesdi anı ferfer*

(m.464)

2.2.6.2.3. Yeniçeriler

Mem u Zîr'de geçen "Yeniçeriler" şair tarafından satranç taşlarına ad olarak verilmiştir. Beyin taşlarına karşılık Mem'in taşları Osmanlı yeniçerileri olarak tasvir edilmiştir. Burada Mem'in şahsında Osmanlı askerine dürüstlük payesi verilmiştir. Yeniçeriler, aslında aslında aşka yenimiştir.

*Meydāna ki girdi ʿaşk ile hāl
Yeñiçeriler hep oldu pā-māl*

(m. 850)

2.2.6.2.4. Sākī

Mesnevîde şaire ya da mesnevîhana içki sunan kişidir. Her bölüm başında vardır. Saki, meclise neşe ve canlılık verir. Ortada dolaşarak içki dağıtmak onun görevidir. Şairin gözünde sākī, bir sevgili sayılır; yahut bizzat sākī sevgili mesabesinde. Mey ve şarab tasavvuf ıstılahatında ilahi bir aşk olduğu görüşünden yola çıkarsak içkiyi dağıtan sākī de Allah (c.c) tır.

Her bölüm başında şair, sākīye hitap ile söze başlıyor.

*Sākī yine bezm-i sürh-ı sāde
Revnağ getirip şerāb-ı sāde*

(m. 506)

2.2.6.2.5. Hâkim:

Dağ'ın içindeki maden ile toprağın kavgasını işiten ve dağın üzerine bir çadır kuran kâmil kişi olarak tasvir edilmiştir. Bu kişi dağı delik deşik ederek içindeki madeni alıp götürüp işlemiştir:

*Çün duydu bu sırrı kâmil üstād
Fevkînde mekânıñ etdi bünyād*

(m. 437)

2.2.6.2.6. Gassal

Gassal, ölü yıkayıcı demektir. Mem'i cenaze töreninde Mem'i yıkayıp kefenliyor:

*TechîZîne halk olundu ta'cîyîn
Gassāl anı kıldı ğasl [u] tekfîn*

(m. 1114)

2.2.6.2.7. Diğer Tipler

-Saykal, cellad, imam, Sağdıç

2.2.7. Kozmik Alem

2.2.7.1. Nevruz

Nevruz; Kuzey yarım kürede Asya, Avrupa ve Amerika Kızılderili kabilelerinde yeni bir yılın başı olarak kabul edilmekte ve bu nedenle kutlanmaktadır. Değişik topluluklarda farklı isimlerle de anılsa milâdî takvime göre güneşin Koç burunca girdiği, gece ile gündüzün eşit olduğu 21 Mart'a veya birkaç gün öncesine ya da sonrasına tekabül eden günün yılbaşı kabul edilmesinin sebebi, en azından başlangıç için aynıdır. Ve bu durum tabiatın gözlemlenmesi sonucu oluşmuştur.

Mesnevî kahramanımız Mem, Zî'n'e bir Nevruz eğlencesinde aşık olmuştur.

*Erende bahâr-ı sebz ü nev-rûz
Verende cihâna reng-i fîrûz*

*Fi'l-cümle o halk olurdu handân
Âdetçe yürürdü kavm-i Bohţân
(m.43 – 44)*

2.2.7.2. Felek

Mesnevîde bir çok beyitte “çarh, Asuman, Gerdun, Gök” kelimeler şeklinde geçer. Eskilere göre gök tabakası felekler dokuzdur. Her semâda bir yıldız tasavvur edilir. Bu felekler; kamer, Utarid, Zühre, Şems, Mîrrîh, Müştêrî, Zühal, sekiZîncisi sabitelerin bulunduğu felekü'l-bürücdur. Dokuzuncusu içinde hiç bir şey bulunmayan bütün gökleri kaplayan felek-i atlas ki felek felekü'l-eflâk veya felek-i  azam denilir. Şeriat dilinde ise adı “Arş” tır.⁸²

⁸² Ahmet Talat Onay, a.g.e s.166

Felek, Ahmed Fâik'in *Mem u Zîr*'inde şu beyitlerde geçmiştir.

*Kim burc-ı haremde iki mäh-vār
Hürşîd-i felek hem etmiş ikrār*
(m. 37)

*Ol pîre-zen ismi Heyzebūndu
Destinde anıñ felek zebūndu*
(m. 170)

*Fevkînde erince tã miyâne
Nüh tãğ-ı felek gelip a'yâne*
(m. 390)

Ayrıca (626, 951, 960) beyitler de geçer.

2.2.7.3. Kamer

Kamer, eserde mäh,meh ve meh-i gerdün olarak geçmiştir. Güneş'in en yakını ve veziri olarak vasıflanmıştır. Her beyite güneşle (şems) birlikte an güzelliği, parlaklığı ve taca benzeyen şekli itibariyle şairane tabirler oluşturmuştur. Ahmed Fâik, özellikle 376. Beyitte şeyhi Şems-i Bitlisi'ye atfen üstadını güneşe, kendisini de mäh'a benzetmiştir. Diğer mezkûr beyitlerde şemsin geçtiği yerde Şems-i Bitlisi mäh da Ahmed Fâik olarak kullanılmıştır.

*Çün şemse mukâbil oldu ol mäh
Bu şi'ri beyāna çekdi nāgāh*
(m. 376)

*Yüz tutdu semāya çekdi bir āh
Āhıyla tutuşdu şems ile mäh*
(m. 399)

Şu beyitlerde de mäh olarak geçmiştir. (m. 550, 899)

2.2.7.4. Zühre

Zühre, klasik edebiyatta güneşin çalgıcısı olarak bilinir. Zühre bu yönüyle bir beyitte geçmektedir.

*El-kıřřa verip Һuzūr dehre
Raķř etdi o dem semāda Zühre*

(m. 337)

2.2.7.5. Şems

Güneş, Âfitâb, Mihr, Şems-i Tâbân, Hurşîd-i Tâbân tanımlamalarıyla bahsedilir.

*Ol Mışr-ı melāhatiñ şihābı
Ol burc-ı sa^cādet āfitābı*

(m. 534)

*Gelmiş Mem[e] eyler ol nezzāre
Şemsin ^caķabince ol meh-pāre*

(m. 840)

*Yok mişli anıñ arasalar şark ile ğarbı
Envārı odur tutdu ķamu şems ü nücūmu*

(g. 19/ 984)

2.2.8. Burçlar

Yıldız ilminde on iki burç vardır. Bu burçların başlangıcı da Nevrūz ile başlar. İlk burç olan Hamel (koç) burcu Mart ayında başlar ve sırasıyla on iki burçla bir yıl tamamlanır.

2.2.8.1. Aslan (Esed) Burcu

Mem u Zîn'de geçen Aslan burcu (esed) dördüncü sıradadır:

*Ol burc-ı esed ğarem-serādan
Çün çıķdı o māh-ı nev serādan*

(m. 341)

2.2.8.2. Terâzi (Mizân) Burcu

Bu burç da ilm-i nücûmun yedinci sırasındadır. Remilci Zî'n ile Sıttî'nin burclarının terâzi burcunda olduğunu söylüyor.

*Mîzâna düşüp ferahla leh bân
Kâdî-yi remilde gösterip kan*

(m. 202)

2.2.9. Anâsır-ı Erbaa

Dört unsur da denilen “toprak, hava-su-ateş” öğeleridir. Varlık âlemi bu dört ana unsur üzerinedir. Dîvân Edebiyatında tenasüp yoluyla çokça kullanılmıştır. Eserde bir yerde geçmektedir.

*Cild oldu aña bu dört °anâşır
Fehm edemez ânı °aql-ı kâşır*

(m. 879)”

2.2.10. Mesnevî de Temalar

2.2.10.1. Rüyâ:

Kutsal kitaplardaki anlatıdan ve mesnevî lerde oluşturulan tablodan çıkarılabilecek bir diğer yargı, rüya yorumunun dönemin geçerli ilimlerinden biri olduğudur. *Mem u Zî'n*'de rüya motifi, Yahya adında bir velinin gördüğü rüyâda Mem ile Zî'n'in cennet-i Aden'de evlenir ve Beko da kapılarında bekçilik yaparmış

*Bir keşf-i kubûr ism-i Yahyâ
Mevtâyı kıları nefhi ihyâ*

*H'âb içre görüp şahîh rüy'â
Vermiş Memi hak makam-ı °ulyâ*

*Cennât-ı °Adinde bir medîne
Hallâkı verip o meh-cebîne*

(m. 1197-1199)

2.2.10.2.Aşk

‘Aşk’, Mem u Zîn mesnevîlerinde tüm hikâyeyi kuşatan ve vak‘a kurgusunda tetikleyici mekanizmayı çalıştıran ruhsal güçtür. Hikâyenin alt yapısı aşk teması üzerine kurulmuştur.

Mem u Zîn’de, kahramanlarının birbirlerine ezelden bir aşık olduğunu söyler.

*Dil gördü ezelki âşināsın
Añlarsın eger sen âşināsın*

*Çün oldu ezelki ‘aşk-ı peydā
Hem anları kıldı zār u şeydā*

(m. 86-87)

Mem u Zîn’de aşk, insanın kalbini tertemiz kılar. Hatta aşık bu aşkla düşmanını bile bağışlar. Nitekim Zîn de Beko’ya karşı öyle bir his besler. Zîn, Beko’nun kurtuluşlarına vesile olduğunu söyler.

*Oldu sebeb-i necâtımız ol
Bulduğ biz anıñla müstaķim yol*

(m. 1128)

2.2.10.3. Güzellik

Güzellik teması hikâyeyi alttan alta kuşatan bir leit-motiftir. Zîn ile Sıfî’nin güzellikleri olağanüstüdür.

*Neslinde anıñ iki perī-zād
Taşvīrlerini çekip bir üstād*

(m. 27)

2.2.10.4.Ölüm

Ölüm temâsı mesnevîlerde hikâyenin sonunda asıl kahraman olan Mem ve Zîn’in ölümleri ile onların bir nevi rakibi olan Beko’nun ölümünü konu edilişi vesilesiyle işlenmiştir.

Mem, gazelini okuduktan sonra cân verir:

*Mem şî'ri yetirdi âhîrine
Hem   mr  erifdi â herine*

(m. 1109)

Z n, Mem'siz bu d nyada ya amanın manasız oldu unu d   n r, ona  l m ay n olur. A abeyine artık  lmek  zere oldu unu, ona bazı vasiyetlerde bulunduktan sonra can verir.

*Bu beldeyi p r-s r r kıldır
S z ile beni  ub r kıldır*

*T b tuma hizmet etsin   y n
Ra   etsin  n mce hep civ n n*

* stersin ola ser rim efl k
Mem p y   n nde  abrim et   k*

*  n erdi va  siyyeti kem le
Seyyare-i   mr edip zev le*

(m. 1161-1164)

Z n,  l m nde kimsenin a lamasını istemedi ini, herkesin d   n dernek yapmasını ister. Z n'in bu tavsiyesi Bize Mevlan 'nın benim  l m m bir d   n gecesi gibi  en olsun dedi i “ eb-i arus” temasını hatırlatıyor.

2.2.10.5. Ayrılık ve Kavuşma

Mesnev lerde “hasret” ve “ayrılık” teması birlikte i lenir. “Ayrılık”, “firak”, “f rkat”, “hasret”, “hicr/ hicran” kelimeleriyle dile getirilen bu tema, olay kurgusunu  ekillendiren temel motiflerden birisidir.  sı ın en belirgin  zelli i ayrılık i inde olmasıdır. Bu ayrılık ona b y k  zdirap verirse de o bu

durumdan ancak arada sırada sikâyetçi olur. Âşık, ayrılık yüzünden o derece zayıflar ki artık beli kıl gibi incedir. Ayrılık nedeniyle âşık kan yutar, ölümcül hasta olur. Topraga döner, geceleri sabahlara dek yanar, ağlar, ah eder; daima kanlı gözyaşları döker, beli bükülür, gam ve keder içinde kalır.

*Ğan cġgerini edip mšrekkeb
Dil āyinesin ġılıp mšretteb*

(m. 239)

*Ğšn ġāneye erdi Mem ciger-ġšn
Fšrġat anı ġıldı pek diger-ġšn*

(m.701)

Mem u Zġn mesnevîside ayrılık temâsı šzerine kuruludur. Ayrılık sözcšġš mesnevînin anahtar kelimelerinden biri olarak kabul edilmelidir. Zira olay ya da kurgunun dayandġğı temel gerilim noktası ayrılıktır. Mesnevînin bařlangıcında bu ayrılıktan bir sikâyet söz konusu olsa da konunun sonlarına doġru ayrılık dšřšncesinin boyut deġiřtirerek Allah'tan ayrılma hšviyetine bšršndšġġ iġin sikâyet yerini Allah'a kavuřma arzusuna bırakmıřtır.

*Etdi başna Ĥaġ ġiġāb u izzet
Buldun dedi sen beġā vš izzet*

*Verdim saşna ben maġām-ı rāġġ
Ger ister isen kim ola marġġ*

*Tekrār ediben všcšda avdet
Dur anda olunca bizce da vet*

(m. 1097-1099)

2.2.10.6. Doġruluk Dšršřtlšk

Mem u Zġn mesnevîsinin šn olana ġıkan temalarından birisi de doġruluk ve dšršřtlšktšr. Mem ile Tacdġn'in kan kardeřliġi ve onların bir birleri

için ölümü göze almaları örnek faziletlerdir. Mem'in evlenme sırasını Tacdîn'e vermesi, Tacdîn'in evlenmesi sırasında ona sağdıçlık yapıp kapısının önünde beklemesi Mem'in faziletleri olarak görülürken, Mem'in Mîrle oynadığı satranç sonucu öldürüleceği sırada Tacdin ve kardeşlerinin müdahalesi ve Tacdin'in Mîr, Mem'le Zîn'i birlikte görmesin diye evini yakması ise Tacdîn'in faziletleridir. Ayrıca Mem'in satranç sonucunda aşkını itiraf edeceğini Beko, onu dürüstlüğüne bağlıyor.

2.2.11. Sosyal Yapılanmada Meslekler

Sosyal yapılanmada ve toplumsal hiyerarşide meslek erbabının her bir gurubu kendine özel mevki işgal eder. *Mem u Zîn* mesnevîlerinde gözlemlenen söz konusu yapılanmada ilk sırayı devlet erkânının aldığı açıktır. Devlet erkanında “mîr”, “vezir”, “paşa”, unvanları geçmektedir. Bazen Mîr yerine Bey de kullanılmaktadır. Ardından “leşker”, “sipehsalar”, “ordu” kelimeleriyle tanımlanan askerler ve “çavuş” tabir edilen özel muhafızlar gelir. Mîr, devlet erkânı ve asillere hizmet sunan gurubun çoğunu “kul” “gulam” “perestar” sözleriyle tanımlanan köleler teşkil etmektedir. Diğer hizmet elemanları ise: “hâdim”, “pirezen”, “daye”, “halayık” olarak görülür. “harbende” at ve eşeklere bakan, seyis anlamında kullanılır. Sarayda görev yapan hizmetkâr ve muhafız sınıfı dışında “Ticaret erbabına ait meslek isimleri: “tacir”, “tüccar”, “haridar”, “zer-ger”, “zer-güb” olarak örneklenebilir. “Ressam”, “benna”, “münakkaş”, “musavvir”, “müzehhip” isimleri Zîn'in emsalsiz güzelliğini tasvir etMirmesi vesilesiyle anılır. Tören ve eğlence vakitlerinde “mehter”, “nefir” (mızıkacı anlamında kullanılır.) “sühendan” “rakkas” isimleri törenlerde yapılan eğlenceler dolayısıyla anlatılır. *Mem u Zîn*'de “dihkan” kelimesi bir yerde geçer. Dönemin çiftçi ya da köylü kesimi için kullanılan bir terimdir. “cāsūs” terimi bu günkü manasıyla kullanılmıştır. “feylesof”, terimi, hekim, üstad ile karışık kullanılmıştır. “darib”, maden ocağında madeni işyene, şekle koyan anlamında kullanılmıştır. Dağda ki

madeni alıp götüren kişi darib olarak geçer. Günümüzde daha çok deMîrci mesleği ile anılır. “Gassāl”, ölü yıkayıcı demektir. Mem’in cenaze töreninde ğassāl Mem’i yıkayıp kefenliyor.

2.2.12. Evlilik

En temel sosyal müessese olan aile yuvasının kuruluşu ve düzeni mesnevî lerde geniş yer bulmaktadır. mesnevî sinde ise düğünün tüm safhaları en ayrıntılı tasvirlerle yer alır Burada geleneksel evlilik ritüellerini olduğu kadar, Osmanlı şehir kültürüne yerleşen uygulamalarıyla bir beyzade düğününü tafsilatıyla görmek mümkündür. Çünkü mesnevîde evlenen Tacdîn, Mîrin amcazadesidir. Ve ordu kumandanıdır.

2.2.12.1. Kız İsteme

Evliliğin başlangıcında, geleneksel anlayışa göre, erkeğin kıza talip olması gerekir. Tacdin ile Mem, elçiler göndererek Zîn ile Sıtî’yi isterler. Tacîin’e Sıtî verilir ama Mem’e Zîn verilmez. Mesnevîde kız istemeye gelen heyet ağırlanıyor. Kızın babası yerine burada kızın ağabeyi Mîr Zeyneddîn görkemli bir “gelin alayı” düzenler.

*Sükker kırılıp içildi şerbet
Tâcdîne Sîtî, Memîye hasret*

(m. 317)

2.2.12.2. Çeyiz

Gelinin çeyizi debdebeli bir alayla saraydan çıkar. Şerefine, halka açık ziyafetler tertiplenir, eğlenceler düzenlenir, “nisar” saçılır.

*Biñ nâkiye bâr idi cihâzı
Biñ esb u bağal u bâr sâzı*

(m. 343)

*Şaçardı nişāre sîm ü zerler
Ġalṭān olunup yere güherler*

(m. 350)

Eğlenceler, ziyafetler ve tüm şenlikler sona erince gelin alayı görkemli törenler eşliğinde yola koyulur. Geline Tâcdîn'in evine kadar askerler, köleler, hizmetkârlar ve kızın dadısı eşlik eder. Alayın en önemli kısmı da gelinin çeyizi ve onu taşıyan refakatçilerdir.

*Tezhîb-i serîr olup müretteb
Taht üzre qarâr edip o kevkeb*
(m. 353)

Gelin alayı alayının önemli bir kısmı da birbirinden değerli ve gösterişli cins atlardan ve deve yüklerinden oluşmaktadır.

*Biñ nâkiye bâr idi cihâzı
Biñ esb u bağal u bâr sâzı*
(m. 343)

2.2.12.3. Gelin Karşılama

Gelin alayı Tâcdîn'in evine ulaşmadan önce çavuşlar gelişlerini duyurur. Mesnevîlerde gelin alayının şehre yaklaşmakta olduğunu bildiren habercilere Mîr'in ve Tacdîn'in ihsanlarda bulunduğu, o andan itibaren şehirde törenlerin başlatıldığı, tüm halkın yollara dökülüp gelini beklediği tasvir edilir. Tacdîn ile Sittî'nin düğünü aynı şehirdedir fakat düğün alayının tasviri sanki bir şehirden başka bir şehire doğru gidiliyormuş gibi uzun tutulmuştur.

*Fânûsda şem^c olundu sūzân
Kandiller edip zemîni hândan*
*Rakş etmege girdi çün civânlar
Şâbaşa verildi nakd ü cânlar*
(m. 356-357)

2.2.12.4.Düğün

Mem u Zîr'de gelini getirenlerden Arif önden koşarak gelip Tacdîn'e haber verir. Sağdıçlar da Tacdîn'e en güzel elbiseyi giydirerek onu süslerler. Tacdîn'i omuzlayan sağdıçları damın üstüne çıkarırlar. Damadın üzerine altın

ve gümüşler serpilir. Davul, zurna ve mehter eşliğinde eğlenilir. Hatta gökteki Zühre yıldızı bile oynamaya başlar.

*Çalındı nefîr ü tabl u mehter
“Şod bezmi ki “ez-behişt bihter”*

*El-kışşa verip huzûr u dehre
Rağş etdi o dem semâda Zühre*

(m. 337)

Düğün yemeği yenilir ve düğün yemeğinin sofrasın unuzunluğu küffar ülkesine kadar uzarmış.

*Ol dem ki çeküp ta^câm u sofra
Erdirdi serîn bilâd-ı küfre*

*İt^câm olunup içildi kahve
Başlandı hevâ-yı lü^cb u lahve*

(m.334-335)

Tacdîn ve maiyeti gelin alayıyla buluşunca düğün şenlikleri hız kazanır. Mîrin has askerleri elde kadeh, eğlenirler. Çalgılar çalınır, rakslar yapılır. Al duvak örtülü gelin alayın ortasına alınarak şehre doğru yürüyüş başlar.

2.2.12.5. Gerdek

Botan bölgesindeki bir düğün töreni şehirde yapılıyor. Vakit yatsıyı geçince vezirler ve paşalar artık Tacdîn'in zifâfa şeriat töreniyle girmesini isterler. Gelin odasını süsledikten sonra gelin ve güveyi gerdek odasına götürülür. Burada Emîr ve kurallar anlatılır. Hac törenine ihrama girer Tacdîn hareme girer. Tacdîn, gerdek öncesi namaza durur. İhtiyar bir kadın orada bulunarak dualarını bitirmelerini ister. Duadan sonra ihtiyar kadın çıkar ve Sıfî ile Tacdîn baş başa kalır.

*Bir hâli mekân edîñ müzeyyen
Kim halvet-i şer^c ola mu^cayyen*

*Çün buldu niẓām-ı hükm ü fermān
Hicrān u firāḳa erdi pāyān*

*Tācdīne ḥarem olundu teklīf
Mecmu^u şerāiṭ olundu ta^crīf*

*Rāh-ı hareme başınca eḳdām
Ol ḥacc-ı merāme döndü iḥrām*

*Hürrem ḥareme erip ḥaremde
Hürrem idi hem ḥarm u ḥaremde*

*Baş egdi sücūda kıldı ta^cẓīm
Durmuşdu kıyāma Siti tekrīm*

*Çün serdi seccādesin şelāte
Vuşlatda denildi “lā şelāte”*

*Çün kıldı namāzı [pür]-ferāḡat
El tutdu niyāza bi'l-feşāḡat
(m. 359-366)*

2.2.12.6. Ziyafetler

İncelememize konu olan mesnevî de ziyafetler, halka açık sofralar çeşitli vesilelerle tasvir edilir. Yemek ikramı eski bir gelenek olarak çeşitli sembolik anlamlara sahiptir. Bunlardan birincisi karşı tarafa verilen değer ve itibarla ilişkilidir. Burada düğün sahibi olarak Mîr Zeyneddîn, yani kız tarafı ile erkek tarafı aynı aile gözüküyor.

Düğün yemeği yenilir ve düğün yemeğinin sofrasın unuzunluğu küffar ülkesine kadar uzarmış.

*Ol dem ki çeküp ṭa^cām u sofra
Erdirdi serīn bilād-ı küfre
(m. 334)*

Ziyafetler, devlet töreni ritüellerindendir. Düğün, tahta çıkma, hil'at kuşandırma gibi törenlere büyük ziyafetler eşlik eder. Sıtî'nin çeyizi saraydan çıkarılırken şerefine tertiplenen halka açık ziyafetler tasvir edilir. Mîr Zeyneddîn kızkardeşini gösterişli bir gelin alayıyla uğurlarken meydanda

büyük sofralar kurdurur, çok çeşitli yiyecek ve içeceklerle tüm halka ziyafet çeker.

2.2.13. Av Merasimi

Mem u Zîn mesnevîsinde av merasimi önemli yer tutar. Mîr, avdan pek çok mis kokulu ceylanlar ile sığır ve bir sürü kuş avlayarak geri döner.

*Beg döndü şikârîden kılıp şayd
Bir nice gazâl-i müşg-bû kayd*

*Kılmışdı getirdi beg berâber
Gelmezdi hesâba zevc u yâ fer*

(m. 581-582)

Mîr'in avı bitirip şehre döndüğünde şehri bir şenlik sarar, çavuşlar zil , boru ve nekkareler sada verir.

*Şehr içre düşürdü bir muhâbbet
Ol şâhib-i heybet u şalâbet*

*Âvâze-i çāvûş erdi ʿarşa
Düşmezdi cisimden iğne ferşe*

*Zil boru ve zûrnâlar şadâsı
Mehterle nekkâreler nevâsı*

(m. 583-585)

2.2.14. Mûsîkî

Mem u Zîn mesnevîsinde Ahmed Fâik, klâsik mûsikîmiziñ durumuna ışık tutacak bazı bilgiler de vermektedir. Esâsen hikâyenin devamınca verilen ziyafetler, karşılamalar, düğünler mûsikîsiz değildir. Eğlencelerin her türlüşünde mûsikî görülür. Mûsikî meclislerinde daima “mutrıb ya da mutrıb” heyeti bulunur. Bunlar çeşitli makamlarda “nağmeler” çalıp “sürüdlar” söylerler.

Eserde ilk eğlence, olayı bize nakledenler arasında oluyor. Bu nağmeler bazen gazel olur. Gazelhan gazeline başlamadan önce sakî'den bir mey ister.

*Sākī kerem eyle lāle-gūnu
Şād eyleye gör bu ben zebūnu*

*Kim başlayalım şî'ār-ı naẓme
Revnaķ verelim bisāṭ-ı bezme
(m. 40-41)*

Mūsikī, daha sonra Tacdīn ile Sītī'nin düğününde kendini gösteriyor. Burada mūsikīye eşlik eden rakkaselerden bahsediliyor.

Mūsikī âletleri, Tācdīn ile Sītī'nin düğünü vesilesiyle Mīr Zeyneddīn'in düzenlediği ziyafetin tasvirinde anılır. Mesnevide geçen başlıca mūsiki âletleri: “nâẓ”, “mutrıb”, “saz”, “çeng”, “tabl”, “kūs” “def”, “ud”, “hurde”, “mihter”.

*Meşātte-i nev- ʿarūs olunsun
Neşātıyla tabl u kūş urulsun
(m. 328)*

*Çalındı nefīr u ṭabl u mehter
Şod bezmi ki ez Behişt-i bihter
(m.336)*

Mūsikī eşliğinde okunan gazeller sevgiliyi elde etmek, tavlama için okunur.

*Ol dem ki Memī ǧazel okurdu
Ol şî'ar ile gör ne dāmı kurdı
Şayd eylemek istedi niǧārın
Artırdı fiǧān u āh-ı zārın
(m.83-84)*

Mūsikī eşliğinde, dansçılar da dans ederler:

*Fānūsda şemʿ olundu sūzān
Kandiller edip zemīni ḥandan*

*Rakş etmege girdi çün civānlar
Şābaşa verildi naqd u cānlar*
(m. 356-357)

2.2.15. Kıymetli Taşlar ve Madenler

Allah, madenleri yarattığı zaman dağa bunları saklamayı emretti. Dağ da madeni toprağıyla sakladı. Bu yüzden madenle toprağın arası açıldı.

*Halk etdigi demde haq me'ādın
Kıldı beni ma'denine meḥāZîn*
(m. 431)

Madenci, madeni aşk potasında süzer. Potada dört maden belirir. Bunlar biri altındı.(m.444,445)

-Altın (Altun, Zer),

Altın potadaki diğer diğer madenlerle arkadaşlığı küçümser ve benlik davası güder.(446)

Madenci, altını dört harfle beraber ateşe atar.(m.449)

Altın diğer madenlerden ayrıldığı için mutludur. (m.451)

-Gümüş

Altın, gümüşü kendinle beraber yoldaş olduğunu görünce yeniden üzülmeye başladı. (m.452)

-Kurşun, Bakır, kalay

Kuyumcu bu hali görüp onu dört harfle beraber (Allah lafzını oluşturan harfler) ateşe atar. Önce kurşunu ve bakırı sonra da kalayı altından ayırır.

-Güher,gevher

Gelin alayının geçişi sırada yere altın gümüş ve cevherler saçılıyor.(m.350)

-Lü'lü(inci)

Sevgilinin dişleri inciye benzer. (m.35)

-Yakut

Sevgilinin dudakları yakuta benziyor. (m.35)

-Diğer madenler Civa (simab) ,Kezzāb-(tiz-āb) (m.453,454)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKÇE MEM U ZÎN MESNEVÎSİ TENKİTLİ METNİ

3.1.Nüshaların Tavsîfi

Yaptığımız araştırmalar sonucunda Ahmed Fâik'in te'lif Türkçe *Mem u Zîn* mesnevîsinden iki nüshasını tespit ettik. Bu nüshalardan ilki Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümünde diğeri de Türk Tarih Kurumu kütüphanesindedir.

1) Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü

Dili	Türkçe
İstinsah tarihi	Belli değil
Kitap Ölçüleri	175 x 120 , 148 x 100
Cilt	Kağıt kaplı mukavva cilt
Varak	42
Satır	15
Hat	Nesih
Başı	Tâcdîn u ʿÂrif ile Çâker Bunlardı sipehsâlâr-ı ʿasker
Sonu	Ġonca gibi fehmiñ et küşâde Bildiñ ise devletiñ ziyâde
Diğer Özellikler	Siyah mürekkeple yazılmış olan bu eserin başlıklarının yeri boş bırakılmıştır. Rabitaları olan nüshanın başında ve sonunda Süleymaniye Kütüphanesinin resmî mührü basılıdır. Bu nüshadaki beyit sayısı 1189'dur.

2) Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi

Dili	Türkçe
İstinsah tarihi	Belli değil
Kitap Ölçüleri	230x170 , 150x100
Cilt	Sırtı meşin, üstü bez kaplı yeni cilt. Şemseli, Şirazeli.
Varak	60
Satır	11
Hat	Rik ^{ca}
Başı	B'ismillaḥi'r-raḥmani'rr-ahīm Naḳḳāş-ı şaḥīfe-i tekellüm Naḳḳād-ı sebīle-i terennüm
Sonu	Âḥer olındı iş bu ḳavl-i şitāb Söz budır vâllahü 'âlem bi's-şevâb
Diğer Özellikler	Siyah mürekkeple yazılmış olan bu eserin başlıkları kısmen de olsa vardır. Rabitaları olan nüshanın başında ve sonunda Türk Tarih Kurumunun resmî mührü basılıdır. Bu nüshada beyit sayısı 1182 dir.

Çalışmamızda hattının düzgün olması, tertip ve düzeni daha düzgün görüldüğünden Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümündeki nüsha esas alındı.

3.2. Transkripsiyon Tablosu

ا (ā)	a, ā	ص	ʃ
ا (ā)	a, e, ı, i, u, ü	ض	ž, d
ب	b, p	ط	t
پ	p	ظ	z
ت	t	ع	ʿ
ث	s	غ	g
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	k
ح	h	ك	k, g, (ñ)
خ	h	ك	ñ
د	d	ل	l
ذ	z, d	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	ʃ	ی	y, ı, i, ī
		ء	ʾ

3.3.Metnin Kuruluşunda Takip edilen Hususlar

Ahmed Fâik'in yazmış olduğu ve 18. yüzyıla ait olan *Mem u Zîn* mesnevîsinin transkripsiyon ve imlâsında, metne sadık kalmak koşuluyla günümüz Türkçesinde yaygınlaşmış olan dil özelliklerini göstermeyi tercih ettik. Ayrıca metnin imlâsında İsmail Ünver (Ünver, 1993: 51-89), ile Mustafa Özkan, Hayati Develi, Hatice Tören ve Enfel Doğan Hocaların önerileriyle şu hususlara dikkat edilmiştir.

1. Türkiye Kütüphanelerinde Ahmed Fâik'in Türkçe (Te'lif) *Mem u Zîn* adlı mesnevîsinin iki nüshası tespit edilebildi. Çalışma esnasında kolaylık sağlanması babında nüshalar tek tek isimlendirildi. Buna göre Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde bulunan nüshaya "T" ; Süleymâniye Kütüphanesinde bulunan nüshaya "S" kısaltmaları verildi.
2. Çalışmamız sonucunda oluşturulan metin yukarıda adını verdiğimiz nüshalardan edisyon kritik yapılarak ortaya konulmuştur. Nüshalar arasında olmayan beyitler konu akışını bozmadığı sürece kurulan metne dahil edildi ve dipnotlarda belirtildi.
3. Çalışma sırasında beyitler numaralandırıldı. Bu numaralandırmada muteber mesnevî kitapları esas alındı.⁸³
4. Eserde rastlanan vezin hatalarını düzeltmek için eklenenler köşeli parantez [] ile çıkarılanlar ise şu şekil < > içinde verildi. Vezin taMîri yapılamayan beyit ya da mısraların ölçülerinin bozuk olduğu dipnotlarda belirtildi.
5. Bazen S. nüshasında bazen de T. nüshasında bazen de iki nüshada da imlası yanlış olan kelimelerin yanlış imlası düzeltilmiştir.

⁸³ Bkz. Muhammed Nur Doğan, **Fuzûlî- Leylâ ve Mecnûn**, İstanbul, Çantay Kitabevi, 1997

6. Mesnevî nazım şeklinin dışında metnimizde var olan gazelle mesnevî beyit düzeninde olduklarından normal numaralandırmaya tabi tutuldu.
7. Vezin gereği kadın kahramanımız “Sittî” bazı yerlerde “Sittî” olarak okundu.
8. Eski Anadolu Türkçesi’nden gelme bir özellik olan ilk hecedeki “-i/ -e” değişimleri, 18. Asırda yazılmış olan metinde “-e” şeklinde yazıldı. Metinde geçen “alır, verüp, içün,...” kelimeler günümüz fonetiğine yakın bir şekilde “alır, verip, için...” şekli tercih edilmiştir. Fakat metnin orijinalliğinin fazla bozulmaması için “denlû” /”denli” değişikliği, fûrkat/fîrkat değişikliğe gidilmemiştir.
9. Mürekkep isim ve sıfatlarda iki kelime arasına bir çizgi (-) konulmuş; ancak Türkçeleşmiş olanlarda buna lüzum görülmemiştir.
10. -Nüsha farklarında vezni bozan kelime ve ekleri göstermedik. Metne bir katkı sağlamıyorsa ve yanlışsa fark olarak göstermedik.
11. Metinde bazı yerlerde “doğru” bazı yerler de “toğru” gibi d/ṭ değişikliğindeki kararsızlığı gidermek için günümüz fonetiğine yakın olan “doğru” şekli tercih edilmiştir. Aynı şekilde “dutdu/ṭutdu” değişikliğinde de günümüzde “tuttu” kelimesine yakın “ṭutdu” şekli tercih edilmiştir. Ayrıca iki nüsha arasında ṭ/d değişikliği söz konusu olduğunda bunu dipnotta nüsha farkı olarak belirttik.
12. Nüshalardaki eksik beyitler dipnotta belirtilmiştir.
13. Farsça kelimelerin bazılarında bulunan ve okunmayan vâv-ı ma’dûleler düz yazının biraz üzerinde “ ~ ” işaretiyle gösterilmiştir.
14. Metinde geçen Arapça, Farsça ibareler, mısralar ve beyitler transkripsiyon harfleriyle ve italik olarak verilmiştir.

3.3.Metnin Konu Başlıkları

Metin konu başlıkları olarak S. Nüshasında başlıkların yeri boş bırakıldığında T. nüshasındaki başlıkları kullandık. Fakat T. nüshasında da çoğu başlıklar unutulmuştur. Biz, mukayese kısmında bölümleri tanımlamak için T.

Nüshasında gösterilen başlıkların yanında yerleri boş bırakılan başlıklara bölüm konusuna göre başlık yazdık.

1. Dībāce : 1-12 Beyit
2. Mem, Tacdin, Arif, Çaker, Sitti, Zîn'in Tanıtılması: 13-39
3. Bu Destân-ı Bohtan Nevruz'da Cem^c Oldukları ve Zuhûra Gelendir : 40-123
 - Gazel 1-Şîr-i Evvel (5)
 - Gazel 2-Gazel (5)
 - Gazel 3-Şîr-i Zîn (6)
4. Sittî ile Zîn'in ve Tacdin ile Mem'in Aşık ve Hasta Olarak eve Dönmeleri : 124-281
 - Gazel 4 :Şîr-i Mem (7)
 - Gazel 5 :Şîr-i Sittî (7)
 - Gazel 6 :Şîr-i Tâcdîn (5)
 - Gazel 7 :Şîr-i Mem (5)
5. Bu Kissa Tacdin'in Sittî'yi İstedığıdır: 282-324
 - Gazel 8 :Gazel-i Mem (5)
6. Tacdin'in Düğün Yapması ve Gerdeğe Girmesi : 325-392
 - Gazel 9 : Tâcdîn Dilinden Gazel (5)
 - Gazel 10 : Mem Dilinden Gazel (5)
7. Bu Kissa Mem'le Zîn'in Ahvalidir : 393-505
8. Beyin Ava Çıkması ve Mem'in Bağa Gelmesi, : 506-558
 - Gazel 11 : Mem Dilinden Gazel (5)
9. Mem ile Zîn'in Bağdaki Köşke Girmeleri, Beyin Avdan Dönmesi, Mem'in Beyden Özür Dilemesi :558-631
 - Gazel 12 : Bu Gazel Memi Begin Seyranda Beğe Söylediği Ebyâtdır (7)
10. Bu Kissa Mem ile Zîn'in Kurtulması İçin Tacdin'in Evini Yakması : 632-678
 - Gazel 13 : Şîr-i Mem (7)

11. Zî'nin Saraya, Mem'in Evine Dönmesi ve Mem'in Zîne Mektup Yazıp Göndermesi: 679-723
-Gazel 14 : Mem'den Zîn'e Mektub (15)
12. Zî'nin Mem'in Mektubuna Cevap Vermesi ve Beko'nun Mektubu Ele Geçirmesi: 724-775
-Gazel 15 : Zîn'den Mem'e Mektub(Bu Gazel Zîn Dilindendir) (7)
-Gazel 16 :Eşâr-ı Mem (7)
13. Beko'nun Beyi Fitnelemesi ve Beyin Mem'i Satranç Oynamaya Çağırması, Mîr'in Mem'i Öldürmek İstemesi ve Tacdin'in Onu Kurtarması :776-908
-Gazel 17 :Eşâr-ı Mem (7)
14. Zî'nin Mumla Konuşması, Ayrılık Derdini Onunla Paylaşması : 909-955
-Gazel 18 : Gazel-i Zîn (7)
- 15.Mem'in Mecâzî Aşktan Kurtularak İlahi Aşka Ermesi :956-987
-Gazel 19 : Eşâr-ı Mem (5)
- 16.Tacdin'in Mem'in Zîndandan Çıkarılmasını İstemesi, Mîr'in Beko'nun Sözüne Uyarak Onları Oyalaması, Zîn'i Mem'in Yanına Gitmesi ve Mem'in Ölmesi : 988-1140
-Gazel 20 : Gazel-i Mem (5)
-Gazel 21 : Şi'r-i Zîn (5)
17. Zî'nin Ölmesi ve Vasiyet Etmesi, Mem'in Yanına Gömülmesi :1141-1195
-Gazel 22 : Gazel-i Zîn (5)
18. Temmet el-kitab bi avni'l-vehhab : 1196-1211

3.4. Transkripsiyonlu Metin

MEM U ZİN*

- B'ismillaḥi'rraḥmani'rr-ahīm
- 1b 1. Naḳḳāş-ı şaḥīfe-i tekellüm
Naḳḳād-ı sebīle-i terennüm
2. Şarf eyle kelām-ı dürr-i meknün
Mānend-i kitāb-ı Leyli Mecnün
3. Bir °ālī himem emīr-i kāmīl
İskendere ol gelirdi şāmīl
4. Zeyne'd-dīn idi emīrin ismi
Geh geşt ü gehī şikār resmi
5. Ol mīre nişīn cāy u Cezīre
Şol cāyları cennete nazīre
6. Bir adı Cezīre biri Bohtān
Dü nām iledir cihāna destān
7. Ekrād-ı eḳālīm idi ol pīr
Ol pīrin emīri idi ol mīr
8. °Aşretleri hep muṭīc[u] münḳād
Fermān-ber idi cemīc-i Ekrād

* S nüshasındaki başlık tercih edilmiştir Mem u Zīn. Bil'-lūgatü'l-Türkiyye: Hikāye-i Memle Zīn T. /Varak ve sayfa düzeni olarak S nüshası tercih edilmiştir.
0001. mef°ū lü/ mefā°i lün /fe°ū lün / İlk 12 beyt S nüshasında yoktur.
0002. "Leyli-i Mecnün" şeklinde yazılmıştır. Vezin gereği izafet kesresi hazf edilmiştir.
0006. "Botan" kelimesi "Bohtān" "بھٹان" şeklinde yazılmıştır.

9. Āṣār-ı ṣecā'atinde her bār
Titrerdi zemīn ü çarḥ-ı devvār
10. Olmuşdu zamān 'aşırında Ḥātem
Kāşırdı ṣecā'atinde Rüstem
11. Lāzımdır emīr-i dehre lāzım
Dergāha ḥışımla pūr-mülāzım
12. Erkān-ı hükūmetinde cārī
'Adliyle tuta kamu diyārī
13. Tācdīn ü 'Ārif ile Çāker
Bunlardı sipeh-sālār-ı 'asker
14. Dāderler idi bu üç civānlar
Şal-sāle berāber idi anlar
15. Tācdīn ise nerre-i zemāne
Beñzerdi mişāl-i kahramāne
16. Ger bend-i miyān ede silāḥın
Bulmazdı muḥāşımı felāḥın
17. Naql eyledi bu kelāmı nāḳil
Kim var idi bir civān-i 'āḳil
18. Adı Memdi kendi ḥoş-ḥūylu
Deryā-dil idi 'ilimle memlū
19. Geh şī'r ü gehi ğazeldi pīşe
Derd ile ururdu ḳalbe tīşe
20. Tācdīn ü Memī bir 'ahd ü mīşāk
Best eylediler ki fark u nifāk

-
0010. Vezin gereği "caşırında" "caşırda" şeklinde okunmuştur. İlk mısradaki vezin bozuktur.
0012. 1 ile 12 arası beyitler S nüshasında yoktur.
0013. "Tācdīn" vezin gereği med yapılmıştır.
0014. şalşāle : şarşāle S.
0018. ḥoş ḥūylu: ḥoş ḥū T.
0019. derdiyle: derd-i miline T.
0020. - Memī S / fark : 'ahd T.

21. Olmaya aralarında bir dem

Bir sâza düzüldü iki hem-dem

22. Dâdarlık işi düşüp ârâya

Şâhid Hâk olup bu mâ-cerâya

23. Ol Beg kapısında daî bir merd

Âlûde-i fitne rengi esved

24. Ol rû-siyehiñ Bekirdi ismi

Nâ-merdlik idi hemîşe resmi

25. Kılmışdı Emîri böyle fermân

Etmişdi anı kapıya der-bân

26. Şahın-ı hareminde nâzenînler

Dolmuşdu cinâne hûr-i cînler

27. Neslinde anıñ iki perî-zâd

Taşvîrlerini çekip bir üstâd

2b

28. Anlar idiler Emîre hâher

Olmuş idiler o şehre mefhar

29. Sittî idi hem biriñin ismi

Nûr ile münevver idi cismi

30. Olmuş idi o birine Zîn ad

Hûsn içre Sittiden idi müzdâd

31. Birydi nihâl-i bâğ-ı Rıdvân

Zâtında zülâl-ı âb-ı hayvân

32. Ol biri dıraht-ı bâğ-ı cennet

Çok kimse aña çekerdî hasret

0021. bir sâza düzen verildi hem-dem T.

0026. dolmuşdu : olmuşdu T.

0027. Taşvîrlerini çeküp bir üstâd : Taşvîrleriñ çeküp gösterir bir üstâd T.

0029. Sittî : Vezin gereği Sittî okunmuştur./hem: efendim T.

0030. o:hem T/ idi: de T. / “Zîn ile Sittî” isimleri Arapça’da sırasıyla sūs ve hanım anlamına gelir. Bu iki kahramanın isimleri manasıyla da ilgileri vardır.

33. Dū zūlfleri mişāl-i ejder
Müjgān-ı siyāhileri hançer
34. Meh-rūları üzre hāl-i Hindī
Kaplardı şu^cā^cı Belh ü Sindi
35. Beñzerdi mişāl-ı kavse kaşlar
Ya^cķūt şefeh ü lü'lü' dişler
36. Gözleri piyāle hem füsün-sāz
Düşmedi cihāne böyle āvāz
37. Kim burc-ı haremde iki māh-vār
Hürşīd-i felek hem etmiş ikrār
38. Maḥbūbe-i ^caşr idi ger anlar
Seyr et ne çeker cihānda bunlar
39. Alır Sittī bu cihānda ger kām
Gör çarḥı ki Zīne n'eyler encām
BU DESTÂN-I BOHTÂN NEVRŪZDA
CEM^c OLDUKLARI VE ZUHURA GELENDİR
40. Sākī kerem eyle lāle-gūnu
Şād eyleye gör bu ben zebūnu
41. Kim başlayalım şi^cār-ı naẓme
Revnaķ verelim bisāṭ-ı bezme
- 3a** 42. Bir gūne dahī bu dāsītānı
Tezyīn edelim bu būsītānı
43. Erende bahār-ı sebz ü nev-rūz
Verende cihāna reng-i fīrūz
44. Fi'l-cümle o ḥalk olurdu ḥandān
^cĀdetçe yürürdü kavm-i Boḥtān

0033. dü-zülfleri : zūlf-ı devler-veş T./ müjgān-ı sipāhileri: esved-i müjgan idi hem T.
34. Belh u Sind'i: Belh ile Sindi T.
35. yaķūt-ı şefeh ü lü'lü' dişler : Şefeler yakut remmandır lü'lü' dişler T.
36. hem: ve T./düşmedi: düşmüşdü T..
38. ger : bir kez T.
41. kim başlayalım şi^cār-ı naẓme : Başlayalım ki Şiar-ı nazme
42. -bu T.
43. erende: erdikde T./verende: verilsin T.

45. Geşt etmeye nice biñ güzeller
Şaf şaf çıkuben hemîn gezerler
46. Ol geşt hevesiyle cümle ey yâr
Kalmazdı Cezîre içre deyyâr
47. Çün rûz-i şitân erip tamāme
Dünyâ yine giydi sebze cāme
48. Oldu gül [ü] lâleler dil-efrûz
Sāl eyledi devr erdi nev-rûz
49. Resm eylediler Sittî ile Zîn
Gel eyleyelim bir özge tezyîn
50. Pûş eyleyelim biz er libāsın
Def^c eyleyelim bu zen pelāsın
51. Her birimize bir esb-i tâzî
Pervāz edelim çü misl-i bâzî
52. Biz eyleyelim bu resme geştî
Merdāne-reviş bu kūh [u] deřtî
53. Her biri binip bir esb-i tîze
Bāzûda kemānlar elde mîze
54. Seyrāna çıkıp güzār ederler
Her cānibe hoş naẓār ederler
55. Anları gören geçerdi serden
Eylerdi tıuyûru bāl u perden
56. Bu cilve vü ^cişvelerle nā-gāh
Cem^ciyyet-i halka uğrayıp rāh

45. biñ: gelir T.
48. ilk mısırda sekt-i melih yapılmıştır : (me^cülün fā^cilün fe^cülün)
49. resm eylediler Sittî ile Zîn: tedbîr kılıp Sittî'yle hem Zîn S.
50. biz : ben S.
55. gören: görenler T.

- 3b
57. Meh-rûları ẖalka şaldı çün ṯāb
Kıldılar o ẖalkı mest u bī-tāb
 58. Gül ruḥları etdi ẖalkı ḥayran
Anlar yine kıldı ʿazm-ı seyrān
 59. Tācdīn ü Memī ol iki dem-sāz
Anlar hem edip bir özge āğaz
 60. Pūş eylediler libās-ı duḥter
Her biri mişāl-i şems ü aḥter
 61. Rācil yürüyüp ol iki hem-rāh
Biñ şīve ile ʿazīmet-i rāh
 62. Çün bezm-i zenāne erdi anlar
Tācdīn ile Mem olan civānlar
 63. Gördüler o ẖalkı cümle ser-hūş
Hep rūy-ı zemīnde mest ü medhūş
 64. Her biri bir özge ḥāle meftūn
Ḥāletleri key fenī diger-gūn
 65. Çok kimse dökerdi başına ḥāk
Çok kimse ederdi sīnesin çāk
 66. Bir nice düşüp zemīne aḡlar
Bir nice mişāl-i baḥr çağlar
 67. Dīvāne-şifat yürürdü herkes
Hiç kılmaz idi qarārı bir kes
 68. Tācdīn ü Memī görüp bu ḥāli
F'il-cümle o ẖalkı lā'übāli

0057. ẖalkı: ʿālemi T.

0062. olan: ol S.

0067. dīvāne-şifat :üftādeler gibi T.

0068. "Memī" kelimesinin orijinal yazılışı böyledir. gereği "Mem" diye yazılmıştır. Kelime "Muhammed" kelimesinden galattır.

69. H̱ayret gözü ile bakdılar çün
Bu sırra suāl-i āşinā çün
70. Mem kıldı o demde cüst ü cūyu
Nezzāreye aldı sū-be-sūyu
71. Vaqtā ki Memī birini gördü
Hem-rāz edinip bu sırrı şordu
- 4a** 72. Kim eyledi bunları müşevveş
Bu zaʿfelere kim urdu āteş
73. Sūz ile çekip o haste bir āh
Bu rāz-ı nihāndan ol sen āgāh
74. Şol vakt-i seherde iki şehbāz
Tāvūs misāli kıldı pervāz
75. Şeb eylediler bu halka rūzu
Anlardır uran bu hayli sūzu
76. Mem eyler iken anıñla şohbet
Ol māh-liķālar etdi ʿavdet
77. Mem kıldı o demde nāle vü zār
Oldu bu ğazel dilinde güftār
ŞİʿR-İ EVVEL
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün
- Gazel1** 78. Ādemīler yeryüzünde gökde mürġān oldu ref
Kaʿbe rüyundan almak kaçd eder ʿālem şeref
79. Çeşm-i cellādıñ imām olmuş kaşıñ mihrābına
Tīġ-i müjgānıñ durup gūyā aña mānend-i şaf
80. Āyete'l-kürsī yazılmış ruhlarıñ etrāfına
Lü'lü'-i Furķān için olmuşdurur vechiñ şadef

0069. çok : çün T/ yok: çün T.
0074. tāvus : şunkār S.
0078. kaçd eder : kaçd ile T.

81. Gerdeğinde hāl-i müşgîn dahmesin kurmuş velî
Ejder-i zülfüñ kuşatmış maḥzeniñ her dü taraf
82. Çeng ü defden Fāyikā sen şakla sırrıñ deme kim
Duymadan esrārıñı efgāna gelmiş çeng ü def
- Nazım** 83. Ol dem ki Memî ğazel okurdu
Ol şiʿr ile gör ne dāmı kurdu
84. Şayd eylemek istedi niġārın
Artırdı fiġān u āh-ı zārın
- 4b** 85. Tācdîn u Sittî ve Zîn ile Mem
Bir yere gelip cihār hem-dem
86. Dil gördü ezelki āşināsın
Añlarsın eger sen āşināsın
87. Çün oldu ezelki ʿaşk peydā
Hem anları kıldı zār u şeydā
88. Bir yana düşüp Mem ile Tācdîn
Bir yana daḥî Sitîyle hem Zîn
89. Ālūde-i ḥāb olundu gözler
Hep ğāret olundu nuṭṭ u sözler
90. Çün geçdi bu resme çend sâʿat
Vaḳt oldu ki refʿ ola mehābet
91. Ser-ḥoş şıfat Sitî uyandı
Bālin edinip ḳolun dayandı
92. Sittî göz açınca gördü bir mäh
Sûz-ı cigerinden etdi bir āh

0081. maḥzeniñ : miḥrabıñ T.

0084. gazel, bir güzeli elde etmek için söylenilir. Bu yüzden şairler gazel söylerken kendilerini avcılara benzetirler.

0085. cihār: vezin gereği "- "bir buçuk hece olarak okutulmuştur.

0088. bir yana düşüp Memîyle Tācdîn: Memîyle Tācdîn bir yana düşdü T./ bir yana daḥî Sitîyle hem Zîn : Sittê ile Zîn'in efkârı şaşdı T.

0089. hep: gasp T.

0090. ola : hem S.

0092. Sittî göz açınca : gözün açıp Sittî T / sûz-i cigerinden:aşkıyle şevkıyle T.

93. Ol dem ki görünce gül-^ciẓārıñ
Eflāke yetirdi āh ü zārıñ
94. Tārāca verip Sittî hayāyı
Bir hāle gibi koçup ol ayı
95. Ḵol boyuna eyledi hamāyil
Bir dem baķa ķaldı böyle māyil
96. Gül ruħlara dökdü zülf-i mārın
Artırdı fiğān-ı āh u zārın
97. Bir sūziş ile ederdî nāle
Ruħsāre gözü dökerdi jāle
98. Efgān ile istedi uyare
Arz eyleye ħālîni o yāre
99. Gördü ki uyanmaz ol şanavber
Bu şiʿri kılıp dilinde ezber

GAZEL

Mefʿûlû Mefâʿilün Mefâʿilün Feʿûlün

- Gazel 2** 100. Efgāna gel ey bûlbûl-i dil yārıñ uyansın
5a Bir ṯurfa sadā bağla ki dil-dārıñ uyansın
101. Ketm eyleme feryādıñı sen vaķt-i seherde
Sûz ile ħurûş eyle ki ğam-ħʿārıñ uyansın
102. Bir nağme-i āvāz ile şol gülşeni doldur
Āhıñla dil-i ğonca-i gûlzārıñ uyansın
103. Feryād u fiğān eyleyegör şaĥn-ı çemende
Hengām-ı seĥer ol meh-i envārın uyansın

-
0093. dem ki: demde T./yetirdi : ser çektdirdi T
0094. bir hāle gibi koçup ol ayı: bî-nihāle gibi koşdı deryāyı T.
0095. -dem T.
0097. -ile S.
0098. uyare : bir nāre T.
0099. kılıp : vird etdi T.
0101. ketm : kem T./sen : sakın T. / Sūziyle ħurûş : ħurûş-ı sūziyle T.
0103. eyleyigör: görünsün T / Hengām-ı seĥer : seher vaktinde T.

104. Ey Fāyıkī güftār ile ol yāriñ uyanmaz
Şabr eyle göñül bāri sitem-kārın uyansın
- Nazım** 105. Gördü ki uyanmaz ol nigū-ḥū
Akıtdı revāne çeşmden cū
106. Eṭrāfını gezdi ol nigārīñ
Ser-geşt şıfat o gül-^cizārīñ
107. Ḥātem görünüp yedinde nā-gāh
Etdi bu yeter benimle hem-rāh
108. Ḥātemleri degşirip hemān-dem
Gör Zīne Memī Sittī n'eder hem
109. Mem ḥātemini çıkardı ol māh
Hem olmadı Mem bu sırdan āgāh
110. Geldi Zīne doğru çün o ḥaste
Mem ḥātemini takıp o deste
111. Zīn, ḥātemini çıkardı ol ḥūr
Mem destin anıñla kıldı ma^cmūr
112. Döndü yine Zīne çünkü Sitti
Ḥwāb içre görüp o çeşmi mesti
- 5b** 113. Şemm etdirip enfine türābı
Gözden ki döküp yüze gül-ābı
-

0104. yārın : nāzenin T.
0105. nigū-ḥū : nigū T.
0107. yeter : sırrı T.
0108. "gör" kelimesi başa çekilip vezin bütünlüğü sağlanmıştır.
0110. Zīne : Zīn S.
0112. ḥwāb kelimesi her iki nüshada da Ḥāb şeklinde yazılmıştır.

114. Uyğudan uyandı ol belâ-keş
Hicrân ile haste-dil pür-âteş
115. Hayret ile kıldı çün nezâre
Göz düşdü yine o haste zâre
116. Şadrın döğüp etdi yakasın çāk
Vardı Meme doğru cüst u çālāk
117. Mem pâyine sürdü rüy-ı zerdin
Bu şîr ile zâhir etdi derdin
Şîr-i ZîN
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- Gazel3** 118. Bir gece vaşlıñ ile handân olaydım kâşkî
Zâ'ir-i kūyun olup qurbân olaydım kâşkî
119. Vâşıl-ı dildâr olup ser-pâ-bürehne kâ'ilem
Cümle varımdan geçip uryân olaydım kâşkî
120. Takınıp zencîr-i zülfüñ boynuma mecnûn-veş
Geşt edip dilden dile destân olaydım kâşkî
121. Dâne-i çeşm-i terim tohumun zirâat etmege
Nemledip hāk-i deriñ dihkân olaydım kâşkî
122. Âşiyânım gülşen-i hüsnünde olsa rûz u şeb
Bülbül-i şeydâ-şifat nālân olaydım kâşkî
123. Seyre ikdām eyledikçe ol perîyi Fâyıkā
Başdığı toprağ ile yeksân olaydım kâşkî
XXX
- Nazım** 124. İtmāma erdi çünkü güftār
Tutdu yine dil bir özge efkār

0118. zâ'ir-i kūyun olup : koç koyun gibi T.
0119. vezin problemi var.
0120. dāstān kelimesi vezin gereği destān okunmuştur.

125. Ol deñlü kılop figān u nāle
Kān dōkdü gözü yañağı āle
- 6a 126. Çün gördü Sittî ki Zîñ çoğ ağılar
Bir nağme ile ki sîne dāğlar
127. Sittî, Zîne verdi istimālet
Tā def^c ola andan ol melālet
128. Ol şūh aña yalvarınca hayli
El-kışşa anıñ da oldu meyli
129. Aldı anı °azm edip serāya
Biñ derd ile erdürüp serāya
130. Karşılarna çıkıp perestār
Dībālar olundu rāha güstār
131. Haste görüp anları çü dāye
Şabrını verip o dem hevāye
132. Hādimler olup firāş güster
Ol dem dōşendi nerm-i bister
133. Çün bister içinde yatdı bunlar
Şan cānları bir nefesdir iñler
134. Çü geçdi biraz bu resme aḥvāl
Gör ki Mem u Tacdīn n’olur ḥāl
135. Gün erdi zevāle oldu aḥşām
Tācdīn ü Memī yatırdı nā-kām
136. Zülmet ile çün cihān boyandı
Tācdīn o dem uyğudan uyandı
137. Gördü ki cihānı zülmet almış
Hem dem anıñ ile āhı kalmış

0125. yañağı āle : yañağ-ı āle... şeklinde okunabilir. Fakat burada isim tamlaması yerine yargı vardır.

0130. güster kelimesi burada kafiye ahengi için “güstār” şeklinde yazılmıştır.

0131. hevāye : hebāye T.

0132. ol dem dōşendi nerm-i bister : anlara dōşendi hem dü pester T.

0133. bister : dōşek T./ -san T.

0134. beyit T nüshasında yoktur.

138. Terk eylemiş anı cümle yārān
Yağmaz mı °aceb anı bu hicrān
139. Etdi kanı hem-demim olan yār
Ġam-ẖārı koyup gider mi ġam-ẖār
140. Terk eyledi ħalk n'oldu yā Mem
Terk etdi beni meger ki ol hem
- 6b** 141. Kevkeblere °arz kıldı ħālin
Nergislere miĥnet-i melālin
142. Nuṭṭ etmedi nergis ü kevāķib
Etdi baña oldu şimdi vācib
143. Ma°būduma °arz edem niyāzım
Bildim ki bilir o gizli rāzım
144. Dil vecde gelince etdi Ma°būd
Bī-kes beni koymadın ne makşūd
145. Ĥaline tereĥĥüm etdi Mevlā
Yer yüzün edip o dem mücellā
146. İṭlā°a getirdi māh-tābı
Meh şaldı cihāna çünkü tābı
147. Tācdīn o dem eyledi neṣāre
Düşdü naṣarı o ĥaste-zāre
148. Baḳdı göre kimdir ol müşevveş
Gördü ki Memīdir ol belā-keş
149. Koḳlatdırıp enfine biraz ĥāk
Hüş-yār edüp anı cüst ü çālāk
150. Çün ĥwāb-ı ĥazīnden oldu ĥüş-yār
Mem gördü özün za°ıf u bī-mār
151. Nāçar edüben °azīmet-i rāh
Tācdīn daḣi Memle oldu hem-rāh

0138. anı : alnı T.

0140. terk eyledi ħalk : ħalk terk eylediler T.

0144. etdi: etmez mi T.

0148. göre : gördü T.

152. Tenhā yola girdi iki hem-dem
Pür-āteş ü ʿaşk-ı Tācdīn ü Mem

153. Dağ idi ciğerden anlar aşlı
Mehtāb idi hem bahār faşlı

154. Ol vakt görünce Memle Tācdīn
Yağmaya verildi mezheb ü dīn

155. Tācdīn ile Mem ki daldı ʿaʿre
Başlandı o dem ʿazelle şiʿre

ŞİʿR-İ MEM

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

Gazel 156. Bir büt-ı zībāyı mescūd eyleyelden cānımız
7a Şirkden oldu muʿarrā defter u dīvānımız

157. Çaldırıp nākūşunu deyr içre bir pīr-i muḡān
Ol şadā yağmaya verdi dīn ile īmānımız

158. Şāh-ı ʿaşkıñ leşkeri tārāc edince cān evin
Taht-ı dilde bir şanem olmuş bizim sulṭānımız

159. “Yā hū yā men hū” deyip ḥāṭib muḥāṭab kendidir
Hū ile oldu mülebbes ser-be-ser ebdānımız

160. Cümle aʿzā-yı vücūdum dil-rübāmız zabṭ edip
Bī-ser ü pādır bizim bu devrimiz dermānımız

161. Kadd ü ruḥ zülfüñ ḥayālī birle memlūdur göñül
Serv gül sünbül ile dolmuş riyāz-ı cānımız

162. Haste-dil Fāyik şehīd-i ʿaşkıñ olmuşdur bu gün
Zahm-ı tīḡiñden revān olmuş cihāna ʿanımız

Nazım 163. Tācdīn Mem alıp ʿazelle behre
Anlar da erişdi kurb-ı şehre

164. Bīñ derd ile erdiler konaḡa
Girdiler ikisi bir otaḡa

0158. - cān S.

0160. devrimiz devranımız: derdimiz dermānımız S.

0164. bir : ol dem T.

165. Hādim döşeyince cāme-ḥwābı
Anlar da yatıp meyit mişālı
166. Yatıp ḥarem içre Sittī ü Zīn
Hem taşrada yatdı Memle Tācdīn
167. Sittīye gelirdi gāhce bir ḥūş
Zīn böyle yatırdı mest [ü] medhūş
168. Mem kılmış idi özün ferāmūş
Tācdīne gelirdi vakt-ı vakt-hūş
169. Hem ol ḥarem içre bir perestār
Ayyāre-i dehr tīz-reftār
- 7b** 170. Ol pīre-zen ismi Heyzebūndu
Destinde anıñ felek zebūndu
171. Ger girse idi libās-ı sūfa
Dersler oku[tu]rdu feylesofa
172. Tahkīk edip ol ki Zīn ü Sittī
Olmuşdur olar piyāle mesti
173. Tekrār Sittī gelince hūşe
Geldi yine ḥaste-dil ḥurūşe
174. Būlbūl gibi kıldı āh u nāle
Yağdırdı o gül yanağa jāle
175. °Ayyare görünce çün bu ḥālī
Ol ḥānei ḥalkdan etdi ḥālī
176. Etdi Sittīye nedir bu efgān
Girmez ele bir de ḥayfdır cān

-
0165. ḥābı :ḥālī T / mişālı: ḥiṣābı S. /meyyit kelimesi vezin gereği meyit okunmuştur.
0166. Sittī kelimesi vezin gereği Sittī okunmuştur.
0167. Sittī, kelimesi vezin gereği Sittī okunmuştur./ gāhīce kelimesi vezin gereği gahce yazılmıştır. /böyle : öyle T. / mest [ü] medhūş : mest ile medhūş
0168. -vakt S.
0169. perestār: peri yutar T. / dehr ve tīz kelimeleri vezin gereği bir buçuk hece okunmuştur.
0171. dersler : ehl-i ders T.
0172. edip ol ki: etmiştir T.
0174. jāle : āle T.
0176. Sittīye etdi : etdi Sittīye S.

177. Gel rāzıñı söyle heyzebüne
Şerh-i gamı kıl bu ben zebüne
178. Ol yola kılam bu cānı kurbān
Şāyed ki edem o derde dermān
179. Sittî ki görüp o mihribānı
°Arz etdi aña gam-ı nihānı
180. K'ey dāye işit bu vaşf-ı hālim
Şerh eyleyeyim gam-ı melālim
181. Hālim der isem saña za°ife
Raḥm eylesin [bu] ben nahīfe
182. Ol gün ki olundu geşt-i nevrūz
Urdu bize bir perī ciger-sūz
183. Andan beri bilmeziz nedir hāl
Olmuş günümüz bize meh u sāl
184. Sūz ile Sittî gelip fiğāne
Bu şi°ri o dem çekip beyāne
185. Hānmānlar söyler çün nāmı belli
Hātır-ı nā-sāZîn eyle teselli
Şİ°R-I SİTÎ
Mef°ülü Mefâ°ilün Mef°ülü Mefâ°ilün

- Gazel5** 186. Çāk eyle girībānım gör āteş-i sūzānı
8a Hażm eyleyemez dūzah sīnemdeki nīrānı
187. Şadрім hedef etmişdir bir şūḥ-ı kemān-ebrū
Endāz edecek tīrin düşmez yere peykānı
188. Ger kılsa nigāh ol şūḥ sehḥāre-i çeşmile
Ney gibi sūrāḥ eyler bağrım şaf-ı müjgānı
189. Āyīne-yi ruḥsāra āğcār-ı zülūf düşmüş
Mümkün mü aña teşbīh etmek gül ü reyḥānı

0177. şerh-i gamı: gamı şerh eyle T.

0178. Ol yola kılam : kılam ol yola T.

0180. Şerh eyleyeyim gam-ı melālim :şerh şerrah itsün ḥüzn u melālim T.

0181. nahīfe : za°ife S.

0185. Bu beyit S nüshasında yoktur. Bu beytin vezni bozuktur. Beyit anlam olarak da sağlam bir beyit değildir.

0186. 186 ile 208 arası beyitler T nüshasında yoktur.

190. Levh-i dile aks etmiş şol ʿanber-i hindūlar
Tağyir edemez rengin akdıkça gözüm kanı
191. Āyā n'edeyim bilmem kaldım yem-i hayretde
Bir kimse enīsim yok def^c eyleye hicrānı
192. Ger ʿiyde vişāl erse ey Fāyık-ı dil-ḥaste
Elde neyimiz var kim ağırlıya mihmānı
- Nazım** 193. Çün āḥir edip Sittî bu şiʿri
Yağdı od ile serinde şaʿrı
194. Çün duydu bu ḥālî ol ḥazīne
Dilden yakınıp Sittîyle Zīne
195. Ol pīre-zen etdi çün taḥayyül
Tedbīr edip etdire tefeʿül
196. Müstaḥrice ʿarz ede ki ḥālî
Keşf ede bu sırrı belki fālî
197. Hem var idi ol vakit bir üstād
Vardı aña hem çok etdi feryād
198. Geldim kapıña sen eyleme red
Var iki kızım ki nāz-perverd
- 8b** 199. Bir pīre-zenim ki ʿömrüm efzūn
Şeyḥim kerem eyle kılma maḥzūn
200. Ol pīr-i sūtūde nīk-ḥaşlet
Seccāde-niştīn-i cāy-ı ʿuzlet
201. Zāḥ eyledi remli bağıdı fāle
İrgördü vuḳūf oldu ḥāle
202. Mīzāne düşüp ferahla lehban
Kāḍī-yi remilde gösterip kan
203. ʿAyyāreye etdi ey belā-keş
Dersin var iki kızım müşevveş

0194. duydu : tıydu (günümüz imslasına yakın kullanış tercih edilmiştir.)
0198. “nāz” kelimesi vezin gereği bir buçuk okunmuştur.
0202. “ferah” ve “lehyān” remilde kullanılan remil işaretleridir.

204. Kande saña duḡter oldu bunlar
Dersin ki kıızımdır ol civānlar
205. Ol duḡterler ki nāzenīndir
Biri Sittīdir birisi Zīndir
206. Sittīdir esīr-i ʿaşk-ı Tacdīn
Hem ʿaşk-ı Mem ile ḡastedir Zīn
207. Ḥātemleri degşiripdir anlar
Ḥak olmuş hem ol nigīnde nāmlar
208. Ḥātemler eder çü nāmı belli
Var ḡatırın eylegil teselli
209. ʿAyyāre ki çün duyup bu ḡālı
Ferrāce giyip hem örtdü şālı
210. Düşdü yola etdi ʿazm-i ḡāne
Mekkāre-i ʿaşr-ı pūr fesāne
211. Geldi eve erdi ihtiyāre
Hem verdi beşāret ol nigāre
212. Gūş etdigin etdi cümle taḡrīr
Taḡrīri edip Sittīye te'şīr
213. Fil'ḡāl getirdiler mürekkeb
Mührün kağıda başıp o kevkeb
- 9a** 214. Çün geldi zuhūra Tācdīn ismi
Hem geldi huzūra şekl-i resmi
215. Sittī ki görüp ol ism ü resmi
Pūr āteş olundu cümle cismi
216. Zīn ḡātemini ki başdılar hem
Mem ismi zuhūr edip hemān-dem
217. ʿAyyāre ki bildi böyledir ḡāl
ʿAyyāre libāsa girdi fi'l-ḡāl

0205. ilk mısradaki sekt-i melih yapılmıştır.
0209. hem: ol T.

218. Gerdāna ʔaķındı elf-sübḥa
Bir kaç varak aldı ya^cni şafha
219. Aldı eline ^caşā-yı ser-keç
Bir şāliḥe verdi kim ki görgeç
220. Çıkdı yola girdi ḥāne ḥāne
Kıldı ḥükemālının bahāne
221. Söylendi Cezīre içre güftār
Doldu söz ile mahalle bāzār
222. Gelmiş hele bir ^caceb ḥekīme
Şağ etdi ^cilācı erdi kime
223. Remmāledir ol ve hoş ḥekīmdir
Amma bilemezler anı kimdir
224. Mesmu^c edecek bu sırrı Tācdīn
Gelsin deyip ādem etdi ta^cyin
225. Vardı ^caķabince anıñ ādem
Teftiş ederek gezip dem-ā-dem
226. Çok cevirler ile buldu anı
Vaktā ki bulunca gitdi cānı
227. Aldı anı kıldı ^cazm-ı ḥāne
Ol gitdi anıñla tā mekāne
228. Tācdīne yetirdi anı ādem
Tācdīn görüp anı oldu ḥürrem
- 9b** 229. Tācdīn aña etdi merḥabālar
Gelmeñ getirip baña şafālar
230. Dost rāyiḥasın dil aldı senden
Verdi baña müjde gizli ḥandan

0222. etdi tedāvi ^cilācın daḥi ol oldu selīm T.

0223. Remmāl der ki bu hoş nazik ḥekīmdir T./Ledünnisin bilemezler ol kimdir T.

0224. istimā^c edecek sırrı Tācdīn T.

0226. cevirler: cefā T.

231. Sensin ben-i hastenin ṭabībī
“Mā ḡayrek indena ḡabībī”
232. “Ey māder-i cān-ı men ḡı tedbīr”
Kim āhım ede ol yāre te’sīr
233. °Ayyāre ki bildi ḡün bu rāzı
Ol hastenin oldu ḡāre sāzı
234. Güftār-ı rumūza kıldı āḡāz
Kim sū-yı nigāre dutdu o bāz
235. “Biş nev zi men ey püser hikāyet”
Der gelmiş naḡilden rivāyet
236. “Men cāe ileyke bi’l-beṣāret”
Bir dāl ile eyler ol delālet
237. Destiñdeki ḡātemiñ saña dāl
Ur bir varaḡ üzre gör nedir ḡāl
238. Tācdīn ki işitdi ḡün bu naḡlı
Geh geldi vü geh gitti °aḡlı
239. Ḳan cīgerini edip mürekkeb
Dil āyinesin ḡılıp müretteb
240. Mührüñ başuban o levḡa Tācdīn
Dil beytin edip anıñla tezyīn
241. Emvāca gelip gönülden ol merd
Bu şı°r ile ḡāhir oldu derd

Şı°R-İ TĀCDĪN

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

- Gazel6** 242. Derd-i bī-dermāna şaldı ḡarḡ-ı gerdün göñlümü
Bir şaḡı Leylā ile kayd etdi Mecnūn göñlümü

0231. “ma gayrek indena hebibibi: bizce senden daha yakın bir dost.

0232. “ey benim canım anam ne tedbir.”

0235. “sana ben beşaretle (akıllılıkla) geldim.”

0236. dāl : delīl T. / “sana ben beşaretle geldim.”

0237. ur bir varaḡ üzre gör nedir ḡāl : ez bīrūn üzre gözin ḡāldır T.

0241. emvāca : temevvüc T. / ḡāhir oldu derd : hemdem dedi verd S.

- 10a 243. Bulmadım bir yār-ı hem-dem keşf-i rāzım kılmağa
Şād kılsam dem-be-dem anıñla maḥzūn göñlümü
244. Ben yed-i beyzāya şāhib görmedim bir kimse kim
Ālem içre eyleyim her demde Hārūn göñlümü
245. Olmadım çün ben muvafıq şāhib-i dānā ile
Eyleye şām u seher güftārı memnūn göñlümü
246. Tāli^cimdir Fāyikā ^caşırında yok göñlü ferağ
Akıdam hem-rāh ile ^cummana Ceyḥūn göñlümü
- Nazım 247. Tācdīn bu ğazelle dedi derdin
^cAyyāreye tutdu rüy-ı zerdin
248. K'ey ana nedir bu derde çāre
Bu derdini eylemiş āvāre
249. Yağdı cigerim bu nār-ı ḥasret
Korğam süre haşre dek bu fūrkat
250. ^cAyyāre görüp bu sūz-ı ^caşkın
Verdi aña “rabb-i zidnī” meşkın
251. Sermāye-i ^caşkı kılma zāyi^c
Girmez ele bir de böyle lāmi^c
252. Hoş tut bunu sen de hoşça gözle
Doğru yola gir ve doğru izle
253. Ammā saña bir nice sözüm var
Keşf eyleme anı ḥalka Zīnhār
254. ^cAmmiñ kıızıdır bu Sittī ey cān
^cAşkıñla yanar müdām her ān
255. Sutūde-i ^caşrdır o duḥter
Mānend-i kāmēr şems-i aḥter

0243. Şad kılsam dem-be-dem : Kalbimi şad eyleyip T.
0244. –kim S.
0245. güftārı memnūn : güftār-ı memnūn T.
0246. Akıdam : akıdıp : T.
0248. k'ey : āmān T.
0249. korğam süre haşre dek bu fūrkat : acaba bu süre mi sūr-ı haşre fūrkat T.
0250. “rebb-i zidni” : Allahım Aşkımı artır.
0254. müdām : merām T.

- 10b 256. Cem^c eyle bu halkı gönder iste
Sür^catle eriş o çeşm-i meste
257. Tut sözlerimi sen ey belā-keş
Olma ğam-ı hecr ile pür-āteş
258. Ammā bilemem yatan o bī-mār
Kimdir göreyim sen eyle huş-yār
259. Nabzın tutup eyleyim devāsın
Şāyed bula benden ol şifāsın
260. Ol hasteye Tācdīn etdi yā Mem
Yetmez mi ki yatdıñ öyle epsem
261. Der ^caqlıñı hūşa gel birāder
Gūş eyleye gör ne der bu māder
262. Mem Tācdīne eyledi mürā^cat
Kalkıp otura biraz ferāğat
263. Kalkınca o peyki gördü çün Mem
Bilmez nereden gelir o hem-dem
264. Ol pīrezen eyledi tefehhüm
Mestāneler eylemez tekellüm
265. Etdi Memī sāhire kim ey yār
Eyle baña rāzıñı sen izhār
266. Bārī söz açam görem nedir bu
Şāyed ki sepem o nāre ben şu
267. Āşufteligin nedendir ey cān
Bilmem nedir etdigin bu efgān
268. Ne gördün ise gel eyle taķrīr
Ben hem edeyim ^cilācı taķrīr
269. Gūş eyledi Mem ki gördüğünden
Mes^cūlu bu dāğ u hem dükenden

0257. sen ey : esr-i belākeş S.
0266. söz : göz T. /ben : bir T.
0268. ben hem : hem ben T.
0269. Mem : kim T.

270. Görmekden açıldı çünkü bāzār
Mem oldu bu şîr ile ḥarīdār
Şîr-i MEM
Müstefîlün Fe'ülün Müstefîlün Fe'ülün
- Gazel 11a** 271. Vechinde bir nigārın bākınca yāri gördüm
Başdım ḳadem ki ṭūra şecerde nārı gördüm
272. "Fe-eynemā tüvvellu fe-semme vechu Rabbī"
Açıldı çün başîret bākıp dīdārı gördüm
273. °Ayb etme vā'izâ hem bilsen ne gördü çeşmim
Bülbül tek eylerim zār şu gül-izârı gördüm
274. Dü zülfü ḥalka-yı cim döküp yanağa ol māh
Şununca gence desti üstünde mārı gördüm
275. Söyler benim dilimce güftār-ı Şems-i Bitlis
Yok Fāyıkā bu gün ben hemān ol varı gördüm
- Nazım** 276. Bu şîri beyāna çekdi çün Mem
°Ayyāre bilip ol açmadın fem
277. Ğamdan sizi eylesin Hudā dūr
Sizden dilerim bu demde destūr
278. Varsam gerek ol Sittîyle Zīne
Bekler beni şimdi ol ḥazīne
279. °Ayyāre-i dehre Tācdīn Mem
Verdiler aña icāzet ol dem
280. Ḳalkıp yola düşdü çünkü dāye
Bir hoşça vakit erip serāye
281. Zīn ü Sittîye yetirdi peygām
Bu kışşaya böyle verdi encām
BU KISSA TÂCDİN'İN SİTİ'Yİ İSTEDİĞİDİR

0270. -çünkü T.
0271. başdım ḳadem ki ṭūra : ayağım başdım ṭurdum T.
0272. "Nerede yönelseniz, orada Allah'a durulacak yön vardır. K. K. 2-115
0275. Şems-i Bitlis: Şems-i telebbüs T.
0280. kalkıp: kaldırıp S.

282. Şun sāğarı sāķī kılma iħmāl
Hengām-ı ıarabda ğayrıdır ħāl
283. Devrāna getir şerāb-ı gül-gün
Kim kıldı bu ğam beni ciger-ħūn
- 11b 284. Ter kıl bu dımağı ver baña cām
Koyma beni hecr ü ğamda nā-kām
285. Tevfīķiñi kıl benimle mevcūd
Lütfuña olur murād-ı maķşūd
286. Tācdīn çü duyup ki böyledir rāz
Kız istemege ol etdi āġāz
287. Cem^c etdi müderris ü kirāmı
Hem verdi bu bezme ol niżāmı
288. Kim çekdi miyāne ħ^ıan-ı ni^cmet
İt^cām olunup içildi şerbet
289. Erbāb-ı süħan girip miyāne
Çekdi kalem u raķām beyāne
290. Keşf eyledi ħalka mācerāyı
Bildirdi cemī^c u māverāyı
291. Bildirdi nedir murād-ı Tācdīn
K'etdi size şuġl-ı ħayre ta^cyīn
292. İster ki ede emīre irsāl
Bezl eyleye çok ħazīne u māl
93. Mātłüb edesiz Sitīle Zīni
Tācdīn Mem için dü meh-cebīni
294. Tācdīn ıalebindedir Sittīnin
Mem yandı çü ħasretinde Zīniñ

0282. kılma :kıla S.
0286. -duyup T.
0288. -kim T.
0289. kalem u raķām : erķām u kalem T.
0291. bildir di : bildiz mi S. / -hayre T.

295. Kıldım sizi ben bu rāza maḥrem
Kim cehd edesiz bu işde siz hem
296. Ol cem^c-i bezim olan ḥalāyık
Mecmū^cu bu re^cyi gördü lāyık
297. Merğūb-ı cemā^cat oldu güftār
Döndü bege doğru bey^c u bazār
298. Beg bābına vardı cümle ā^cyān
Açıldı süḥan kuruldu dīvān
- 12a 299. Düşdü yine çerḥa ol süḥan-dān
Mem kıldı nikāt-ı şugle ḥandān
300. Tuṭī-şıfat etdi ḥord-i ḳandi
Bağladı rūḥanī naḳl-bendi
301. Ḥall etdi kelāmı ḥurde ḥurde
Bildirdi merāmın ferde ferde
302. K'ey şāḥ-ı cünūd-i ḥayli insān
V'ey mālīk-i lüttf-i genc-i iḥsān
303. Ol daḥme-i ʿişmetinde la^cleyn
Kim var imiş ol sezā-i lü^cleyn
304. Tācdīne kerem kıl ol Sittīni
Hem Zīn ile şād kıl Memīni
305. Baş eğdi emīr edip teemmül
Efgende serinde çün ta^caḳul
306. Etdi ki na^cm o duḥterānı
Verdim diye ben ol aḥterānı
307. Ol demde ḳazā-yı çarḥ-ı kevkeb
Çekdirdi miyāne raḳş-ı şa^cleb

0295. -ben T.
0296. cem^c-i bezm : cām-ı bezm T.
0297. doğru : toğru (günümüz imlası tercih edilmiştir.)
0299. ol çerḥa : çarḥ-ı suhendān T. / Mem :Fem T.
0300. ḥurd-i ḳandi : ḥurūca
0302. k'ey şāḥ-ı : ey şāḥı T.
0307. kevkeb : lüleb S.

308. Girdi kapıdan o puşt telengi
Ya'ni ki Beko o ahpe bengī
309. Būs eyledi destin etdi ey mīr
°Āķiller eder mi böyle tedbīr
310. ande Meme layık oldu ol ız
Söylense civarlarında ol söz
311. Esirgedi beg a'ām u nānı
Bir Kürde verip o nev-civānı
312. Layık mı o şāna şol lakablar
Mīrim azer et ki el °ayıplar
313. Beg etdi Bekoya ey emekdār
Bu lafzı baa sen etme tekrār
- 12b** 314. Tācdīnime ol Sittī sezādır
Zīn Kürde verilme nā-sezādır
315. Tācdīnime [verdim] ol Sittīni
Vermem Meme ben ol nāzenini
316. av'ān begenildi ün bu güftār
Dest-būsa ıyām olundu nāār
317. Sūkker ırılıp içildi şerbet
Tācdīne Sitī Memīye hasret
318. Tācdīn bu aberle oldu ürrem
Mem oldu belā esīri pūr-am
319. ün erdi Meme bu tel-güftār
Oldu bu azel dilinde tekrār
- AZEL-İ MEM**
Mef'ülü /Mefā'īlū/ Mefā'īlū /Fe'ülün

0309. -etdi T./ aıllar :aıl-karlar T.
0311. Kürde: görüşde T.
0313. -etdi T. / bana sen : sen bana T. / etme : eyleme T.
0315. bu beyit T nüshasında yoktur.
0317. sūkker ırılıp : alındı saārlar T.
0319. tekrār : güftār T.

- Gazel8** 320. Çizgindi göñül kim dolana ol sere döndü
Kākül gibi cān rişteleri ol sere döndü
321. Bu  arsa-i aşk içre benim sīnemi ol māh
Bir zaḥm ile  āk etdi hemān ol sere döndü
322. Gūy eyledi Ferhadların[ı] ḥan er-i Şīrīn
Başım reh-i  aşkıında şehā ol sere döndü
323. Dil-berden eren zaḥmları bildi ṭabibler
Gördü ki şağalmaz yāreler ol sere döndü
324. Ger va de-i vaşlıyle kılıp Fāyıkı ḥandān
Çün erdi der-āğūşa mahal ol sere döndü
XXXXXXX
- Nazım** 325. Sāķī kerem eyle ver piyāle
Yol verme düşem bir özge ḥāle
326. Mest-i  adeḥ eyle ver şerābı
Ref  eyle miyāneden hicābı
- 13a** 327. Ver bādeyi eyle mest u medhūş
Devrāna gelem mişāl-i ser-ḥūş
328. Meşşāte-i nev- arūs olunsun
Neşşāt ile ṭabl u kūş urulsun
329. Çün nā'īl olup merāme Tācdīn
Boḥṭānı ṭarabla kıldı tezyīn
330. Cem  etdi ahālī-i diyārı
Nevreste civān u iḥtiyārı
331. Fi'l-cümle emīr u hem-civāra
Āvāzesi erdi her diyāra
332. Cem  oldu ekābir u āmīrān
Ol deñlū ra iyye ile ā yān
333. Düşmezdi zemīne atsa sūzen
Dolmuşdu şakıf u ḥāne revzen

0320. dolana :  olana (günümüz imlası tercih edilmiştir.)

0325. ver : bir S.

0329. nā'īl olup merāme Tācdīn : merdāne nā'īl olup Tācdīn T.

334. Ol dem ki çekip ʔa^cām u sofrā
Erdirdi serīn bilād-ı küfre
335. İʔ^cām olunup içildi kahve
Başlandı hevā-yı lu^cb u lehve
336. Çalındı nefīr ü ʔabl u mihter
“Şod bezmi ki ez behişt-i bihter”
337. El-kışşa verip ʔuzūr dehre
Raşş etdi o dem semāda Zühre
338. Vaqt erdi götürmege ^carūsū
Te^ccīle düşüp ol dem ʔamusu
339. Yüklendi ʔaṭāra taht-ı zerrin
Ol tahta çekip ʔicāb-ı zerrīn
340. Göç oldu ʔaṭār çekildi rāha
Çün erdi o ʔalk serāy-ı şāha
341. Ol burc-ı Esed ʔarem-serādan
Çün çıkdı o māh-ı nev serādan
- 13b** 342. Çāker ile ^cĀrif ol ^carūsūn
Kaldırdı o tahta pāy-būsūn
343. Biñ nāḳiye bār idi cihāzı
Biñ esb u baḡal u bār sāzı
344. Yükletmiş idi o şems-i tābān
Emvāl-i ʔazā'in-i firāvān
345. Aldıḳda ^carūsū çıkdı rāha
^cĀrif götürüp ʔaber o şāha
346. Erdi eve verdi çün beşāret
Geldi deyi eyledi işāret
347. Zevḳ ile mülebbes oldu Tācdīn
Şaḡdıçlar edip o demde tezyīn

0335. içildi: nūş oldu T.

0337. —etdi S.

0341. çıktı: erdi S./māh : meh S.

0343. “bār” vezin gereḡi bir buçuk hece okundu.

348. Tācdīn mülebbes oldu zevke
Şağdıçlar anı çıkardı fevke
349. Bān üzre çıkardılar o şāhı
Çāker yetirip o şems-i māhı
350. Şaçardı nişāre sīm ü zerler
Ġaltān olunup yere güherler
351. Ĥarbendeler indirip o tahtı
Maḥremeler alup ol neng-bahtı
352. Dībālar olundu pāye endāz
Kıldı ḥarem içre kumru pervāz
353. Tezhīb-i serīr olup müretteb
Taht üzre qarār edip o kevkeb
354. Şems erdi ġurūba oldu aḥşām
Tecdīd-i neşāṭa erdi hengām
355. Zülfü gibi şeb tutup cihānı
Meh-rūyu bezetdiler hemānı
356. Fānūsda şem^c olundu sūzān
Kandiller edip zemīni ḥandān
- 14a** 357. Raḫş etmege girdi çün civānlar
Şābāşa verildi naḫd ü cānlar
358. Çün geçdi o dem erişdi ^cişā
Emr eylediler vezīr ü pāşā
359. Bir ḥālī mekān ediñ müzeyyen
Kim ḥalvet-i şer^c ola mu^cayyen
360. Çün buldu nizām-ı ḥükm ü fermān
Hicrān u firāḫa erdi pāyān
361. Tācdīne ḥarem olundu teklīf
Mecmu^c-ı şerāiṭ oldu ta^crīf

0350. saçardı : saçları T.
0351. neng-i bahtı : nīk u bahtı T.
0354. aḥşām: çün şām S.
0356. fānūsda : fānūsiler T.

362. Rāh-ı hareme başınca aḳdām
Ol ḥacc-ı merāme tūtdu iḥrām
363. Hürrem ḥareme erip ḥaremde
Hürrem idi hem-ḥarem ḥaremde
364. Baş egdi sücūda kıldı ta^czīm
Durmuşdu kıyāma Siti tekrīm
365. Çün serdi secādesin şalāta
Vuşlatda denildi “lā şalāta”
366. Çün kıldı namāzı [pür]-ferāḡat
El tūtdu niyāza bi’l-feşāḡat
- [0367.] Ey şāhib-ı luṭf u cūd u iḥsān
V’ey ḡāfir-i zenb ü cūrm ü ^cisyān
368. “Üd^cūni” buyurdun “esteceb” hem
“Edrikni zülāle veslūk erhem”
369. “Üd^cūni” buyurdun ve hem “istecīb”
“Edrikni lenā velekūm yā mucīb”
370. İtmāme erişti çün münācāt
Maḡbūle geçer o demde ḡacāt
371. Çün erdi dua^c şenā tamāme
El sürdü yüze durup kıyāme
- 14b** 372. Bir pīrezen ol vaḡitde ḡazır
Olmuş idi ol ocaḡa nāzır
373. Destin tūtuban o gül-^cizārın
Verdi eline elin nigārın
374. Ol dem ki verildi dest deste
Bir dem durulup dehān-beste

0366. niyāz: yüzüne T.

0367. cūrm u ^cisyān: cūrm-ı ^cisyān S.

0368. ed^cūni istecib lekum..":siz istesin ben vereyim. Mü'min 60. Edrukni lenā velekūm yā mucīb : Edrukni zülāle vaslır erhem

0369. Bu beyit T nüshasında yoktur.

0370. çün: merām T./maḡbule geçer o demde ḡacāt:maḡbul olundu inşallah ḡacāt

0371. Çün erdi dua^c şenā tamāme: Ḥitām buldu du^cā şenā itmām T.

0374. dest deste :dest be-deste T.

375. Şabr etmedi ref^c edip hicābı
Seyr etmek için ol āftābı

376. Çün şemse mukābil oldu ol māh
Bu şi^cri beyāna çekdi nāgāh

TĀCDĪN DİLİNDEN ĞAZEL

Mefâ^cilün Mefâ^cilün Mefâ^cilün Mefâ^cilün

- Gazel9** 377. Nedendir māi'lem cānā o ħūn-ālūde müjgāne
Hedefdir sīne-i ^cāşık zehirli tīr-i peykāne
378. Sūrāḥ ney gibi şadırım o şūḥuñ kavş-ı tīrinden
Boyuna naḥl-veş ḥ[~]ānım boyadıp dehr hep kane
379. Dü zūlf-i müşk-i tārından dolupdur maḥzen-i göñlüm
Çü tutmuş kâfile bārın çeker fağfūr- kâşāne
380. Kemān ebrū cebīninde hilāl-i nev desem olmaz
Dilā furkân-ı ḥüsnüñde bedeldir nūn-ı rahmāne
381. Eser bād-ı seḥer verdi saña ey Fāyıkī müjde
Göñül çıkı beytū'l-aḥzandan Yūsufum erdi Ken^cāne

- Nazm** 382. İtmāme yetirdi şi^cri Tācdīn
Sittiyle kılıp firāş tezyīn
383. Tutdurdu müdām ḥūnu ḥūna
Zarf eyledi ol şikāf-ı nūna
384. Düşdü işe ol kalem kalemnden
Bu sırrı bilir mi ıfla nādān
- 15a** 385. Emvāca gelip muhīt ü baḥrı
Akıtdı revāne baḥra nehri
386. Güyā o kalem verip mürekkeb
Rişte-i zemīn semā-i kevkeb

0377. -gibi S.
0379. doluptur : tölupdur T.S / tutmuş : dutmuş S.
0380. Yūsuf'um : Yūsuf S. : -göñül T.
0382. ḥūnı: ḥūn S/ şikāfı: şikāf
0384. ıfla nādān: ıfl-ı nādān S.
0385. emvāca gelip: temevvüc eyledi T
0386. rişte :rişām S.

387. Akıtdı kalem ki dürr-i nehre
İmhāl verildi tis^ci şehre
388. Nüh rüz nüh daķāyık nüh sâ^cat
Tekmîl olıcaķ kılıp veşâ^cat
389. Bir bedr-i münîr-i nev-demîde
Kaşları kemân gibi hamîde
390. Fevķinde erince tâ miyâne
Nüh-ţāk-ı felek gelip a^cyâne
391. Nîminden erince zîr-i pâye
Şalmışdı zemîn[e] heft sâye
392. Ol nevrese bu konuldu ğün nām
Bu kışşaya böyle verdi encām

BU KISSA MEMLE ZİNİN AHVALİDİR

393. Sâķî kerem eyle kıl sen inşâf
Pür eyle sürâhiden mey-i şâf
394. Bir pîr-i ^calîl-i bî-nevâyım
Bir sâ^cil-i pîre vü devâyım
395. Gör hâlimi sâķî eyle imdād
Bir mâh-likādan eylerem dād
396. Tācdîn ğü Sittîden erdi kâme
Nevbet gelip imdi tâ merāme
397. Mem gördü ki ol Sitiyle Tācdîn
Anlar olunup şafāya ta^cyîn
398. Kendinde bu hasret ü bu fûrķat
Pür nār u elem ve sûz u hîrkat
- 15b 399. Yüz tutdu semāya çekdi bir āh
Āhıyla tutuşdu şems ile mâh

0387. şehre : şehrin T./ nehre : nehrin T.
0388. ilk mısırada sekt-i melih yapılmıştır./deķāyık daķı: S./vesa^cat: ta^cat T.
0389. keman gibi: kemân-veş T.
0390. ^cayâne: zāmāne T.
0392. -bu S.

400. Reng etdi semāya derd-i āhı
Şu verdi sehāba çeşm-i şāhı
401. Andan berü oldu ebre °ādet
Göz yaşı döküp eder şa°āket
402. Āhıdır ol āh u ra°d u berķı
Nāriyle döner bu ğarb u şarkı
403. Ol ħāli görelden ebr aĝlar
Ĥayretde muķīm olundu daĝlar
404. Ol kişver-i ğam ilinde serdār
Ol ħalka-i zūlf-i yāre berdār
405. Vaķtā ki ŧutup yüz āsumāna
Şalmışdı sirişk-i ĥūn cihāna
406. Nev-midlik āteşinde sūzān
Tennūr-ı firāk içinde büryān
407. Bu hecr u firākı gördü çün Mem
Vardı eve doĝru zār u pür-ĝam
408. Erdi eve kıldı nāle vü dād
Doldu ev içi fiĝān u feryād
409. Düşdü ğam elinden inķılāba
Ā°dād-ı elem yetip nişāba
410. Hep oldu müsāvī şeble rüzī
Yaķdı anı iştiyāk u sūzi
411. °Aşķ āteşi yetdi üstühāne
Döndürdü şerābın elde kane
412. Eflāke yetirdi nevĥa zārı
Ķan oldu sirişk-i çeşmi cārı

0400. derd :ŧutdu T.

0401. ebre: ayrı T.

0402. döner bu : yandırır T.

0403. “ebler” vezin gereĝi bir buçuk hecedir. / hayretde muķīm olundu daĝlar : ĥayretinde
ķaldı insan daĝlar T.

0405. ŧutup : dutup S.

0409. Ā°dād :Müzdād T.

413. Ol deñlü kılop firākı te^csir
Nā-çār edip ol bir özge tedbīr
- 16a 414. Meylin düşürüp şikār-ı şayda
Hem urdu anıñla ^caşq-ı kayda
415. Gūş eyledi kim cibāl-ı Cūdī
Şayyāda verir şikār-ı sūdi
416. Bī-kes yola girdi kendi müfred
Hem-rāh-ı cünūn olur mu bir ferd
417. Mem erdigi demde ol cibālīñ
Seyr etdi vecāhet ü kılabıñ
418. Eṭrāfını gördü şahın-ı cennet
Ol dağı mekān-ı ehl-i ḥayret
419. Nergislerin eylemiş piyāle
Āmāde şerāb-ı sürḥ-ı sāde
420. Sünbül idi tār-ı zülf-i maḥbūb
Rūyunda benefşe ḥal-i mergūb
421. Serv idi sürāḥi sāķisi gül
Olmuş idi nağme-zārı bülbul
422. Ārāste gördü Mem o bezmi
Ol bezme göñülden etdi ^cazmi
423. Zevķ aldı o bezm-i bī-meşelden
Mey içdi şürāḥi-i aşelden
424. Çün ^cāşık-ı bī-ķarār içip mey
Urdu nice na^cralar pey-a-pey
425. Çün duydu şadāyı kūh Memden
Verdi mey-i nüṣḥ cām-ı Cemden
426. Kūh etdi aña dur imdi ya Mem
Bir bāde ile gel olma ḥürrem

0417. vecāhet ü kılabıñ : cāhınıñ hem de ikbālīñ T.
0425. duydu :ıuydu T.S.

427. Ṭut gūşunu sen ve dinle güftār
Bir nice naşihatim saña var
428. Sır sakla benim gibi sen ol dağ
Nā-maḥreme sırrı etme iblāğ
- 16b 429. Bir zerrece keşf olursa sırdan
Sır keşfin eden olur bu serden
430. Nādan ile ṭıfla sırrı verme
Ben gördüm o derdi sen de görme
431. Halk etdigi demde Hāk me^cādın
Kıldı beni ma^cdenine meḥāzīn
432. Ben oldum o ma^cdene mülebbes
Hākīm ile ma^cden etdiler bahş
433. Ma^cden dedi ḥākime kim ey ḥak
Ger kimse kılırsa sīnemi çāk
434. Anlardan o demde ḥīz ü feyżin
Kim benden imiş müdām feyżin
435. Ma^cden ile ḥākim oldu düşmān
Ol ben der idi ve ol daḥi ben
436. Anlar bu niza^c içinde nāgāh
Bir kāmīl olup bu sırdan āgāh
437. Çün duydu bu sırrı kāmīl üstād
Fevķinde mekānıñ etdi bünyād
438. Başımda kurup çü ṭāk-ı ḥayme
Doğrultdu yolunu müstaķīme
439. Ben oldum elinde mişl-i emvāt
Oldu baña ṭişe nefy ü işbāt
440. Çāk eyledi bāb maḥzenimden
Aḥz eyledi ḥāk ma^cdenimden
441. Bār eyledi Ādem üzre ḥāki
Faḥr eyledi ya^cni gitdi bākī

442. Üstād aña etdi ivme sen dūr
°Ucbuñ ile olma böyle mağrūr
443. Andan getirip kim eyleye şāf
Oldu aña pūte °ayn u şin kaf
- 17a 444. Ol pūte güzār edip tūrābı
İçdim dedi ben şerāb-ı nābı
445. Maḥlūṭa-i dōrt ma°ādin ol zer
Anlarla zūhūr edip berāber
446. Ol zevḳ u şafā içinde nā-gāh
Zer gördü ki anıñ ile hem-rāh
447. Dōrt nesnede vardırır benim ben
Zer tutdu ṭarīḳ-i beytū'l-aḥzen
448. Zer-ḳūb çü vākıf oldu ḥāle
Dōrt ḥarfiyle nār edip ḥavāle
449. Bir elifle hem dü lām u bir hā
Demgīr ü nefes olundu hā hā
450. Ṭarḥ eyledi ḳurşun u nuḥāsı
Ol biri ḳalay olup şülāşī
451. Zer etdi ki oldum imdi vāhid
Düşdü yine zevḳe ol mücāhid
452. Zer gördü ki sim anıñla yoldaş
Düşdü yine çarḥa ol ğarīb baş
453. Üstād aña ḳatdı çüñkü sīm-āb
Bir şīşe getirdi cā-yı tīz- āb
454. Ol şīşeye koydu anı tekrār
Tīz-ābda göründü [hem] bu esrār
455. Menfaḥ demi çekdi çüñkü hū hū
Sīm-āb ile sīmi ḳıldı hep şu

0442. aña etdi : etdi aña T.

0446. zevḳ u şafa : zevḳ-ı şafa T. / gördü ki : gördüğü T.

0448. zer-gū: zerger T.

456. Ayırdı sīm-ābı sīm ü zerden
Pāk eyledi anı şūr u şerden
457. Benlik anı kapladı ser-ā-ser
Oldum dedi  ālem i re server
458.  uydu yine   n bu h li  st d
Send n ile  ek   etdi  c d
- 17b** 459. H k h k deyip urdu  ek   anı
Ta v l-i  ad eyledi hem n 
460. Zer  addini g rd    n mu  avvel
 ekdim dedi ben cih na cedvel
461. Bildik de bu h li   nk  ol merd
 ay al i in urdu t z m berred
462. H y h yle m berred etdi  ay al
Zer kendini g rd    n mu ay al
463. Buldum dedi h le Z ndeg n 
  hretle  utam  amu cih n 
464. Fehm eyledi   n bu h li zer-ger
Mi r   ile kesdi anı fer fer
465. Mi r   kesince verdi kayy m
Kim bildi nedir bu isme mefh m
466.  st d g t rd  bir mek ne
Derler ol mek ne  arb-h ne
467. Hem etdi a  a n'edem seni le
Geldi  bu mek na sen benimle
468. Devr n beni d r  ıldı senden
D r eyle b ri g  l  benden
469. Bir nice zam n etdi kim ey zer
Bulmu du g   l seni le enver

0458.  uydu yine   n bu h li  st d :   n duydu bu h li  st d T.

0463.  utam : dutam S.

470. Şaldırñ beni fūrkat ü şudā^ca
Nevbet bu gün erdi elvedā^ca
471. Kahr ile saña tecellī sulţan
Etmek gerek imdi yokdur imkân
472. İsterse o şāh eger huzūra
Zülmâtı mübeddel etse nūra
473. Ben bī-kesi kıl kerem unutma
Bī-gāne tutan tarīķi tutma
- 18a** 474. Çün dāribe kıldı anı teslīm
Terķīm ede anda nām-ı ta^czīm
475. Kaḥḥār deyü urdu sikke ol ān
Üstünde yazıldı nām-ı sulţān
476. Zer dārib elinde çünkü maḍrūb
Olmakla olur bu halka merġūb
477. Darb eyledi demde atdı çāha
Telḥīş olununca pādişāha
478. Zer oldu o şāha çünkü rāci^c
Çāh içre şadā olunca “irci^c”
479. Çık kim talebindedir seniñ şāh
Ol rāzı olup çü senden ey māh
480. Ol vādi-i ḥayret içre māḥbūs
Bir şem^ci nice tutarsa fānūs
481. Fānūsdan aldılar ol şem^ci
Kevneyni tutup ziyā vü lem^ci
482. Bir ḥunçe- i zümrüdīn-i aḥḍar
Tutmuş idi ḥāzır elde çāker

0474. teslīm : tesellüm S. / ta^czīm : ta^czzum S.

0478. zer oldu o şāha çünkü rāci^c : çün oldu o zerge şāha rāci^c S.

0480. nice tutarsa : nite dutarsa S.

0481. kevneyn : güneşi T./ tutup : dutup S. / ziyā vü lem^ci : ziyā-yı şem^ci T.

0482. Bir ḥunça- i zümrüdīn-i aḥḍar: bir gonca-veş ile zümrüd ile aḥḍar T.

483. Zer hālī koyunca ol mekānı
Ol hunçeye koydu çāker anı
484. Çākerle gelip sarāy-ı şāha
°Arz oldu o zer ki pādişāha
485. Hem ānīde habs kıldı sulṭān
Mührile mühürlendi hem ol ān
486. İfşā-yı sır eyledimse yā Mem
Oldu bana zār u girye hem-dem
487. Ol demdeki düşdüm andan ayrı
Hecri beni kıldı zār u şayrı
488. Sünbüllerim oldu hep perīşān
Nergislerim oldu çeşm giryān
- 18b** 489. Servilerim oldu pāy bağı
Lālelerim oldu cümle dağı
490. Hāk üzre koyup benefşeler baş
Akıtdı revāne çeşmeler yaş
491. Bülbülleri gör ne hāle düşmüş
Berg-i gülüme ne jāle düşmüş
492. °İbretle nigāh kıl bana Mem
Nā-maḥremi kılma rāza maḥrem
493. Sır şakladı naḳş içinde naḳḳāş
Mestūr olanı sen eyleme fāş
494. Şol ḫal ile gördü Mem o dāğı
Dağ üzre urup bir özge dāğı
495. Esrārıñı kıldı dağa ifşā
Terk eylemedim bu °aşkı hāşa

0484. çākerle gelip sarāy-ı şāha : çāker getirip sarāy-ı şāha T. / o zer ki : o özge T.
0485. hem-pānide : hem āyende
0486. eyledimse : eyleme S.
0489. dağı : tağı T.
0491. düşmüş : düşdü T.
0492. "nigāh" vezin gereği bir buçuk okunmuştur./kılma : kıldı S.
0495. eylemedim : eylemez S. / aşkı : aşk S. / dağa : tağa T.

496. Nuşhuñ baña kılmadı çü te^cşir
Âmmā n'edeyim elimde tedbîr
497. Yokdur ki derim ben ^caqlım ey tağ
Kılmış beni bir şanem ciğer-dağ
498. Ben şaklar isem o sırrı pāşam
Ġalyān edecek bu halka açam
499. Dost yoluna ben bu cānı kurbān
Etsem gerek anı haqq-ı Furkân
500. Şeylābını dökü çemiş dem dem
Bu şîri beyāna çekdi ol dem
MEM DİLİNDEN GAZEL
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
- Gazel** 501. Şanma kim beyhüdedir sūz ile giryān etdigim
Būlbūl-i şūrīde-veş zār ile efgān etdigim
502. Añlasa āhım eger nāşih beni men^c eylemez
^cAyb kılmaz ben beni āhımla sūzān etdigim
- 19a** 503. Bir gül-i ra^cnāsıyım görmüş bu göñlüm revzeni
Fūrkatindendir dilā çeşmim yaşın kan etdigim
504. Çeşm-i a^cdā görse bir kūh-ı mu^cazzam kūyunu
Anlar ol dem ^caşkıñı sīnemde mihmān etdigim
505. Devlet-i dārāya vermem zīr-i pāyır ey şanem
Fāyıkā yetmez mi bu kūyunda seyrān etdigim
- Nazım** 506. Sākī yine bezm-i sürh-ı sāde
Revnağ getirip şerāb-ı sāde
507. Hark etdi beni firāk-ı cānān
Maḥv etdi beni bu nār-ı hicrān

-
0496. nushun : pendiñ
0497. ciğer-dağ : ciğer-ğ T.
0498. açam : işim S.
0501. sūz ile : zārıyla T.
0502. añlasam : iñlesem T. /^cayb kılmaz : ta^cyib etmez T.
0503. bu beyit S nüshasında yoktur.
0504. bu beyit S nüshasında yoktur.
0506. getirip : getirir T.
0507. nār-ı hicrān : zār u hicrān T.

508. Verdiñ baña çün bu ʿaşkı sūzī
Kān üzre kesildi şûrb-ı rûzī
509. Ol silsile-i belāda pā-bend
Vuslat talebinde kaddi efgend
510. Çün hāneye erdi ol ciger-dāğ
Aḥşāma karīb idi hem ol çağ
511. Tā şubḥa kadar fiğān u āhı
Tutmuşdu cihānı dūd-ı āhı
512. Çün şaldı şafaḳ mayā cihāne
Ol ʿāşık-ı zār-ı ḥabs-i hāne
513. Gūş etdi ki beg çıkıp şikāre
ʿAşk etdi gūlūvv o dil-fikāre
514. Bir ḥāle yetirdi anı ol dem
Kān dökdü gözü dem üzre dem dem
515. Yetdi ev içinde dūdı dağa
Dil-sūzī yetirdi tā dimāğa
- 19b** 516. Evden çıkıp ol mişāl-i meczūb
Cezb eyledi anı ʿaşk-ı maḥbūb
517. Vaktā ki kılıp ʿazīmet-i rāh
Hızr oldu o dem anıñla hem-rāh
518. Düşdü yola Hızr ile berāber
Hādī aña kıldı Hızrı rehber
519. Beg bāğınā yetdi Hızr-ı hem-dem
Hızr etdi aña o demde ya Mem
520. Hem-dem saña fade ile sūnbül
Nergisler saña cām mey saña gül

0514. kan : dem S.

0515. yetdi : etdi T. /dūd :taldı T. / dağa / ekdār T.

0516. evden çıkıp : çıkıp evden T.

0518. hızrı : hızr S.

0520. Hemdem saña süsen ile sūnbül : hemdem sanasūñ ol māvi sūnbül. T. /Nergisler saña cām mey saña gül T.

521. Gitdi Hızır etdi söz fāde
Mem kaldı o şaḥn-ı cān-fezāde
522. Ol bāḡı görünce Mem çün āḡāh
Tutdu anı ānda °ibretullah
523. Serve dedi ey bülend-bālā
“İn da°vi-ihā” ki girdi ḡālā
524. Beñzetmesin ol nigāre ḡaddin
Ol da°viyi kılmaḡa ne ḡaddin
525. Nergislere dedi ḡıyre gözlü
Ve’y ḡaste bürehne telḡ sözlü
526. Ey °ārsız u ve bī-edebkār
Dersin bana beñzer çeşm-i dil-dār
527. Ḳānde saña beñzer eyle inşāf
Beyhūde degil mi etdigin lāf
528. Ey sünbül-i bī-ḡayā vü ezrak
Melbūse-i put-perest u aḡmak
529. Dersin ki benim o zülfe mānend
“İn baḡş u cedel türā ne mānend”
530. Ey hem-dem-i ḡār-nişin olan gül
Ve’y mūnis-i bī-ḡarār bülbul
- 20a** 531. Dersin ki benim yañaḡa teşbīh
Güm-rāhlık etme diñle tenbīh
532. Çün kıldı Memi bu denli güftār
Gör ḡayreti kim ne kıldı izḡār
533. Ol Zīn-i laṡīf ü şāḡ-ı ḡübān
Ol şāḡib-i ṡāk-ı ḡaşr-ı eyvān

0526. dersin bana beñzer : beñzer yañaḡına S.
0529. baḡş u cedel türā ne mānend: baḡş u cedelün in manend
0532. -Memī T.
0533. Zīn u laṡīf : laṡīf-i Zīn T.

534. Ol Mısr-ı melāḥatiñ şihābı
Ol burc-ı sa°adet āfitābı
535. Burcunda karar ederken ol māh
İlā°a heves olundu nāgāh
536. Fikr eyledi kim bu şubḥ çāğı
Güller bezemişdir imdi bāğı
537. Efvāhda bülbul ismi meşhūr
°Aşk etmiş anı esīr u mehcūr
538. Ben gibi anın da baḥtī kara
Şeb-tā-seḥer ol fiğān u zāra
539. Düşmüşdü eder müdām efğān
°Aşk eylemiş anı zār u giryān
540. Bülbüldür aşlında çün cihān-gerd
Şāyed ola ol benimle hem-derd
541. Servi ḳad edip °azīmet-i bāğ
Tenhā yola girdi ol ciger-dağ
542. Çün bāğa ḳadem başıp dil-ārā
Ol şem°-i münīr-i °ālem-ārā
543. Bāğ içre yetince ḳıldı mesmū°
Bir ḥasteye der ki cümle mecmū°
544. Hep beñzersiñiz ḥayāl u ḥāba
Lāyıḳsız ki āteş ü °azāba
545. Zīn gūşuna erdi çün bu güftār
Āhestece ḳıldı Zīn reftār
- 20b 546. Ol demdeki şāh erip gedāye
Mem üzre düşürdü ḳaddi sāye

0534. āfitābı : emşāli T.
0542. dil-ārā : dīdār T.
0543. ḳıldı : cümle T.
0544. beñzersiñiz : benzersiz S.
0546. -düşürdü S.

547. Mem olmuş idi o dem murākıb
Ol sāyeden oldu havfe zāhib
548. Zann eyledi kim gelendir ağıār
Tutdu anı ol sebebeden efkār
549. Gūş-i Meme erdi dilden āvāz
Kimdir saña oldu sāye-endāz
550. Hayret gözün açdı Mem nigāha
Göz düşdü yine ol Şems māha
551. Deryā-yı muhabbet eyledi cūş
Rü'yet-i ay kıldı anı serhūş
552. Mem gördüğü demde ol nigārı
Oldu bu gazel dilinde cārī

MEM DİLİNDEN GAZEL

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- Gazel11** 553. Terk kıl havfı göñül kim cāna cānāndır gelen
Pertevinden yol ziyalar mäh-ı tībāndır gelen
554. Heybet-i zülf-i celālinden göñül havf etme kim
°Älem-ārā hüsn ile hurşid-i rahşāndır gelen
555. Ruhlarında hālını zan eyleme bī-gānedir
Şol yanağı alı üzre °anber-efşāndır gelen
556. Sāye-i serv-i kadinden gerçi havf etdin göñül
Zıll-endāz-ı sirişk ol şāh-ı hūbāndır gelen
557. Hāli kıl dil-hānesin ey Fāyıkā mihmāna bak
Mālik-i hükm ü °adālet °āli sulţāndır gelen

-
0548. -anı T. /tutdu :dutdu S.
0549. gūş-i Mem'e erdi: gūş erdi Mem'e T.
0550. şems : vezin gereği bir buçuk hece okunmuştur.
0551. -ay: mi T.
0552. -ol S.
0553. yol ziyālar: bu ehibbā S.
0556. sāye-i serv-i kadinden : sāye-i serv-i boyundan T./ sirişk : seriñ S.

XXX

- Nazım 21a** 558. Çün oldu ğazel nişār-ı cānān
Cānıñ Mem edip o cāna ħurbān
559. Düşdü yere Mem mişāl-i sāye
Hāk etdi özünü zīr-i pāye
560. Zīn pāyine Mem ki düşdü mürde
Cānmış ki meger o māha perde
561. Mah oldu ol āfitāba mā'il
Ref^c oldu arada perde hā'il
562. Mem başını aldı Zīn diz üzre
Yüz urdu yüze ve göz göz üzre
563. Zülfüyle silip ğubārı yüzden
Yaşıyla getirdi hābı gözden
564. Mem kıldı naẓar hemān o ħūra
Ġark oldu sürür ile ħuzūra
565. El verdi ele ol iki hem-dem
Geşt eylediler o bāğı bir dem
566. Geşt eyler iken o bāğı nāgāh
Bir ^cālī serāya uğrayıp rāh
567. Ol bāğ-ı İrem içinde bünyād
Bir kaşr-ı münakkaş anda icād
568. Etmiş idi ol eMīr-i Bohtān
Hayran idi ol sarāya devrān
569. Mem hem Zīn ile çıkıp o kaşra
Tā erdi vaqt u zamān ^caşra
570. Zevk ile şafālar içre Zīn Mem
Bir sāza düzen verildi Zīn bam

0559. -etdi S.
0565. geşt : seyr S.
0567. bāğ-ı İrem : bağa erdim ki T.
0568. duran : tūran T.
0570. içre : ile T.

571. Çün bülbul açıp dehen nevāya
Zīn Memle koşup şadā şadāya
572. Zīn Memle koşunca şavt şavta
Şıgmazdı kelāmı ħarf u şavta
- 21b** 573. Dil olsa kebāb vuşlatından
Göz kanı şerāb ħayretinden
574. İtmāme yeter mi ʿaşk-ı bākī
Bir bezme ki yār olunca sākī
576. Leyl oldu bu kevni tutdu tārī
Şem^c oldu o vakta Zīn ʿizārī
576. Hem meş^cal o meclise Mem āhı
Vuşlat deñiZînde hem- çü māhi
577. Anlar bu şafā vü ʿaşk içre
Pür-zevk u sürür lezzet içre
578. Çün oldu tamām rüz erip şām
Ol zevk şafāya yetmez encām
579. Seyr eyle kazāy-ı çarĥ-ı dūnu
Şol çarĥ-ı cāme nil-gūnu
580. Döndürdü şikārden emīri
Şaldırdı firāke ol esīri
581. Beg döndü şikārden kılıp şayd
Bir nice gazāl-i müşg-bū kayd
582. Kılmışdı getirdi beg berāber
Gelmezdi hesāba zevc ü yā fer
583. Şehr içre düşürdü bir muhābbet
Ol şāhib-i heybet u şalābet

0572. şavt şavta : şavt u ħube T. / ħarf u şavta : ħarf-ı bi-ħarfe T.
0577. pür : bir T.
0578. gün oldu tamām : rüz tamām olup T.
0579. ikinci mısrada sekt-i melih vardır.

584. Āvāze-i çāvūş erdi ʿarşa
Düşmezdi cisimden iğne ferşa
585. Zil boru ve zūrnālar şadāsı
Mihterle neķāreler nevāsı
586. Ol hāne-i tārik içre Zīn Mem
Tutmuşlar idi qarār bī-ğam
587. Mem Zīnle kılardı ʿaşk- bāzī
Fehm etmediler bu şavt u sāzı
- 22a** 588. Beg geldi yetip serāy-ı hāşşa
Tenbihler olup ʿavāma hāşşa
589. Kim gitmeyeler gerek konağa
Beg gitse gerekdir imdi bāğa
590. Beg eyledi çün şikār u şaydın
Hep kıldı küşāde bend u kaydıñ
591. Bāğ içre şalıp edip mürāhhaş
Emreyledi degerse bir şahıs
592. Rīzān ederim zemīne kanın
Tertīb ederim cezāsın anıñ
593. Bāğ içre geZīnsin ol ğazelān
Kaşırında nişīn olunca seyrān
594. Etsem gerekdir ol āhuyānı
Anlarla güzār edeyim zamānı
595. Beg kıldı bu deñlü halka güftār
Hem etdi hışm ile bāğa reftār

0584. cisimden : haşmetden T.
0584. "neķāreler" vezin gereği "neķāreler" yazılmıştır.
0586. tutmuşlar : dutmuşlar T.
0588. nāsa : hāşşa S.
0590. çün : ki S.
0591. şalıp edip : bir kimse T./ degerse bir şahıs: münāsib bir mülebbes T.
0592. rīzān : seyrān T. /anıñ :
0595. halka : çünkü S.

596. Çün erdi serāya açdı bābın
Ref^c eyledi kapıdan hicābın
597. Gördü ki henüz bu kaşır u dīvān
Zulmetde durur revāk u eyvān
598. Beg çağırıp etdi ey mülāzım
Bilmez misiñiz bezme ne lāzım
599. Şem^c olmuş olaydı şimdi sūzān
Olsaydı civārlara ırāğān
600. Beg hışm ile kıldı çün şadālar
Ol şavtı duyunca bī-nevālar
601. Zīn bildi birāderin şadāsın
Pūş etdi o demde Mem^c abāsın
602. Mem bāline ser koyup hemān-dem
Yatdı Memiñ arkasında Zīn hem
- 22b** 603. Mem nāle kılıp mişali bī-mār
Ol nāleden erdi mīre efkār
604. Beg etdi ki kimdürür ki bu çağ
Gelmiş bu mekāna böyle küstāğ
605. Mem verdi cevābın etdi ey mīr
Lutf u kerem eyle etme tekdīr
606. Ahvālime hōd cenāb-ı devlet
Vākıf idiniz esīr-i illet
607. Kılmışdı beni kazā-yı gerdūn
Sevdā ile hāletim diğēr-gūn
608. Mesmu^cum olup ki mīr geşte
Seyrāna çıkıp be-kūh [u] deşte

0598. -ne S.
0602. -Zīn T.
0603. erdi : verdi T.
0604. küstāğ: küstah , “h” kafiye gereği “ğ” yazılmıştır.
0605. eyleme: kıılma T. / -u S.
0607. -beni S.
0608. -be- S.

609. Çün duydum edipsen °azm-ı seyrân
Yakdı beni hâne içre hicrân
610. Hiç kalmadı hânedede kararım
Bâğa heves etdi dil-fikârım
611. Çün bâğa gelip güzâr kıldım
Gül nergise çün nazâre kıldım
612. Kıldı beni seyr-i lâle bî-tâb
Za°fımla gülûv kılıp baña h°wâb
613. Ma°zûrem emîrim °afv kıl sen
Kim derd-i belâ esîriyim ben
614. Ma°zûr olana Cenâb-ı Mevlâ
Hışm ile °itâb kılmaz aşlâ
615. Şol hâlîme kıl terahhüm ey şâh
Kılma beni hasteden sen ikrâh
616. Ol hînde erdi şem° u şam°dân
Ol kaşrı kılıp zîyâsı rûşen
617. Ol nâ'ime kıldı çün nazâr mîr
Verdi Meme beg cevâb-ı tekrîr
- 23a** 618. Etdi ki ger olsa kimse ma°lûl
Ma°zûr-ı saķıımıñ °özü maķbûl
619. Amma baña sen gel eyle taķrîr
Bâğ içre saña ne oldu naķcîr
620. Mem etdi emîre ey me'âbım
Tut gûşunu diñle sen cevâbım
621. El verdi baña bu gün sa°adet
Ben bî-kese erdi ķutlu devlet
-

0610. kalmadı gelmedi : S.
0611. nergise : nergislere S.
0612. baña : etdi T.
0613. kim : çün T.
0614. Ma°zûr olana cenâb-ı mevlâ : Ma'zûrun 'özüñü bilir mevlâ T.
0615. -şol T.
0617. -beg S.
0620. tut : dut S.

622. Cānān ile ḥaşıl oldu kāmım
Vuşlāt meyi-le pūr oldu cāmım

623. Rāzım saña edemem ben ifşā
Ḥālim saña söylesin bu inşā

624. Aldı neğamāta Mem bu beyti
Doldurdu sirāc-ı bezme zeyti

**BU GAZEL MEMİ BEĞİN SEYRANDA
BEGE SÖYLEDİĞİ EBYATDIR**

Mefʿülü Mefāʿilü Mefāʿilü Feʿülün

Gazel 12 625. Gülzār-ı cinān isteyi dil-murğu açıp bāl
Cānānım ile ḥaşıl edip vuşlat-ı iḳbāl

626. Nüh-ṭāḳ felekden şanasın çıkdı meh-i nev
Envār-ı ziyāsından alıp şaʿşaʿlar bāl

627. Bir nīm nigāhiyla beñi şaldı ayakdan
Şol nāvek-i müjgānı kılıp sīnemi ğırbāl

628. Ol ḳāmet ile bāğa ḳadem etdi nihāde
Ḥacletle ser-efgende olup serv ile ğarbāl

629. Şubḥ ile mesā ol ruḥ-ı zülf ile ḥırāman
Biñ nāz ile reftāre gelip laʿl-i şeker bāl

630. Ol yārı der-āġuş ede bir ʿāşık-ı şādık
Şaň ma ki o fehm etmeye āvāze-i aṭbāl

631. Görmezler anı çeşm-i cihān-bīnler āmmā
Fāyık görüp ol māha naẓar eyleye fiʿl-hāl

X X X

Nazım 632. Tācdīn çün işitdi beyti Memden
23b Pūr oldu göñül kederle ğamdan

633. Bildi ki degil bu şiʿri ḥāli
Bir fitne dūrür bunuñ meʿāli

634. Taʿẓīm-i şerāiṭ etdi iẓhār
Tekrīm ile Tācdīn etdi ğüftār

0626. meh-i nev : mäh-ı nūr T./alıp :alır S.

0631. burada vezin aksaklığı vardır.

635. Etdi bege ey emîr-i kâmil
Mecnûna kulak tutar mı °âkil
636. Çend rûz idi kim cünûn-ı şeydâ
Olmuş idi Mem esîr-i sevdâ
637. Cürm-ı Memî °afv kııl sen ey mîr
Bir hâle düşüp ki °aklı tağyîr
638. Olmuş idi hem saķîm u maķhûr
Derd ü ğam ile za°îf ü mehcûr
639. Beg etdi ki haste kısmı noķşân
Ger kılsa tutar mı kimse °isyân
640. Şayruları °afv kıldı Ğaffâr
Ger fâcir ola ve ger günehkâr
641. Ben hem nice geçmeyim günâhı
Bir °abdi ki °afv ede ilâhı
642. Tâcdîn Memi gördü çünkü ğamdan
Mem yanına °azm edip o demden
643. Remz ile su°al edip bu hâli
Âyâ ne bu ğuşşanın me°âli
644. Mem çekdi zuhûra ol °ibâdan
Setr olduĝu hırķa vü kabâdan
645. Dü zülûfleri mişâl-i şu°bân
Ol zîr-i libâsda hem nümâyân
646. Çün bildi bu râzı ol yegâne
Sür°at ile kıldı °azm-ı hâne
- 24a** 647. Çün erdi eve deyip Sitîye
Ol râh-ı fenâda râsitiye

0635. tutar mı : dutar mı S.
0637. cürm-i Memî : Memî'nin cürmü T.
0639. tutar mı : dutar mı S.
0641. Bir °abdi ki : Bir kuluna T.
0645. vezin gereĝi "hem" ile "libâsda" kelimelerinin yeri deĝiştirilmiştir.
0647. erdi : gelmiştir T. / râh-ı fenâda râsitiye : yâr-ı vefâdârı Sittî T.

648. Etdi Sittîye ki imdi ey cān
Etsem gerekir bu mālî tālān
649. Terk ediserem bu ḥān-mānı
Şimden geri n'eylerem bu cānı
650. Sittî aña etdi nūr-ı dīdem
N'oldu saña kande erdi şol ğam
651. Bildir baña kim nedir bu uslūb
Şol işde n'ola merdūd ü maṭlūb
652. Tācdīn yine kıldı lafzı tekrār
Durma Sittî sen bu ıflı kırtar
653. Divān-ı emīr içinde Zīn Mem
İğlāl ile pāy bağı pūr-ġam
654. Ben eder isem bu beyti iḥrāk
Ol fitneden anlar olsun iṭlāk
655. Sittî ki işitdi şol kelāmı
Bildi ki nedir bunuñ merāmı
656. Tācdīn cevāb edip ki ey yār
Gel eyle şadākatīñ sen izhār
657. Meşhūr olasan bu ḥalka ey cān
Tā ḥaşre kadar denilsin ol şān
658. Ol rāha fedā bu ıflı u ḥāne
Yansın o da nām ola cihāne
659. Gūş etmedi Tācdīn aldı ıflı
Sittîle çıkıp sarāya kıflı
660. Āteşle urunca kıldı efgān
Etdi medet ey ʿaşīr-i Boḥtān
661. Feryād u fiğāne kıldı āġāz
Heybetle düşürdü şehre āvāz

0648. etdi Sittî : didi Sittî T.

0651. Şol işde n'ola : fehm ideyim nedir/...T.

0653. İğlāl ile /ağla Leylā : T.

0660. āteşle urunca kıldı efgān : āteşiyle kıldı nice efgān T.

- 24b 662. Tā erdi emīre nāle vü dād
Etdi ne durursuz eyleñ imdād
663. Halk etdi ki ey emīr-i ʿādil
Sizlerle olur bu şuğl hāşıl
664. Siz anda oluñ ki cümle ʿaşret
Şol işde kıla hücūm u ğayret
665. Maḳbūl-ı emīr olup bu tedbīr
Kalkıp yola ʿazm edip cihān-gīr
666. Beg eyledi çünkü rāha ʿazmi
Halvetledi nāsdan o bezmi
667. Mem gördü o bezmi çünkü hālī
Mecnūn gibi oldu lāʿübālī
668. Etdi Zīne ey nücūm-ı eflāk
Tācdīn bizi ğamdan etdi bī-bāk
669. Kalk sen yürü hem harem sarāya
Ben hem gidem āteş u nidāya
670. Zīn şalınıp etdi rāha ʿazmi
Hecr-i Meme zūlmet etdi bezmi
671. Fūrḳatle boyandı çeşmi kāna
Bu şiʿri çekip ol dem beyāna
ŞİİR-İ MEM
Fāʿilātūn Fāʿilātūn Fāʿilūn

Gazel13 672. Elvedāʿ ey serv-i kāmet gül-ʿizār
Bende kaldı nār-ı ʿaşkıñ yādigār

-
0663. emīr-i ʿādil : emīr-i ʿāḳil T. sizlerle: /ʿadliyle S.
0664. şol : her T. / kıla : olunur T. /
0665. maḳbūl-ı emīr : emiriñ maḳbūlī T. / ʿazm edip : düşmüş T
0666. eyledi : etdi S. / halvetledi : halvet etdi T.
0667. gördü : görünce T. / gibi : veş T.
0668. etdi bī-bāk : eyledi pāk T.
0669. -hem T.
0670. hecr-i Mem'e : Mem hicretle T.
0672. bende : bize T.

673. El-firāk ey çeşm-i āfet el-firāk
Ben ğarībe kimler olsun ğam-güsār
674. Gerçi çeşmim rüşen etdi vuşlatıñ
Reşk edip ayırdı āhır rūzigār
675. Şaldı nār-ı fūrķate ben bī-kesi
Bī-ķarār oldum cihānda bī-ķarār
- 25a** 676. Levh-i dil naķş eyledi ğün resmiñi
Ġayr ile üns tıtmaz [oldu] dil-fikār
677. Şeş cihetden aldı fūrķat āteşi
Yanmaķ oldu ṭālī'im leyl ü nehār
678. Fāyık ile el-vedā' etdi vücūd
Cān revān oldu ķafesde āşikār
XXX
- Nazım** 679. Erdirdi temāme Mem bu beyti
Zīn aldı ele ṭarīķ-i beyti
680. Yetdi harem içre "fāriġü'l-bāl"
Mem hem eve gitdi "temmü'l-aķvāl"
681. Ger Tācdīn edip o mālī ġāret
Zann etme ki ķıldı ol ħesāret
682. Doğru yola şarf ķıldı mālın
Gūş eyle ki naķl edem me'ālin
683. Mālıyla rehā kılıp dü cānı
Dost yoluna verdi ħān-mānı
684. 'Ākiller eder mi māla raġbet
Evvelde belā ve şoñra ħasret
685. Dü ħasleti māl içinde pinhān
Kılmışdürür ol Kadir u Sübhān
686. Bir ħaşleti enfi eyler aķsem
Ol biri lisānı eyler ebkem

0677. ṭālī'im : şan'atım S.

0678. Fāyık ile el-vedā' etdi vücūd : Fāiķā itdi veda' şordı Vücūd T.

687. Zikr eyleyemez zebānı, Hakkı
Şem eyleyemez meşāmı zevkı
688. Evlād ile mālā çünkü ol Hakk
Düşmeñ dedi āyetinde muṭlaḳ
689. Sen göñlü düşürme ol hayāle
Gel kılma heves püserle māle
- 25b** 690. Evlād ile mālā kılma şefḳat
Ā'dā ile şaḳın etme ülfet
691. Meyl eyleme ziynet-i cihāna
Bil kendini minnet eyle cāna
692. Ger var ise mālīñ eyle in'ām
Tācdīn gibi eyle al nīkū nām
693. Dehr içre ger olsa bir şefiḳiñ
Ger şādık-ı va'd ise refiḳiñ
694. Ver yoluna genc ü māl ü cānı
Şādık olanın budur nişānı
695. Sen Fāyık egerçi bī-nişānsın
Nuşḥuñla cihāna dūr- feşānsın
696. Kim diñledi bu nāşih ü pendiñ
Sen söyle kelāmı diñle kendiñ
X X X
697. Sāḳī yine ğam tutup civārım
Şun bādeyi def' kıl ğubarım
698. Efkāre devā imiş mey-i nāb
Bir cām ile kıl bu bezmi pūr-tāb
699. Al sāğarı sāḳī gel miyāne
Dil ḥānesin et şarāb-ḥāne

0686. Ol biri : her biri T.

0688. Enfal-28. Bakara -191., 263 ayetlerine telmiḥ vardır. /düşman : °āda T. /ol :asla T.

0691. zinnet : Zin T.

0695. nuşḥunla : bendinle T.

0696. "kim dinler ki" vezin gereği "kim dinledi"

0698. devā imiş :revā imiş T.

700. Tut ki kadehiñ humāriyım ben
Vuşlat için āb-ı cārīyım ben
701. Çün hāneye erdi Mem ciger-hūn
Fūrkat anı kıldı pek diger-gūn
702. Günden güne hālet oldu taḥvīl
Bu hecri göñül eder mi taḥmīl
703. Bī-çāre Mem etdi böyle tedbīr
Kim eyleye yāre nāme taḥrīr
- 26a** 704. Aldı ele kāğıd ile kilki
Feth eyledi bād-bān-ı fülkü
705. Şaldı yem-i ‘aşka keştīsın Mem
Hem dāyesin etdi rāz-ı maḥrem
706. Mem dāyeye kıldı rāZīn ifşā
Ḥatm oldu o demde nāme inşā
- GAZEL-İ MEM**
Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün
- Gazel 14707.** Selām olsun saña benden sen etme gönlüñü tağyīr
Bilirem naḫşīñ olmuşdur bu dil Mīr’ātına taşvīr
708. Yazılmışdır rû-naḫş üzre ser-ā-ser āyet-i furḫan
Benim bir mūrdan aḥḫar ne ṭāḫatle edem tefsīr
709. Lisānım ebkem olmuşdur seniñ vaşf-ı cemālinden
Yüzünde gördüğüm sırrı ne vechile edem ta‘bīr
710. °Ubūdiyyet maḫāmında sücūda ser ḫosam dā‘īm
Seniñ ḫaḫḫıñca ey şāḫım ne mümkündür edem tevḫīr
711. Žīyā-yı pertev-i ḫüsnüñ tutupdur şark ile ğarbı
Žamīrim žülmetin ber-tāb edensin ey ḫamer tenvīr
712. Mürüvvet baḫri emvāca gelip ger şorsa ḫalimden
Ne ḫācet dāğ-ı pinḫānım zebānımla edem tazḫīr

0700. āb-ı cārīyım : nā-beçārım T. /tut ki :dün ki S.
0702. hālet oldu taḥvīl : aldı pek ḫāli taḥvīl
0705. yemm-i ‘aşka : benim ‘aşka T.
0707. Mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün /mefâ‘ilün
0708. āyet-i furḫan : āyet-i ḫur’ān T. / ser-ā-ser : serāi’r T.

713. Benim seylāb-ı çeşmimden olursan ʿākıbet āgāh
Dil-i bīmārımıñ hālî sirişkimden olur tefcîr
714. Günüm ʿaşkıñ hayâliyle güzer eyler n'edem ammā
Şeb-i hecriyle ne dilleriñ dil-ārā eyleyem takrîr
715. Elā-yā-eyyuhe'l-ʿuşşāk sığar mı yazıya fūrkat
Ve ger levh olsa bu gökler ne kilik ile edem tahrîr
716. Kemend-i ʿaşkıñ[a] üftād olan şām u seher ağlar
Şu zülfün 'ayn hālîdir göñül murğun eden naḥcîr
717. Kelāmımda benim şādık şafaḳ-veş ey gül-i raʿnā
Firāḳıñla yanar cânım Hüdā ḥāḳḳı degil tezvîr
718. Bu ḥasret-nāmemi yāre şabā Allah için irgör
Ki şāyetde bu efgānım ede ḥünkārıma te'şîr
- 26b 719. Şeref-yāb olsa destîñle ʿarîz-i çākerānım ger
Vişālinda niyāzımdır bize ʿavdet eden tekrîr
720. Seher vaḳti gözüm ḳanı revāndır bārgāhıñda
Firistāde olur her dem fiğānımdır aña taştîr
721. Döker göz yaşını her dem bu Fāyık pür-ḳuşûr ile
Keremler kânısın ʿafv et ne deñlü var ise takşîr
- Nazım 722. Ebyāt-ı ğazel erip temāme
Yazıldı bu gūne çūnkü nāme
- [0723.] Teslîm edip etdi yāre irsāl
Ve kıldı ṭarîḳa dāye çūn bāl
724. Çūn Zîne erince etdi dāye
Bir ḥasteye gelmişim devāye
725. Bildim edemem o derdi takrîr
Ḥaste özü ḥālîñ etdi tahrîr
726. Bu şukḳada yazdı vaşf-ı ḥālîñ
Emrāz ile çekdigi melālîñ
727. Raḥm eyle saḳîm u bî-nevāya
Gel derdini sen yetir devāya

0716. kemend-i ʿaşkıñ : gönlümde 'aşkıñ T. / zülfün 'ayn hālîdir : ʿayn[ü] zülf ü ḥālîñdir S.
0720. revāndır : tuhafdır S.
0725. özü ḥālîñ : öz vişālîñ T.

728. Verdi Zīne ol mūrāselātı
Zīn gördüğü demde taḥrīrātı
729. Kānıyla pūr oldu çeşm-i āle
Dāğ oldu cīger mişāl-i lāle
730. Kendin derip eyledi Zīn iğmāž
Mestūr ola tā ki ḥalkdan rāz
731. Ṭāvus-veş etdi nāz u cilve
Ṭūtī-şifat etdi ḥand u ʿişve
- 27a** 732. Remz ile sūḥan atıp miyāne
Mihr-i vechi şormağa bahāne
733. Ol peyke dedi ki imdi söyle
Bildir ki bu derdi döndü neye
734. Ḥāzıklar eder bu ḥālī mesʿul
Gün nite güzār eder o maʿlul
735. Derde göre eyleye ʿilācı
Müzdād ola şöhret-i revācı
736. Çün dāye işitdi şol kelāmı
Kān ile pūr etdi bezm-i cāmı
737. Etdi ki tūtupdur anı bir derd
Gül vechiñ ediptir öyle perverd
738. Sürmüş yüze şanki zaʿferānı
Şeb-tā-seḥer ol eder fiğānı
739. Naql eyleyemez o derdi nākil
Bir ḥāle yetip ki görse ʿāqıl
740. Der kim ki bu ḥasteden gidip cān
Ger gelse Aristo yokdur imkān

-
0726. Emrāž ile : Emr-i emen T.
0731. dağ : tağ T.
0732. iğmāž : āğāz T.
733. peyke : ki dedi S. / döndü neye : tūtundı neyle T.
0736. Bu beyit T nüshasında yoktur.
0737. etdi ki tūtupdur : tūtupdur etdiği T./ ediptir öyle perverd : gülmemişdir bir zerre T.
0738. sürmüş : solmuş T./fiğān : efgān T.
0739. ḥāle : derde T.

741. Zīn dāyeye dedi ey şeker-rīz
Yok çāre o derde ğayr-ı ta°vīz
742. Ta°vīz yazayım ben imdi el ān
Dermānı budur yok özüne imkân
743. Yazdı Meme Zīn cevāb-nāme
Bu şi°r ile erdirip temāme
ĠĀZEL
Müstef°ilün Fe°ülün Müstef°ilün Fe°ülün
- Gazel15** 744. Hurşīd-i meh-tebānım bezm-i göñül çerāġı
Ey kevkeb-i sa°ādet ben bī-kesiñ tayaġı
745. Serv-i kadiñ sehīdir melāz-i hānķāhım
Kand-i lebiñ meyidir ihyā eden dimāġı
- 27b** 746. Zūlmāt-ı hecriñ ile günüm güzār ederken
Vaķtā ki erdi nāme rūşen edip ocaġı
747. Kelām-ı dūr-fezānuñ olup karin-i iz°ān
Pür dāġ-ı dil-ħaZīne urup bir özge dāġı
748. Sen etme ey dil-ārā gül-zārımı temennā
Hevā-yı iftirāķıñ ħazān edip bu bāġı
749. Olmuş ben °andelībe teklīf bāġ-ı vaşlıñ
Koymuş bu çarħ-ı ġaddār ol mihr[e] çend tayaġı
750. Ermekse ger murādın ey Fāyıkā o māha
Şol rāhda olanlar diñler mi bend ü bāġı
- Nazım** 751. Çün oldu cevāb-nāme terkīm
Ol kāsıda etdi anı teslīm
752. Aldı yola düşdü çünkü kāsıd
Ĥāzırdı meger o demde ħāsıd
753. Rāh üzre muķīm olan nigeħ-bān
Ol rüy-i siyāh Beko-yı der-bān

0741. şeker-rīz : teşekkürleriz T.
0742. -ben T.
0744. bī-kesiñ tayaġı:kesiñ deme yaġıS.
0749. bu beyit T. nüshasında yoktur.
0751. ol kāsıda : Kāsıd daħi T.

754. Yetdi yolu üzre bī-nevānīñ
Bī-çāre naḥīfe nā-tüvānīñ
755. Bāzūsuna yapışıp o nekbet
Şaldı o zaʿīfe üzre heybet
756. Ol dāyeye dedi söyle doğru
Sen uğrumusun yok-ısa doğru
757. Dāye aña etdi ben faḫīrem
Faḫr ile faḫīrem bir esīrem
758. Geldim ki kılam ben ʿarz-ı ḥācāt
İkrām edeler edem münācāt
759. ʿAyb oldu zamanemizde inʿām
Ben bī-kese olmadı bir ikrām
- 28a** 760. Kibr u ḡaḡab ile gönlü pūr-jenk
Ol ḥāsıd u bed-gümān u dil-senk
761. Ol sözleri almadı kulağa
Kamçısın alıp durup ayağa
762. Urdu aña çend tāziyāne
Ol ḡarbe düzer mi hiç zenāne
763. Bildi ki felāḡa yok müdāre
Gizli işin etdi āşikāre
764. Ol nāmeyi verdi bed-ḡişāle
Ol şāḡib-i fitne bed-fiʿāle
765. Çün bildi bu rāzı ol bed-ef ʿāl
Ḥāsıd bile rāzı gör n’olur ḡāl
766. Bed-baḡt u ḡabīs u vechi ḡāre
Ol nāmeyi kıldı pāre pāre

755. bāzūsuna : bāzū üzre S.
756. bu beyit S. Nüshasında yoktur./doğru :toğru T.
0761. durup : urup T.
0763. Bildi ki felāḡa : felāḡ u necāta T.
0764. -bed T.

767. Gördükde bu ḥālī dāye maḥzūn
Düşdü yola ol dehānı pür-ḥūn
768. Erdi Meme ol dehānı kānlu
Mem cāmı[nı] kıldı ḳanla memlū
769. Etdiklerini o tab^c-ı zıştin
Naḳl eyledi cümle ser-güzeştin
770. Çün duydu bu ḥālī dāyeden Mem
Bu şi^cri beyāna çekdi ol dem

EŞĀR-I MEM

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- Gazel16** 771. N'etdim ol bî-dār çarḥa göñlüm āzār eyledi
Ḥalḳdan mestūr olan esrārım izḥār eyledi
772. Dönmedi bir dem murādımca bu kec[-rev] çarḥ-ı kūr
Kim benim naḥl-i murādım böyle pür-ḥār eyledi
- [0773.] Şol raḳīb-i rû-siyehi maḥrem etdi rāzıma
Ḳalb-i bî-pervāmı hālā beytü'l-aḥzān eyledi
774. Cān ile hem-dem olan cism-i za'ifim ^cunşurun
Ayırıp cānımdan āḥir anı āḡyār eyledi
775. Bulmadı bir kimseyi dehr içre kim bārın çeke
Fāyık-ı bî-çāre üzre ḡam yükün bār eyledi

X X X

- Nazım** 776. Sāḳī bize ḳıl piyāle in^cām
Eṭrāfımı ṭutdu ḥayli evhām
777. Gönlüm ḡam elinden oldu ber-bād
Bir cām ile sāḳī eyle bünyād
- [0778.] Tekrār ben eyleyem rivāyet
Ehl-i bezme bir ḡarīb ḥikāyet

0768. cāmı[nı] : cānını T.
0773. beytü'l-aḥzān: beyti efkār T.
0774. cism-i za'ifim : kim za'ifim T.
0776. ḥayli : ḥalīl S.
0779. taḳdīri : taḳdīr S. / ^caḳl u : ^caḳliile T.
0780. nesl-i mürdār : neslidir mürdār T.

- [0779.] Çün böyle imiş ezelde taqdır
Taqdīri bozar mı ʿaql ü tedbīr
780. Ol menba^c-ı fitne nesl-i murdār
Âhır begi eyledi haberdār
781. Etdi bege ey emīr-i zī-şān
Lāyık mı bu hānedāne şol şān
782. Ğaybetle pūr oldu şehir-i Bohtān
Bilmem ki şahīṭ yoksa bühtān
783. Sözler denilir ki nā-muvāfık
Mem Zīn ile tutmuş āşinālık
784. Ref^c oldu meger ki ʿār ü ğayret
Halk eyleyeler bu gūna ğaybet
785. Beg etdi Bekoya merd-i sālūs
Ben oliserem bu işde cāsūs
786. Ger olsa şahīḥ şol kelāmın
Şabr eyle ki vereyim nizāmın
787. Şol sözde eger tutam hilāfın
Sen kılma temennī-i mu^cāfın
- 29a** 788. Hükümüñ edeyim ki ola layık
Taḥsīn ede hükümüme ḥalāyık
-

0781. şol : bu T.
0783. ki : kim T.
0783. ki : kim T.
0784. ğaybet : raġbet T.
0786. ki: nice T.
0790. tutdu : dutdu S.

789. Āmmā ki duyup bu ḥālī ol mīr
Az kaldı ki °aqlıñ ede tağyīr
790. Tıttı anı öyle bir ḥarāret
Yetdikçe ziyāde oldu ğayret
791. Verdi beğ ol sūḥan muḍīka
Āmmā ki vakit erişdi ḍīka
792. Geçmişdi o demde vaqt-i divān
Varmışdı menāzile hep °āyān
793. Herkes gidip eylemişdi rāḥat
Āmmā beğ geldi ḥayli ğayret
794. Oldu aña kaşr-ı °ālī girdāb
Tā şubḥa kadar ol etmedi ḥwāb
795. Fecr oldu şafaḳ ki gösterip nūr
Nūr ile kılıp ciḥānı ma'mūr
796. Şubḥ oldu tamām çıkdı ḥurşīd
°Azm eyledi bāğā şāh-ı Cemşīd
797. Emr etdi kılıñ bu bāğı tezyīn
Şol cāy ki taht-ı revzen-i Zīn
798. Tezyīn edicek riyāzı ferrāş
Reng eyledi şanki bāğı naḳḳāş
799. Başt etdi emīr için serīri
Serdi daḥi maḳ°ada ḥarīri
800. Çekdirdi o tahta incü seg-vān
Emr eyledi beg ki ehl-i divān
801. Gelsin bu mekāna yār ü hemdem
Amma bilemem ki kandedir Mem

0791. muḍayka : mızıka T. / ḍayka T.
0797. kılıñ : felek T.
0800. beg ki : begi T.

802. Teklîf ediñiz o nâ-bekârı
Leyl ediserem aña nehârı
- 29b** 803. Tedbirîmi halka itmeñ izhâr
Tâcdîni siz eylemeñ haberdâr
804. Çâker ile Tâcdîn u °Ârif
Ger duysa bu iş olur muhâlîf
805. Siz hâzır edin şilâh u âlet
Vaqtâ ki kılam size işâret
806. Yek-bâr ediniz ol demde hamle
Endâmın edin mişâl-i remle
807. Mem râhına beg kurup bu dâmı
Teklîfe gönderip gulâmı
808. Hâdım gidip anı etdi teklîf
Mem etdi emîr-i mîre taḥlîf
809. Âhestece bâğa geldi haste
Zünnâr ile pür dehânı beste
810. Beg gördüğü dem o derd-mendi
Âşüfte-i °aşq-ı müstemendi
811. Etdi aña ey za°îf ü bî-mâr
Tutmuş beni hem bu gün bir efkâr
812. Gel oynayalım seniñle satranc
Şâyed ki gide göñüldeki renc
813. Âmmâ edelim seniñle bir ‘ahd
Bir birine şart-ı ‘ahd ü peyvend
-

0804. duysa : tuysa T.
0805. hâzır : hâzır S
0806. mişâl-i remle : mişâl u remle T.
0807. teklîfe : teklîfineT.
0810. -o S.
0813. Bu beyit S nüshasında yoktur.
0817. kavlı-ı ikrâr : kavlı u karâr T.

814. Peymân ile ʿahdımız bu üslûb
Üç defʿa her kim olsa mağlûb
815. Ġālib ne kılar sa emr u fermân
Ger emr ʿasîr ola ger âsân
816. Mağlûb ede ġālibe iṭʿat
Emri ne ise kıla icâbet
817. Başt oldu bu gûne kavlı ü ikrâr
Âmmâ ki işit bu nakli tekrâr
818. Ol dem ki riyâz olundu tezyîn
Revzende nişîn imiş meger Zîn
- 30a 819. Tedbîr-i emîri cümle mecmûʿ
Ol serv-i riyâz edince mesmûʿ
820. Etdi n'ideyim buña ne çâre
Hâşâk-şîfat tutuşdu nâre
821. Teng oldu cihân o serv-i nâza
Bâb-ı haķa el tutup niyâza
822. Dilden yalvarınca Zîn Hüdâya
Ol derde devâ erişdi dâye
823. Etdi nedir ey şanem bu nâle
Meh ruyuña ķandan erdi hâle
824. Zîn kıldı naķar ki geldi ġam-h'âr
Zûlumât-ı ġama erişdi envâr
825. Gûş eyledigin çekip beyâna
Şerh-i ġam edip o mihribâna
826. Dâye dedi ki sen olma ġam-keş
Ġarķ olma husûfa böyle meh-veş
827. Gün gibi cemâlin eyle rûşen
Çık seyrime imdi gör n'edem ben

0817. kavlı-ı ikrâr : kavlı u karar T.
0821. tutup :dutup S.
0828. per açdı: per oldu S.

828. Ferrācesin aldı çıkdı dāye
Per açdı tıyur-veş hevāye
829. Tācdīne haber yetirdi fi'l-hāl
Bildirdi aña ki böyledir hāl
830. Çün duydu bu hāli şīr-ğarran
Çāker ile °Ārif ol dilīrān
831. Bend eylediler silāḥ u şemşīr
Çıkdı yola şanki kavsdan tīr
832. Çün bāğa erince üç dilāver
Ol demdeki Mīr ü Mem berāber
833. Başt eylediler bisāt-ı satranc
Şaf bağladı şanki mü'min efrenc
- 30b** 834. Feth eyledi ruḥ-ı cidāle bayrak
Dāl-fes cebeci önünce baydaḳ
835. Vā kıldı piyāde cenge meydān
Andan kılıp esb-i tāzī cevlan
836. Filler ki olup meyāne tōp-keş
Başlar kesilip döküldü çok leş
837. Meydāna çıkınca ferz-i kec-rev
Fil at ve piyāde oldu pey-rev
838. Vakt oldu o şāhdan gide taht
Gör kim ne kıılır Beko-yı bed-baht
839. Görmüş idi °urfede nişīni
Ol nice āhū nāzenīni
840. Gelmiş Mem[e] eyler ol nezāre
Şemsin °aḳabince māh-pāre
841. Çıkılmış idi afitābı seyrān
Gerden büke durmuş öyle ḥayrān

0835. vā kıldı piyāde : kıldı piyādeler T.
0836. -çok S.
0840. -ol S.
0841. öyle: ile S.

842. Müfsid ki görüp o kuruş-ı Şemsi
Sepdi o vakitde hile remyi
843. Ol Mire edip ki imdi ey mır
Ben eylemişim bir özge tedbır
844. Şol yana eger gelirse ol Mem
O bir tarafa geçince siz hem
845. Gâlib gelesiz ol demde hasme
Tut sözlerimi sen et bu resme
846. Beg tutdu o baht-gın kelâmın
Degşirdi Mem ile beg maqâmın
847. Ol mihre muqâbil oldu ol mâh
Mâhından olunca meh-rû âgâh
848. Serden gidip ʿaql u fikri yek-bâr
Bülbül gibi kıldı meyl-i gülzâr
- 31a** 849. Göz görmedi andan özge ferdi
Yâd etmedi dahî luʿb ü nerdi
850. Meydâna ki girdi ʿaşk ile hâl
Yeñiçeriler hep oldu pâ-mâl
851. Ruḥ pârelenip düşüp zemîne
Topçu fil ile kaçıp kemîne
852. Ferz oldu pîyâde gitdi çün at
Üç defʿa Emîr edip Memi mât
853. Çün erdi temâme luʿb-ı satranç
Ahfâya çekip ʿayân olan genc
854. Mem gördü ki kenz olundu meşûr
Ol dahî Emîrden olup dūr

0842. sepdi : besdir T. /remzi : resmi S.
0843. eder : edip S.
0846. maqâmın : maqâlin S.
0851. Ruḥ : Ruḥâ S.

855. El şadra koyup edeble durdu
Destūr-ı emīr ile oturdu
856. Beg etdi seninle kavlimiz var
Biz eylemişiz muḳaddem ikrār
857. Hulf eyleme va^cdiñe sen ey yār
Esrārını et baña sen izhār
858. Kimdir bu cihānda nāzeniniñ
Bildir kimi sevdi dil ḫazīniñ
859. Şarf eyleyelim o rāha mālī
Dilden götürem ben ol melālī
860. Şol işde olam seniñle hem-dem
Gel rāzını doğru söyle ya Mem
861. Mem bāşın egüp düşüp ḫicāba
Ġark oldu ^caraḳla baḫr-ı āba
862. Hāzır idi māni^c-i dü ḫasret
Gördü ki erişdi vaḳt-i furşat
863. El verdi Bekoya bir bahāne
Şaldı yine fitneler cihāne
- 31b** 864. Etdi bege ey Emīr-i ^cālī
Şarf etme hebāya genc ü mālī
865. Ger görsen o duḫteri sen ey şāh
Elbetde ederdin andan ikrāh
866. Görmüş gibi bildim anı muṭlaḳ
Bir bint-i ^cArab ki lebleri daḳ
867. Ol ziştı sever mi ḫiç erenler
Dīv pīre-zenī şanır görenler
-

0855. edeble : öyle T.
0857. Bu beyit T nüshasında yoktur
0859. toḡru :baña T.
0861. bāş : bāşını S. / düşüp : düşdü S.
0862. dü ḫasret : derd-i ḫasret T.
0865. -sen T.
0866. bildim anı : anı bildim T.
0867. dīv : derler T.

868. Şol sözleri çün işitdi ol Mem
Zann etdi kim içdi şerbet-i sem
869. Mem etdi Bekoya etme lâfı
Görmüş gibiyim dedin hilâfı
870. Mîrim beni diñle meh-liķānın
Vaşfın edeyim o dil-rübānıñ
871. Yekdir beni eyleyen müşevveş
Bir tırfa şanemdir ol perî-veş
872. Bilmem kim ola o şūha mānend
Anıñ ola resmi nokta-mānend
873. “Ve’ş-şems ü” cebîni rā’lar ebrū
Sîn sehmidir enfi “ve’đ-duḥā” rū
874. Mim oldu dehānı çeşmler hā
Bir üzni elif ü biri [si] de hā
875. Gül ruḥları °ayn-ı lafzatu’l-lah
Şedde zeķan oldu hikmetu’l-lah
876. Mektüb olunup yüzünde muşḥaf
Müjgānı suṭur-veş tutup şaf
877. Nokta gibi şāmme-i mūkahḥal
Dü zülfü çekip cemāle cedvel
878. Hüsni ḥatı tutdu dilde evṭān
Şirāzesi oldu rişte-i cān
- 32a** 879. Cild oldu aña bu dört °anāşır
Fehm edemez ānı °aql-ı kâşır
880. Bağlandı bu gūne şol mua°mmā
Zîn oldu cedīd aña müsemmā

0875. medde : şedde T.

0878. tutup : dutup S.

0879. on sekiz bin alem teorisi “anasır-ı Erbaa”

0881. nite : neylesin T. /etdi : ede S. / dahî:dilde T.

881. Zīn ismin edip Mem āşikāre
Nite beg ede dahī mūdāre
882. Meclisde bege gelip hecālet
Cūş eyledi ğayret-i cehālet
883. Etdi ne durursuz ey ğulamān
Mem başın ediñ havāya perrān
884. Mem üzre hücūm edip ğazanfer
Mem kalkıp ayağa çekdi hançer
885. Tācdīn ile ol iki qarındaş
Anlar hem olup Mem ile yoldaş
886. Anlar kim edince tīği u^cryān
İç halkı qarār kıldı ol ān
887. İş erdi ğarāba gördü çün mīr
Resm etdi göñülde özge tedbīr
888. Tācdīne Emīr edip tazarru^c
Ol işde niyāz beg tavaqqu^c
889. Ben vermiş iken cihāna ğūş nām
Gel kılma beni bu ğalka bed-nām
890. Çend rüz edelim biz anı maĥbūs
Sen etme beni bu işde me'yūs
891. Ger kılmasan emrime iṭā^cat
Ben begligim eylerim ferāğat
892. Tācdīn dedi kim gel eyle bir iş
Tā etmeyelim bir özge teşvīş

0883. etdi : dedi T.
0886. edince : etmişdi T.
0889. gel : ger T.
0891. -ben T.

893. °Ahd eyle benimle bir ziyānıñ
Olmaya zīyānı bī-nevānıñ
- 32b** 894. Ol işde n'ola baña delālet
Mem ḥabsine ben verem icāzet
895. Tācdīne Emīr kıldı ḳassem
Ger ḳayddan özge zecr edersem
896. Merd olmaya bu cihānda nāmım
Gel diñle bu işde sen kelāmım
897. Kayd-ı Meme rāzı oldu Tācdīn
Ḥabs olmağa Mem olundu ta°yīn
898. Dest pāy-i Meme Emīr kendi
Urdu öz eliyle ḳayd ü bendi
899. Beg anı bırakdı teng cāha
Āh-ı Mem erişdi şems ü māha
900. Pā destini Mem gördü ki beste
Nazm etdi o dem bu şi°ri ḥaste
- EŞ°ĀR-I MEM**
Fâ°ilâtün fâ°ilâtün fâ°ilâtün fâ°ilün
- Gazel17** 901. Tā ezel şem°-i ruḥun °āşıklara pervānedir
Nār-ı °aşka yanmayan °āşık degil efsānedir
902. Āḥker-i şevkıñ ben[-i] şeydā[yı] yakdı ser-be-ser
Yandı bāl u perlerim bilmem daḥi pervānedir
903. Ḥalka-yi zülfüñ beni maḥbūs edip ey dil-rübā
Ḳayd-ı zencīrim gören maḥsūb eder dīvānedir
904. Ḥālīme ṭa°n eyleyen nādānı °ārif şanmañız
Almamış lezzāt-ı °āşkı varsın ol bī-gānedir
905. Pertev-i ḥüsnüñ beni ḥayrān edipdir şöyle kim
Çeşmime her kim naẓar kılsa şanır mestānedir

0897. olundu : oldu S.

0901. yanmayan : yanmış T.

906. Bâṭını göñlüm vişāl-i yār ile ma^cmūr olur
Zāhiren her kim görür söyler ki bir vīrānedir
907. ^cAyb kıılma Fāyıkıñ çün cānına ikrāmını
Tende cānı beslemek her gün saña kurbānedir
- Nazım** 908. Sākī bize ver mey-i fereḥ-nāk
Bağrım ğam elinden oldu biñ çāk
909. Tıttu yine şeş cihātım āteş
Bir ben gibi kimdirir belā-keş
910. Memlū-le şarāb-ı la^cl bir tās
Anıñla muṭayyab olsun enfās
911. Şerḥ-i kışaşa medārım olsun
Nazm etmeye iktidārım olsun
912. Bu ^cilmi menākıblı ol mühendis
Naql etdi bu naqli ol muḥaddis
913. Ol ğarkā nişin şāh-ı hūbān
Gördükde bu ḥāli oldu giryān
914. Geysisin edip hezār-pāre
İlbās edinip kabāy-ı kara
915. Akıtdı sirişkin etdi feryād
Çarḥın siteminden eyledi dād
916. Cem^c oldu kamu nedīm u yārān
Pend eylediler o māhe her yan
917. Etdiler aña ki n'olduñ ey şūḥ
Sen kendiñi kıılma nāre maṭbūḥ
918. Ey māh-liḳā sen etme nāle
Kondurma ğubārı gül cemāle

0909. tıttu : dutdu S.

0909. “memlū-le” kelimesi vezin gereği “memlū eyle” kelimesinden hazf edilmiştir.

0914. edinip : edinir T.

0919. ḥayfıñ : şakın T.

919. Gelmez mi bu haṭṭ u ḥale ḥayfıñ
Gitdikçe ziyāde kıılma za^cfıñ
920. Nev-restesiñ alma ğam derūna
Ḳahr etme każā-yı dehr-i dūna
921. N'oldu saña ey şanem nedir ḥāl
Söyle bilelim nedir bu aḥvāl
922. Bildir ki nedir bu āh u ḥasret
Ḳande saña erdi şol küdüret
- 33b** 923. Zīn vermedi anlara cevābı
Güyā ki işitmedim ḥiṭābı
924. Pend etmedi çünkü Zīne te'sīr
Anlar hem edip ḳarār tenfīr
925. Zīn meclisini görünce ḥalvet
Müzdād olup ol nigāra fūrḳat
926. Artırdı fiğānın ol şanavber
Fūrḳatle ḥam oldu ḳadd-i ^car^car
927. Şakḳ oldu göñül mişāl-i ḥāme
Biñ hecr ile rūz erişdi şāme
928. Mağrīb şafaḳı olup nümāyān
^cĀdetçe olundu şem^c sūzān
929. Zīn kıldı naẓar ki çün o şem^ca
Başındaki ol şu^cā-ı lem^ca
930. Başında ziyā olur hüveydā
Ammā ki derūnu reng-i sevdā
931. Fikr eyledi Zīn biraz bu ḥāle
Derdin unudup düşüp ḥayāle

0926. fiğānın ol şanavber : ma'nānın dil-veche-i enver T.
0930. -ki T.

932. K̄ara neden olmuş enderūnu
Söz ile neden yanar bīrūnu
933. Bir hayli tahayyür erdi Zīne
Amma bu gelip dil-i hazīne
934. °Āşık işidir bu nāra yanmak
Şol dāğ-ı derūn ile boyanmak
935. Buldum hele bir refīk-i şādık
Geldi baña hem-dem-i muvāfık
936. Ben gibi içip mey-ı muḥabbet
Dehr içre budur sezā-yı şoḥbet
937. Pervāne-revīş o şem^ca karşı
Per yakmaya geldi lem^ca karşı
- 34a** 938. Güftāra gelip zamīr-i sāde
Ġonca gibi fem kılıp küşāde
939. Şem^ca dedi kim nedir bu nāriñ
Cümle gece yanmak oldu kārīñ
940. Elden [mi] şanemdir aldı göñlüñ
Bildir kimedir hevā-yı meyliñ
941. Kimdir seni bī-karār kılmış
Āşüfte-i rūzigār kılmış
942. Dāğ ile pür eylemiş derūnuñ
Nār ile yaḳar seniñ bīrūnuñ
943. Ben şıfteye bu rāzı bildir
Şol derde şala seni ne güldür
944. Göñlün ne güzel elinden almış
Āyā seni kim bu derde şalmış

0937. per yakmaya : bir bakmaya S.
0938. ġonca gibi : ġonca-veş T.
0942. nār : nūr T. / yaḳar seniñ: ziyā vermiş T.
0943. şıfteye: āşüfteye T.

945. Şem^ca der idi bu gūne peygām
Tā şubḥa kadar o sīm-endām

946. Ruḥsār-ı seḥer açıp niḳābın
Noḳşāna yetirdi şem^c-i tābın

947. Şubḥ oldu ve şöḥbet oldu aḥir
Zīn etdi o dem bu şi^cri zāhir

ĠĀZEL-İ ZİN

Fā^cilātūn Fā^cilātūn Fā^cilātūn Fā^cilūn

- Gazel18** 948. Āşinā-yı ^caşḳ olanlar meyl-i emlāk eylemez
Maḥfice sulṭān olur şāhdan bāk eylemez
949. Nār-ı ^caşḳa yanmadan ṭa^cn etme şem^ca ey göñül
^cĀşika ṭa^cān olanlar ^caşḳı idrāk eylemez
950. Her kimi kim rakşa şalmış şol rebāb-ı çeng-i ^caşḳ
Öyle bir devrān eder kim çarḥ-ı eflāk eylemez
951. ^cĀşıkın dil-hānesin gülzār-ı ^caşḳın āteşi
Zevḳ ile memlū kılar bir ḥār u ḥāşāk eylemez
- 34b** 952. Ger cibāl-ı dilde Ferhād olsa ^caşḳıñ tīşesi
Ṭaşı āhen olsa anıñ şanma kim çāk eylemez
953. Rāh-ı ^caşḳa şem^c-veş her kim ki cān eyler fedā
Bekler anı ḥaşre dek ālūde-i ḥāk eylemez
954. Ol sebebdendir ki Fāyık müsteriḥdir ġam yemez
Añlayan esrār-ı ^caşḳı göñlü ġam-nāk eylemez
- Nazım** 955. Geldim yine sākī daḳḳ-ı bāba
Yüz sürmege bābda türāba

0946. noḳşāna yetirdi : Şem itdi seḥerde T.
0949. yanmadan : yanmada S.
0950. rakşa : rakş S.
0951. ḥāşāk : ḥāk S.
0952. bābda: pāyīdedir T.

956. Raḥm eyle beni ḥumāra koyma
Hecr ile za^ciff[i] zāra koyma
957. Cevr-i felek eyledi dilim lāl
Düşdüm meded eylegil elim al
958. Üftāde-i ḡām esīr-i derdim
Bir ḳadd-i ḥamīde rūy-ı zerdim
959. Göñlüm yine āb-ı la^cliñ ister
H³ān-ı keremiñ sen eyle güster
960. Gerdan edegör ervāḥ-ı cānı
Göster ḳadeḥ içre ergavānı
961. Bu ^carṣa-i ḥāliye sürem at
Bezm ehline söyleyem ḥikāyāt
962. Ol ḥabs-i ḳafes esīr-i Zīndān
Ol künc-i belā āmāc-ı peykān
963. Cāḥ içre ki Mem olundu maḥbūs
Ümmīd-i göñülden oldu me'yūs
964. Kesdi çü mecāzīden ümīdin
Mahv etdi fenā yolunda göñlün
- 35a** 965. Zikr-i Ḥaḳ ile müdāvim oldu
Merḥābā dile müḳāvim oldu
966. Cāndan oluben o rāha ^cāzim
Ṭavf-ı göñüle edip ma^cāzim
967. Söz-muḥtaṣar u ḳaṣīr- güftār
Doğruldu yola o tīz-reftār
968. Maḳsūda yetip ṭavāf kıldı
Kendin biliben ^cavaf kıldı

0962. ol ḥabs-i ḳafes : ḳafes-i maḥbesde

0963. içre ki : içredir T./ Ümmīd-i göñülden oldu : göñülden ümīd olundu T.

0966. cāndan oluben : cān-ı dilden olubdur T.

969. Şem^c-i dili yaqdı nūr-ı Ğaffār
Kalmadı göñülde havf-ı Kāhhār
970. Pervāne-i cān görüp şuâ^cı
Çizginmek için ol oldu sâ^cî
971. Bir bakmaya geldi şem^c çün cān
Nefs anı görünce etdi efgān
972. Rūḥa dedi ki gel ey ḥired-mend
Cān ile işit ve dinle sen pend
973. Uyma sen hevā-yı ʿaşka Zînhār
Kendin taşu urma mişl-i enhār
974. Şol dağdağaya düşürme başın
Ceyḥūn tek akıtma kanlı yaşın
975. Ākıl iken adın etme mecnūn
Yahşi işin eyleme diger gün
976. Çün duydu bu nuşu nefsdan rūḥ
Leb kıldı cevāb-ı nefse meftūh
977. Etdi ki nedir bu nuşuñ ey şūm
Misk rāyihāsın keser mi hiç şūm
978. Kılmış baña ʿaşk böyle te'sir
Pend ile olur mu rengi tağyir
979. Sen etme baña naşihat ey nefis
Benden bu ma'āş ümīdini kes
- 35b** 980. Aldı beni ʿaşk kendözümdeñ
Ger ʿākil iseñ işit sözümdeñ

0973. uyma sen : sen uyma T.

0976. nuşu : pendî T.

0977. şum : şūh T. /misk rāyihāsın: rāyihā-i misk T./hiç şūm : fütūḥ T.

0980. -iseñ T.

981. Rûh etdi cevâbı çünkü itmâm
Bu şi'r ile nefsi kıldı ilzâm

EŞ'ÂR-I MEM

Mef'ûlû Mefâ'îlû Mefâ'îlû fe û lûn

- Gazel** 19 982. Dil menfeh-ı hû çekdigi dem yakdı fühûmu
Kâl etdi nefes nâr ile ol küll-i şühûmu
983. Misbâh-ı gönül zeyti yakıp çünkü fetîlin
Fânûs-ı zücâc etdi aña 'azm-ı lühûmu
984. Yok mişli anıñ arasalar şark ile ğarbı
Envârı odur tutdu kamu şems ü nücûmu
985. Mişkât-ı zamîrim olalı hâne-i dildâr
'Anka gelicek taşrada kor şüm ile bûmu
986. Başdan başa meyhâne misin Ahmed-i Fâyık
Bildim ki saña erdi bu gün meykede hûmu
- Nazım** 987. Sâkî bizi kıl civâre mahrem
Bir cām ile göñlüm eyle hurrem
988. Rakkaş-veş eyle cāmı gerdân
Versin bize bâde şâh-ı merdân
989. Kûrsun kadeh içre mey habâbın
Hayyâm-şîfât o sâye-tâbın
990. Emvâca gelem çü mişl-i zîbak
Şol bezme verem bir özge revnağ
991. Bûlbül gibi ben gelem figâna
Bir hoşça kışaş çekem beyâna
992. Şādıklar eder şadâkat ızhâr
Şādıklara hâ'il olmaz ağıyâr
- 36a** 993. Mem habsi erişdi çünkü sâle
Tâcdîn düşürdü biñ hayâle
994. Tâcdîn ile ol iki birâder
Bir yerde oturdular berâber

0991. gelem : başlayam T.

995. Dāderlere etdi ey qarındaş
Biz nice ıkaralım dağı baş
996. Āyā bu mudur arīķ-i hem-dem
Bir sālē erišdi ħabsdir Mem
997. Biz eyleyelim şafā vu işret
Yaksın Memi anda nār-ı ħasret
998. Tā vermeyelim bu yolda biz cān
Olmaz bilirim o derde dermān
999. Yārın edelim şavaşa iķdām
Ceng ile biter bu şuğl u encām
1000. Best eylediler bu gūne iķrār
Kim olmaya sırra vāķıf āđyār
1001. Şubĥ olduğu demde dāder-i nān
Bir nūkte-şinās u ĥoş-şuĥendān
1002. Ĥāzırlayıben aña dediler
Anı bege ķāşıd eylediler
1003. Ėit söyle ki Beg işiñ abesdir
Mem der ki bu deñlü işe besdir
1004. Versin Meme beg o nāzenīni
Şād etsin emīr o dil-ĥazīni
1005. Yāĥud bize versin ol Bekoyu
Ėatl eyleyelim o zişt-rūyu
1006. Bilmez bizi beg kim üç civānız
Dehr içre ziyāde pehlivānız
1007. Yok derse eger kim eyleriz ceng
Dünyāyı biz aña eyleriz teng
- 36b** 1008. Begden varıp alasın bu cevābı
Besdir saña şol işiñ şevābı

0994. yerde : yere S.

1003. Mem der ki bu denli işe besdir : cist mem bu denli besdir S.

1005. zişte : zişt S.

1006. bilmez bizi beg kim : bilmez mi ki beg biz T.

1009. Kāsıd bu haberle çıkdı rāha
Vaқта ki yetişince bar-gāha
1010. Peygāmını kıldı mīre takrīr
Bildirdi merāmı cümle bir bir
1011. Ol sözler emīri derde şaldı
Baş egdi ve baħr-ı fikre daldı
1012. Ser kaldırıp etdi ol Bekoya
Bed-kār u rakīb u zīşt-rūya
1013. Kim sensin eden bu şuğlu ey merd
Rā'yıñ ile başıma gelip derd
1014. Çün gördü begi Beko ğazab-nāk
Fitne kapısın açıp o  allāk
1015. Etdi bege ey b z rg-vārım
Almış bu vaķıtde ħalk civārım
1016. S z dersem eger duyar bu ağy r
Meclisde olur bu gizli g ft r
1017. Ħalvet edelim biraz ber ber
Her ne der isem sen eyle y ver
1018. Tedb r-i Bekoya Beg olup r m
Ħalka dedi kim siz eyleñ  r m
1019. Taŗra  ıkınız bu demde sizler
Tedb r edelim Bekirle bizler

1007. eyleriz : ederiz T.

1023. zind na : zind n S. / Mem   mr  g r nce olur : Mem   mri olur g r nce T.

1020. Çıkdı kamu halk o dem kapıya
Çevgân ile top erip Bekoya
1021. Meydâna bıraktı gūy-ı hîle
Çaldı topu fitne darbı ile
1022. Etdi bege kim ne dersem etgil
Añla suhanım bu pendı tutgil
- 37a** 1023. Zîndâna sen eyle Zîni irsâl
Mem °ömrü olur görünce pâ-mâl
1024. Bir nev° ile Zîni kıl müzeyyen
Mahbûbunu Mem göre mu°ayyen
1025. Mem °ömrün ol dem size bağışlar
Âsân olur ol vakıtde işler
1026. Söz yetdi hitama oldu çün şâm
Beg kâşıda dedi oldu ahşâm
1027. Versin bize söyle Tâcdîn imhâl
Her vaqt-i seherde hayr olur hâl
1028. Tâcdîne haber yetirdi kâşid
Etdi ki huşûl olur makâşid
1029. Amma ki olundu şabra fermân
Şabr ile olur o derde dermân
1030. Ger tâlib-i nûş isen hemîşe
Tâ şubha dek eyle şabrı pîşe
1031. Tâcdîne bu söz verip tesellî
Dilden giderip hevâ-yı zıllı
1032. Beg dañi gelip serây-ı Zîne
Rıfķ ile deyip o dil-hazîne

1027. Bu beyit T nüshasında yoktur.
1028. etdi ki huşûl olur : Huşûl-ı pezîr olur bu T.
1037. tezyîni : tezyîn T. / -ki S.

1033. Beg Zîr-ı hâzîne etdi h̃âher
Geldim ki olam seniñle yâver
1034. Bildim saña zecr kılmışım ben
Çok zûlm ü sitemler etmişim ben
1035. Oldum hele ben işimde nâdim
Sen bil ki budur benim murâdım
1036. Versem gerek ol Meme seni ben
Tâ °afv edesin haṭâlarım sen
1037. Sen kendini eyle zîb ü ziynet
Tezyîni ki kı l o câña minnet
- 37b** 1038. Zîndâna yürü bu demde kendiñ
Destiñle küşâde eyle bendiñ
1039. Verdim seni ben ol bî-nevâya
Var derdini sen yetir devâya
1040. Zîr çünkü işitdi ol cevâbı
Ref^c etdi miyâneden hicâbı
1041. Kanlı yaşın eyledi muḥâṭab
Yaşıyla boyandı sîm ğabğab
1042. Kan ile pür eyledi dehâni
Düşdü yere mürde-veş hemâni
1043. Anıñ deheninden etdi işrâk
Mişbâḥ-şıfat şua^c-ı berrak
1044. Şakḳ oldu o demde saḳf-ı hâne
Ol şu^cle yöneldi âsumâna
1045. Erdi Bege bir °azîm dehşet
Pür kıldı sarâyı havf u heybet

1038. küşâde eyle : küşâd kı l koydı T.

1041. sîm-i ğabğab : sîb-i ğabğab S.

1046. Gördükde bu hâli çünkü ol mîr
Ol hâlet edip Emîre te'sîr
1047. Zîn başını beg alıp diZîne
Göz dikdi o hastenin yüzüne
1048. Zîn şubha dek öyle yatdı bî-tâb
Beklerdi Beg anı etmeyip h wâb
1049. Dünyâya şafağ ki verdi envâr
Oldu kamu ehl-i hâne hüş yâr
1050. Beg çağırıp etdi ey kenîzân
Yok mu biriñizde ʿaql u izʿân
1051. Çeşmim hele h wâb görmemiş hiç
Kılmış beni dâl-veş elem pîç
1052. Hep ehl-i harem gelip kapıya
Girdiler emîr için tapuya
- 38a** 1053. Çün gördü bu hâli ehl-i hâne
Bir velvele şaldılar cihâne
1054. Urdular emîre ʿaʿn ile taş
Bu şuğl-ı ʿacîbe elf şâbâş
1055. Refʿ oldu meger ki rahm u inşâf
Maʿşûm idi Zîn çü âbdan şâf
1056. Etdin sen özün bu katle bāʿiş
Bî-cürm iken olduñ imdi hâniş
1057. Beg etdi o halka eylemen zan
Hâşâ ki bu katle bāʿişem ben
1058. Ben Zîne verince istimâlet
El verdi aña biraz hacâlet
1059. Hoş sözlerimi edince Zîn güş
Kıldı anı kendi ʿaşkı medhüş
1060. Ol hâleti Zînden görelden
Cân rahşını taşra çekdi tenden
1061. Yetmez mi baña bu sûz u gamlar
Siz dahî edersîñiz sitemler

1062. Bizden işidin bu lafzı muṭlaḳ
Verdim Meme Zīni ben muḥaḳḳaḳ
1063. Dāye çün işitdi ḳavl-i va^cdi
Zīn rûyuna sepdi mā'i-verdi
1064. Etdi Zīne dāye yatma berḥīz
Āhıñ idi berḳ u ra^cddan tīz
1065. Her vaḳt-ı seḫer ederdin efgān
Āh-ı seḫer oldu derde dermān
1066. Ol āhıñ edip Emīre te'sīr
Ḳalk kim verip ol Meme seni Mīr
1067. Zīn gūşuna erdi çün Mem ismi
Geldi yine cāna mürde cismi
- 38b** 1068. Vaḳtā ki uyandı ḥwābdan Zīn
Dāye götürüp kim ede tezyīn
1069. Oldu ḫarem içre yevm-i neşşāt
Urdular o māha reng-i meşşāt
1070. Hep cümle kenīz ve perestār
Anlarla Zīn oldu rāha reftār
1071. Dāye ileri götürdü müjde
Gördü Memi yeryüzünde mürde
1072. Dāye şorup ehl-i ḫabse hālī
Cāndan kim edip vücdü ḫālī
1073. Ol dāyeye etdi ehl-i zīndān
Olsun saña ey za^cīfe rūşen
1074. Nışf-ı şeb idi kim etdi işrāḳ
Zīndān üzerinde nūr-ı berrāḳ

1059. sözlerimi edince : sözlerim ile nice T.
1060. güzelden: görelden T.
1061. sūz u : sözler T.
1064. ber-ḥīz: bī-ḥīz S. /berḳ u ra^cddan : ra'd u berḳiden T.
1072. ḫabse : siccine T.
1074. nışf-ı şeb idi kim : leyletü'l-nışf idi T.

1075. Mem anı görünce etdi şādır
Anıñ gibi bir şu^cā^c-ı nādir
1076. Ol şu^cleler oldu cism-i vāhid
Mem düşdü yere mişāl-i sācid
1077. Andan beri yatdı böyle bī-ḥūd
Hıışm ile dehānın etdi mesdūd
1078. Dāye çün işitdi ol cevābı
Çeşminden akıtdı kanlı ābı
1079. Āh eyleyip etdi ey dirīgā
Bir sāle kārīb idi bu gāvīgā
1080. Esdikde hevās-ı nuşret ile
Cān verdi firāk u ḥasret ile
1081. Zīn geldi bu ḥāli çünki görgeç
Serv-i kaddi oldu yāy- tek keç
1082. Gördükde bu ḥāli ol cemā^cat
El verdi o ḥalka başka ḥālet
1083. Hüşyār edelim deyü gedāyı
Yā Mem deyip etdiler şadāyı
- 39a** 1084. Ger ^cāşıķ isen gelip ḥabībīñ
Ger ḥaste iseñ gelip ṭabībīñ
1085. Aç gözüñü baķ ki geldi mihmān
Olma daḥī zār üzere hicrān
1086. Söylendi bu gūne Meme çok söz
Ol sözler ile çün açmadı göz
1087. Zīn bildi ferāset ile ol an
Kim rāh-ı fenāda Mem verip cān

1080. bu beyit S. nüshasında yoktur.

1081. - u S.

1088. Yek reng olunup ferahla hūznū
Ol mürdeye etdi “kum bi’iznī”
1089. Zīnden ki zūhūr edip bu peygām
Nūş eyledi Mem hayātdan cām
1090. °İsālīk edip ol meyyite Zīn
Ölmüş tene verdi nefh-i tezyīn
1091. Vaқта ki Memī gelince cāna
Hasretle nigāh edip cihāna
1092. Ol dem ki nażar kılıp o bī-mār
Nezzareye dūş olundu dil-dār
1093. Zīn Memle ki geldi bir araya
Söz açdı vuķu^c-ı mācerāya
1094. Etdi Zīne Mem ki erdi “mūtū”
Mevtim idi “ķable en temūtū”
1095. Çün rūḥum edip bu tende ifrāğ
Āyende olundu °arşa iblāğ
1096. °Arz oldu ḥużura rūḥ-ı pākım
Emr eyledi ol Ḥakīm u Ḥākım
1097. Etdi baña Ḥaķ ḥiṭāb-ı °izzet
Buldun dedi sen beķā vū °izzet
1098. Verdim saña ben maķām-ı “rādī”
Ger ister isen kim ola “marqī”
- 39b** 1099. Tekrār ediben vūcūda °avdet
Dur anda olunca bizce da^cvet

1085. zār üzere : zār u derd T.

1086. burada sekt-i melih yapılmıştır.

1088. “kum bi’iznī” : Ölülerin tekrar dirilmesi için vericek emir./ mürdeye : mevtāya T.

1094. “mutu ķable an temūtū” : Ölmeden önce ölünüz- Hadis-i kudsi

1095. āyende : anda S.

1100. Ol ḥastaya hem bu ḥāli söyle : Ol ḥastaya hem işaret eyle T.

1100. Git Zîne daği beşâret eyle
Ol hastaya hem bu hâli söyle
1101. Zîn Zînde kalır cihânda üç gün
Yok mühlet aña ziyâde bir gün
1102. Mem şöhet beti çün erip temâma
Hem erdi şabâh-ı   mr  ş ma
1103. Bu şi ri o dem[de] etdi  c d
C n murgun edip kafesden  z d

G ZEL-I MEM

Mef  l  Mef  l  Mef  l  Fa  l n

1104. Şebnemler olup  once-i dil şub -ı va andan
Meml ları zerr n  adeh la -i dehenden

- Gazel20** 1105. H tifden erip sem ime bir cilve-i nef a
 urtulma a c n bulmadı r h  ayd-ı bedenden
1106. Yetmez mi nig rım beni ma b s ede  a   n
Ver r  uma ru  at ki   ka h ne-i tenden
1107.      bile mevt-ile d r r vu lat-ı c n n
Eyler mi hazer c me-i i r m-ı kefinden
1108. F y k nice bir y d edesin  ahr-ı zam n 
V r n edesin beyt-i dili tel -i su enden

- Nazım** 1109. Mem şi ri yetirdi   irine
Hem   mr  eri di   er ne
1110. Z n r kbesi  zre Mem koyup ser
C n b  ına erdi b d-ı  ar ar
1111. B yle yasa m   bu k n  mevl 
Kim olmaya hi  be  s  a l 

-
1101. dur :  ur T. / bizce : birde T.
1102.   n :    S.
1104.  ebnemler alıp:  imenler olur T.
1105. h tifden : naf am z T.
1110. c n : c n n T.
1111. yasa : mu adder T.
1112. hicr n : Z nden T.

- 40a 1112. Ol mücrim-i ʿaşk esīr-i hicrān
Cānānı yolunda verdi çün cān
1113. Cem^c oldu āhālīsi bilādın
Hep aşğar u ekberi sevādın
1114. TechīZīne halk olundu ta^cyīn
Ġassāl anı kıldı ġasl [u] tekfīn
1115. Çün oldu şalātının edāsı
Çıkdı göge nevḥālar şadāsı
1116. Tābutun omuza aldı Tācdīn
Anlar ile hem-refik olup Zīn
1117. Çün eylediler ʿazīmet-i rāh
Tācdīne Beko göründü nāgāh
1118. Etdi aña ey ġurāb-ı Bitlis
V'ey bā^cis-i fitne mişl-i lblīs
1119. Etdin beni sen refīkden dūr
Kıldın beni bu cihānda mehcūr
1120. Urduñ dil-i zārım üzre biñ dağ
Kaldıñ daḡı yeryüzünde sen şağ
1121. Böyle deyip anı öyle çaldı
Cānıñ ten evinden ayrı şaldı
1122. Ol müfsīdi taşra atdı yoldan
Taḡsīn olundu şağ [u] şoldan
1123. Miḡnet-zede Zīn ġarīk-i tufān
Erdikde rakībi gördü bī-cān
1124. Deryā-yı mürüvvet eyledi cūş
Kendi ġamın eyledi ferāmūş
1125. Ġasl etdirip anı ol nīkū-nām
Etdirmedi halk içinde bed-nām

1112. hicrān : Zīnden T.
1116. halk : çün T.
1119. eylediler : oldular T.
1120. Bitlis: telbīs T.
1132. çün : ki T.

1126. Hoş haşleti gör o nîk-şabrın
Cânânı yanında kazdı kabrin
- 40b** 1127. Hem Tâcdîne etdi kılma teşvîş
Zann etme bu şuglu bir °aceb iş
1128. Oldu sebab-i necâtımız ol
Bulduğ biz anıñla müstaķim yol
1129. Kesb etdirip ol bize maķāmāt
Tā kendi olup bu yolda hem māt
1130. Alsaydık eger mecāziden kām
Girmezdi ele haķiķiden cām
1131. Çün oldu bu rāhıñ ol şehīdi
Müfsīd deyi anmañız sa°īdi
1132. Āmmā çün erişdiler mezāra
Hasretle Zīn eyledi neẓāre
1133. Toprağa sürüp o māh rūyuñ
Eflāke yetirdi hāy u hūyun
1134. Hāk içre ki defn olundu dil-dār
Zīn etdi o dem bu şi°ri izhār
- ĞĀZEL-i ZİN**
Fâ°ilâtün Fâ°ilâtün Fâ°ilâtün Fâ°ilün
- Gazel21** 1135. Meh-veşimden dūr kıldı çarḥ-ı kec-devrān beni
Şaldı nār-ı firķāt içre eyledi büryān beni
1136. Ol sipihr-i °ārsız çarḥ-ı sitem-kārı görün
Bāde-i la°l-i lebiñden etmedi sekrān beni
1137. Seng-dil eflāke gözyaşımla kıldım iltimās
Ravza-i vaşlında bir dem kılmadı rıdvān beni
1138. Hīç bilmem n’etmişem devrān-ı kec-reftāra ben
Ka°be-i kūyunda yārin etmedi ķurbān beni
1139. Vaķtidir Fāyık ki feryādıñla bī-dār ola yār
Bir daḥi dīdār ile şāyed ede ḥandān beni
- BU KISSA ZİN’İN VEFATIDIR**

1135. dūr : ṭur T.

1136. °ārif : °arsız T.

1141. oldu: ol S.

1145. yüz şükr ki : çün şükr ki T.

- Nazım 41a** 1140. Sāḳī gene düşdüm inḳılābe
Bir derde ki gelmez ol ḥisābe
1141. Erḳām u ḳalem-den oldu bīrūn
Ġam geldi ġam üzre ḥadden efzūn
1142. Devr etmedi kāmım üzre devrān
Ancaḳ kim edip esīr-i hicrān
1143. Yokdur bu cihānda benden efḳar
Bir bende-i kemterīn u aḥḳar
1144. Dergāha tuḥef elimde cürmüm
Ben bī-kes ü bī-nevā-yı mücrim
1145. Geldim saña doġru bir zelīlim
Yüz şükr ki vardır bir delīlim
1146. Rehberdir önümce Şems-i Bitlis
Geldim ki ḳılam bu ḥāli telḥīş
1147. Dil-ḥānesin etme Beytül-āḥzān
Lütf-i kereminden eyle iḥsān
1148. Ver bādeyi ref^c ḳıl ḥicābım
Bir cām ile fetḥ olur kitābım
1149. Bu minbere ve bezme bir ḥaṭībim
Eşcār-ı ḳışaşda ^candelībim
1150. Naḳl eyledi nāḳılān-ı esrār
Bu ḳışşayı rāviyān-ı aḥbār
1151. Ol fūrḳat ü hecr ü ġam ^camīḳi
Ol dost firāḳınıñ ġarīḳī
1152. Döndü eve doġru çün o kevkeb
İḳlīm-i vücūda düşdü bir teb
1153. Bir zelzele oldu şehir-i tende
Müstahfaz-ı nefis olan bedende

1145. geldim : gelem T.

1149. ^candelībim : ġazel-i lebībim T.

1154. Bildi ki erişdi vakt-i rıhlet
Gönderdi emîri kıldı da°vet
- 41b** 1155. Etdi aña imdi ey qarındaş
Erdirdi zevāle encümüñ baş
1156. Memsiz n’edeyim dahî cihānı
Terk ediserem bu hāk-dānı
1157. Diñle saña eyleyim vaşsiyyet
Etme beni sen esîr-i haclet
1158. Ol dost katında ḥār kılma
Andan beni şerm-sār kılma
1159. Senden budurur benim niyāzım
Bār eyle kaṭāra ğam cihāzım
1160. Mîr’āt-ı şadıñ et fereh-nāk
Benden yaña gönlüñ etme ğam-nāk
1161. Bu beldeyi pür-sürür kıldır
Sāz ile beni °ubūr kıldır
1162. Tābūtuma hıżmet etsin ā°yān
Raķş etsin önümce hep civānān
1163. İstersen ola serîrim eflāk
Mem pāyı önünde kabrim et çāk
1164. Çün erdi vaşsiyyeti kemāle
Seyyare-i °ömr erip zevāle
1165. Zîn etdi o dem bu şi°ri hāşıl
Cānānına cānıñ etdi vāşıl
Şİ°R-İ ZİN
Fâ°ilâtün Fâ°ilâtün Fâ°ilâtün Fâ°ilün

1161. Mevlana’nın “öldüğümde kimse ağlamasın, düğün dernek kursun” sözünü çağrıştırıyor.
1162. Bu beyit Mevlana’nın şeb-i arus hadisesini çağrıştırıyor. / tābūtuma: ṭābūtuma T.
1163. Mem pāyı önünde kabrim et çāk : Mem kabri yanında kabrim et çāk T.

1166. °Andelīb-i rūḥumuz gülzārın eyler ārzū
Perr ü bālin açdı cān dildārın eyler ārzū
- Gazel22** 1167. Yār-ı hem-dem tutdu çün dārü'l-beḳāda meskeni
Bī-ḳarar olmuş göñül ğam-ḥ̣āriñ eyler ārzū
1168. Nūr-ı zātiñ pertevindenmiş meger iḥyā-yı dil
Meyl-i evṭān eyleyip envāriñ eyler ārzū
- 42a** 1169. Nehr-i bahriñ ḳaṭresi cūş eyleyip aḳmaḳdadır
Ḳaṭr-ı nehriñ bahr olur envāriñ eyler ārzū
1170. Bu cihān terkini Fāyık eylemiş tutmuş ḳulaḳ
Hātifiden “irci°ī” iḥbārīñ eyler ārzū
- Nazım** 1171. Çün erdi temāme şi°r ü ebyāt
Hem erdi kemāle °ömr-i evḳāt
1172. Cān dürrün edip şadefden iḥrāc
Yaḳdı ten evin hep etdi tārāc
1173. Cān murḡu uçunca āşiyāndan
Ḥasretle gözün yumup cihāndan
1174. Bāğın ki gidince bāğ-bānı
Elbetde şecer döker ḥazānı
1175. Çün hecr ile rūzu tīrelendi
Nergis gözü nūru ḥīrelendi
1176. Ḥāk üzre şaçıldı °anberīn ḥāl
Şah-mār-ı zülüfler oldu pā-māl
1177. Gül ruḥlarınıñ gidip gül-ābı
Huşḳ oldu dehānı la°l-ı nābı

1166. rūḥumuz : rūḥuma T.

1167. tutdu : dutdu S.

1169. cūş eylemiş ḳaṭresi : ḳatresi cūş eyleyip T.

1177. gidip :āḥer T.

1178. Ten ҡaldı firāş içinde bī-cān
Beg gördü bu hāli ҡıldı efgān
1179. Ol vāķı^caya derildi aķvām
Techīz ü tekfīn için iķdām
1180. Yumaķ işi çün erip temāme
Қaddince kefen biçildi cāme
1181. ^cizzet ile hālk o serv-i nāZīn
Şaf bağlayı ҡıldılar namāZīn
1182. Vaķt erdi götürmege mezāra
Hep ehl-i Cezīre giydi ҡara
- 42b 1183. Çün rāha ki ^cazm olundu ol ān
Ġarķ eyledi rāhı dūd-ı efgān
1184. Mem ҡabri ҡatında ol nigārın
Қazmışlar idi anıñ mezārın
1185. Beg ҡabri görünce etdi kim “lā”
Қoymam Zīni ol mezāra “illā”
1186. Ben anları bir ҡabirde hufte
Қılsam gerekim hemin nühüfte
1187. Beg gitdi eliyle Mem mezārın
Hasret-zedeli o zaķm-dārın
1188. Қabrin açuben hem etdi yā Mem
Zīn geldi ola seniñle hem-dem
1189. Ehlen deyip etdi Mem şadālar
“Hoş āmedi” dedi merhabālar
1190. Bāzūların etdi hem küşāde
Қoçmaķ için eyledi āmāde
1191. Beg Zīni ҡılıp o ҡabre medfūn
Leylāsına vaşıl oldu Mecnūn

-
1179. u tekfīn için : olundu S
1181. bağlayı : bağlayıp T.
1183. dūd-ı efgān : tūtī efgān T.
1182. erdi: oldu T.
1183. dād u : tūtī T.
1188. Қabrin açuben hem etdi yā Mem: ҡabrin açıp etdi yā Mem S. / geldi ol : oldu geldi T.
1189. şadālar : helaller T. / imdi : didi T.
1193. Bu beyit S nüshasında yoktur.

1192. Mem  o du anı  o m -miy nı 
Yandırdı mur d-ı  em e-d nı 
1193. P y ne eri di r z-i f r at
Bir birine yetdi iki  asret
1194. Ten tenle mu  m olundu fer de
C n r  a ref   olundu  ar de
**TEMMET EL- K TAB BI AVN  L
MEL K  L-VEHH B**
1195.   mm  bu kel mı  o ca di le
Bul l bb n  sen me lin a la
1196. Var idi me er ki k mil nden
Ol belde i inde   mil nden
1197. Bir ke f-i  ub r ism-i Yah  
Mevt yı k lardı nef i i   
1198. H  b i re g r p  a    r   
Vermi  Memi  a  ma am-ı  uly 
- 43a** 1199. Cenn t-ı   dinde bir med ne
 all  ı verip o meh-ceb ne
1200. Mem olmu  idi o beldeye   h
Bir  a r n i inde Z ne hem-r h
1201. Mem Z nle k lardı  ehri seyr n
Olmu du Beko o  ehre der-b n
1202. A b bına verdi ol ic zet
Mem  abrini edeler ziy ret
1203.   n yetdi tem me bu tev r  
Oldu bu nazm-ı kit ba t r  
T R  -i K T B
1204. Sert c-ı su  r olan  ur f t
T r  -i kit badır i  ret
1205. Er  mını cem  k l  is b et
Ter  m edeg r ba dehu   d et

1206. Bir ur f'anı  zıy de gelmez
Nok  anı da ı bu beyti  olmaz
1207. Me   r olunan ur fu cem  et
Er  amını bil is bını et
1208.  almazdı is bımızda nok   n
Ger var ise sende  a l u iz   n
1209.  onca gibi fehmi  et k   de
Bildi  ise devleti  zıy de
1210.   r oldu i  bu  avl-i  it b
S z budur v llah  a lem bi' - ev b

1210. Bu beyit S n shasında yoktur./Ahir kelimesi vezin gere i Ah'r okunmu tur./ kinci mısradaki vezin bozuk

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEM U ZİN MESNEVİSİ İLE LEYLÂ VÜ MECNÛN MESNEVİSİNİN MUKAYESESİ

4.1. Mukayeseli Edebiyat

“Mukayeseli edebiyat; analogi, akrabalık ve etkileşim bağlarının araştırılması suretiyle, edebiyatı diğer ifade ve bilgi alanlarına ya da zaman ve mekân içerisinde birbirine uzak veya yakın durumdaki olaylarla edebî metinleri birbirine yaklaştırmayı amaçlayan yöntemsel bir sanattır.”⁸⁴ Mukayeseli edebiyat, farklı milletlerin, farklı dil ve kültürlerin edebi metinlerini inceleyerek onlar arasındaki paralelliği benzer ve farklı noktaları tespit eden bu sanat dalı aynı zamanda felsefe, sosyoloji, psikoloji, sinema gibi sahalarla edebiyat arasında ilişki kurarak daha geniş bir bakış açısı kazandırır.⁸⁵

Türk Edebiyatında mukayeseli edebiyatla ilgili birçok akademik çalışma bulunmasına rağmen; bu edebiyat, kuramsal anlamda yeterince bilinmeyen araştırma yöntemleri arasındadır.⁸⁶

Prof. Dr. Gürsel Aytaç’a göre karşılaştırmalı edebiyatta araştırmacının “görevi, işlevi, farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek; ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, bu farklılığın nedenleri üzerine yorumlar getirmektir.”⁸⁷

Bilindiği gibi her edebî metnin temel anlatım örgüsünü, o metnin yazıldığı dönemin tarihi, kültürel ortamı belirler. Biz, yapacağımız bu mukayeseli çalışmada yola çıkarken Ahmed Fâik’in *Mem u Zîn* mesnevîsinin *Leylâ vü Mecnûn* ile benzerliklerinin çok olduğunu gördük.

⁸⁴ M.Andre Rousseau-Claude Pichois, **Karşılaştırmalı Edebiyat** (Çev: Mehmet Yazgan), MEB Yay., İstanbul 1994, s.182.

⁸⁵ Emel Kefeli, **Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri**, Kitabevi Yay. İst. 2000 s.9

⁸⁶ Yavuz Bayram, **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Bir Uygulama**, Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Ens. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S:16 (Güz 2004), s.69-93.

⁸⁷ Gürsel Aytaç, **Karşılaştırmalı Edebiyat**, Gündoğan Yay., Ankara 1997, s. 7

Mem u Zîr'in ikinci beytinde şair;

Şarf eyle kelām-ı dürr-i meknûn

Mānend-i kitāb-ı Leyli Mecnûn

(m. 2)

İlham aldığını söylüyor,

Ahmed Fâik, sekizinci beyitte Botan Mîrini tanıtırken ona bütün Kürt aşiretlerinin itaatle baş eğdiğini söyler;

‘Aşretleri hep muṭī‘[u] münkād

Fermān-ber idi cemī‘-i Ekrād

(m. 8)

bu beyti Fuzûlî'nin Leylā vü Mecnûn'un 479. beytini biraz değiştirerek almıştır.

Emrine Arab muṭī‘ü münkād

Geh Basra makâmı gâh Bağdâd

(LM. 479)

Buradan yola çıkarak özellikle “Mem Dilinden Gazel” başlığı bize “Mecnûn Dilinden Gazel” başlığını, “Zîn Dilinden Gazel” de bize “Leylā Dilinden Gazel” benzerliğini çağrıştırdı. Klasik edebiyat sahasında Agah Sırrı Levend'in “eserler; düşünce, tür, konu, motif ve tip bakımından ele alınarak karşılaştırılır.”⁸⁸ TeZînden yola çıkarak çalışmamızı aşağıdaki şekilde belirledik.⁸⁹

⁸⁸ Agâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C.:1, TTK Yay., Ankara 1988, s.44.

⁸⁹ Mukayeseli Edebiyat için Bkz. İlhan Genç, **Leylâ ile Mecnûn'un İki Şairi : Fuzûlî ve Sezai Karakoç**, İstanbul 2005 ; Yavuz BAYRAM, **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Bir Uygulama** ; İnci Engünün, **Mukayeseli Edebiyat**, İst. 1982 , Emel Kefeli, **Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri**, Kitabevi Yay. İst. 2000 ,

4.1.2. Mem u Zîn ile Leylâ vü Mecnûn Mukayesesine Giriş

Bu araştırmada incelenen mesnevîlerin müelliflerinin esin kaynağı ilahî aşk ve vahdet-i vücüt felsefesidir. *Mem u Zîn* mesnevîsi ile *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsi hem işledikleri konu hem de konuya yaklaşım bakımından beşerî bir aşkla başlayan ve ilahî aşka dönüşen bir kurgu ile yazılmışlardır.

Mesnevîler, yapı itibarıyla zaman ve mekan açısından okuyucuya hal vaktinden mesnevîler bu yönüyle romanlardan ayrılıyorlar. Romanlar “okuyucuyu zaman, mekân ve olay açısından şimdi, gelecek arasında sürekli dolaştırırlar.”⁹⁰

4.2. Yapı Bakımından Mukayese

4.2.1. Tertip Özelliği

Türkçe *Mem u Zîn* mesnevisinde na't, münâcât, medhiye gibi bölümler olmadan esas konuya girilmiştir. Girişte ilk on beyit dibace özelliğini taşır. Bu da T. nüshasında vardır.

Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsinde ise klasik mesnevî ölçütlerine uyularak “Dibace, Allah’a hamd, Tevhid, Münâcât gibi bölümler mevcuttur. *Leylâ vü Mecnûn*’da girişten esas bölüme kadar olan beyit sayısı 473’tür. Bu durum Türkçe *Mem u Zîn*’de 12 beyittir.

Leylâ vü Mecnûn mesnevîsinde klasik bir mesnevîde olan her şey mevcuttur. Eserin beyit sayısı 3098’dir.⁹¹ Hikâye’nin ana konusuna kadar 11 bölüm söz konusudur.

Her iki mesnevî de arûzun hezec bahrinin “mef’ûlü mefâ’ilün fe’ûlün” kalıbıyla yazılmıştır. Her iki mesnevîde de bölüm başlıkları bulunmaktadır. Her iki mesnevîde dinleyici huzurunda okuma maksadıyla

⁹⁰ Mehmet Sevgili, *Oğuz Atay ve Alev Alatlının Romanlarında Aydın ve Yabancılaşma sorunu; Karşılaştırmalı Bir Edebiyat, Sosyolojisi Çalışması*, s. 203

⁹¹ Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn* Yay. Hz. Muhammet Nur Doğan, Çantay Kitapevi, İst.1997, s. 513

yazıldığı için, zaman zaman dinleyenlerin dikkatlerini tazelemek üzere sākiye hitap beyitleri vardır. Ve bu beyitler ekseri hikemi özellikler taşırlar.⁹²

*Sākī getür ol mey-i mugānı
Kim unudulam gam-ı cihānı-
(LM. 724)*

Mem u Zîn'de ise saki motifi her bölüm başında vardır.

*Sākī kerem eyle kıl sen inşāf
Pür eyle sürāhiden mey-i şāf
(m. 393)*

Eser, 22 gazel dahil 1211 beyitten oluşmakta iken bu beyit sayısı *Leylâ vü Mecnûn*'da gazellerle birlikte 3098'dir.

4.2.2. Vezin

Her iki eser de beyit sistemine dayalı mesnevî nazım şekli ile kaleme alınmıştır. *Mem u Zîn*, vezni *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsiyle aynı vezinde yazılmıştır.

Vezin : **Mef'ülü Mef'ılün Fe'ülün**

vezinde diğer vezinlerde olmayan bir özellik göze çarpar bu da sekt-i melihtir. Bazen şair durmak için iki kısa heceyi birleştirerek bir uzun hece yapabilir. Bu da “ Mef'ülün Fā'ilün Fe'ülün” olur.

Mef'ülü Mef'ılün Fe'ülün vezni devrin İslam dünyasında ortak duyuş ve düşünüşle yazılmış edebi eserlerde çok kullanılan kalıplarından biridir.

⁹³Bazen bu üçüncü hece ile dördüncü hece birleşip kapalı bir hece durumuna geçerek sekt-i melih oluşur. Her iki mesnevîde de gazeller vardır. Ve gazellerin vezinleri farklıdır.

⁹² Fuzûlî, a.g.e s.124

⁹³ Turgut Karabey, *Ahmed-i Hânî,hayati,Eserleri ve Mem u Zin Adlı Eseri*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 30, Erzurum 2006, s.61

4.2.3. Konuyu İşleyiş Biçimi :

Leylâ ve Mecnûn mesnevîsi, olay örgüsü bakımından, olayın kırılma noktalarına göre (konunun yön değiştirdiği bölümler) dört ana başlık halinde ele alınacaktır. Bu ana başlıklar altında meydana gelen diğer olaylar alt başlıklar biçiminde belirtilecektir. Mesnevîde ele alınacak ana başlıklar şu şekilde sıralanmıştır;

- 1- Mecnûn'un Dünya'ya Gelişi
- 2- Leylâ ve Mecnûn'un Karşılaşmaları ve Aşklarının Başlaması
- 3- Leylâ ve Mecnûn'un Ayrılmaları
- 4- Leylâ ve Mecnûn'un Ölümü- Ebedî Vuslat

Mem u Zîn mesnevîsinde de olay örgüsü olarak şu başlıkları sunabiliriz.

1. Mem ile Tacdîn'in Nevruz Şenliklerinde Zîn ve Sittî'yle Karşılaşmaları ve Aşık Olmaları
2. Mem'in Zînî, Tacdin'in ise Sittî'yi İstemesi
3. Tacdîn'in Sittî ile Evlenmesi Mem'in Zîn'e Kavuşamaması
4. Mem'in Bey ile Satranç Oynaması
6. Mem'in Hapse Düşmesi
7. Mem'in Ölmesi Daha Sonra Zîn'in Ölmesi

4.2.4. Bölüm ve Alt Başlıkları

A. Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsinde ise konu başlıkları şöyledir:

1. Dîbâce
2. Allah'a hamd etme, şükretme ve yalvarma
3. Tevhid
4. Mûnâcât
5. Na'at
6. Mîrâciye

7. Özür dileme
8. Sâkînâme
9. Kanuni'ye mehdiye
10. Sebeb-i te'lif
11. Eserin sunulduğu Bağdat beylerbeyi Üveys Paşaya övgü
12. Sevgi fermanının tuğrası ve dert dîvânının başlaması
13. Leylâ ile Mecnûnun okula başlaması
14. Leylâ ile Mecnûn'un aşık olması
15. Leylâ ile Mecnûn aşkının Leylâ'nın annesi tarafından
16. Leylâ'yı annesinin okula göndermemesi
17. Leylâ'yı okulda bulamayan Mecnûn'un çöllere gitmesi
18. Kays'ın babasının Leylâ'yı istemesi ve Leylâ'nın ailesinin Leylâ'yı vermemesi
19. Leylâ'nın evden kaçıp çölde Kays'ı bulması
20. Mecnûn'un çölde hayvanlarla dostluk kurması
21. Mecnûn'u babasının Kabe'ye götürmesi
22. Nevfel'in Mecnûn'un haline acıması ve Leylâ'yı ailesinden zorla alıp Mecnûn'a getirmek istemesi; ancak yapılan savaşta yenilmesi
23. Leylâ'nın İbni Selam ile evlenmesi
24. Mencun'un Zeyd'den Leylâ'nın evlendiğini duyması
25. Mecnûn'un ahının tutup İbni Selam'ın ölmesi
26. Leylâ'nın çölde Mecnûn'u araması
27. Mecnûn'un Leylâ'nın kadınlığını ve maddi varlığını unutması
28. Mecnûn'un ilahi aşka ermesi
29. Leylâ'nın üzüntüsünden ölmesi
30. Mezarı başında Mecnûn'un ölmesi
31. Zeyd'in rüyasında Leylâ ile Mecnûn'un kavuştuğunu görmesi

B. Türkçe Mem u Zîn mesnevîsinde toplam 18 bölüm vardır.

Bu bölümler şunlardır.

1. Dîbâce : 1-12 Beyit
2. Mem, Tacdîn, Arif, Çaker, Sitî, Zîn'in Tanıtılması: 13-39
3. Bu Destân-ı Bohtan Nevruz'da Cem^c Oldukları ve Zuhûra Gelendir : 40-123
4. Sitî ile Zîn'in ve Tacdîn ile Mem'in Aşık ve Hasta Olarak eve Dönmeleri : 124-281
5. Bu Kissa Tacdîn'in Sitî'yi İstediğidir: 282-324
6. Tacdîn'in Düğün Yapması ve Gerdeğe Girmesi : 325-392
7. Bu Kissa Mem'le Zîn'in Ahvalidir : 393-505
8. Beyin Ava Çıkması ve Mem'in Bağa Gelmesi, : 506-558
9. Mem ile Zîn'in Bağdaki Köşke Girmeleri, Beyin Avdan Dönmesi, Mem'in Beyden Özür Dilemesi : 558-631
10. Bu Kissa Mem ile Zîn'in Kurtulması İçin Tacdîn'in Evini Yakması : 632-678
11. Zîn'in Saraya, Mem'in Evine Dönmesi ve Mem'in Zîne Mektup Yazıp Göndermesi: 679-723
12. Zîn'in Mem'in Mektubuna Cevap Vermesi ve Beko'nun Mektubu Ele Geçirmesi: 724-775
13. Beko'nun Beyi Fitnelemesi ve Beyin Mem'i Satranç Oynamaya Çağırması, Mîr'in Mem'i Öldürmek İstemesi ve Tacdîn'in Onu Kurtarması : 776-908
14. Zîn'in Mumla Konuşması, Ayrılık Derdini Onunla Paylaşması : 909-955
15. Mem'in Mecâzî Aşkta Kurtularak İlahi Aşka Ermesi : 956-987
16. Tacdîn'in Mem'in Zindandan Çıkarılmasını İstemesi, Mîr'in Beko'nun Sözüne Uyarak Onları Oyalaması, Zîn'i Mem'in Yanına Gitmesi ve Mem'in Ölmesi : 988-1140
17. Zîn'in Ölmesi ve Vasiyet Etmesi, Mem'in Yanına Gömülmesi : 1141-1195

4.2.4.1. Her İki Mesnevî Başlığı Yönünden Mukayese

A. Leylâ vü Mecnûn

Bu eserin başlığı *Leylâ vü Mecnûn* iç kısmında ise Dâsân-ı Leylî vü Mecnûn yazılmaktadır.

B. Mem u Zîn

Bu eserin S. Nüshasında başlık *Mem u Zîn* iken T. nüshasında ise başlık *Hikâye-i Memle Zîn*'dir.

Benzerlikler: Her iki mesnevîde de ilk başlıklar bir bağlaç ile oluşturulmuş. Ve iki karakter arasındaki ilişkiyi ifade ediyor. İkinci başlıklarda ise destan ve Hikâye eklentileriyle isim tamlaması oluşturulmuştur. Gerek destan olsun gerekse de hikâye olsun olay, şahıs ve zaman kurugusuyla birbirine benzeyen edebi ürünlerdir.

Farklılıklar: Fuzûlî'nin eserinden kadın ismi başta erkek ismi sondadır. Ahmed Fâik'in eserinde ise erkek ismi başta kadın ismi sondadır. Yine ikinci başlıkta Fuzûlî, eserinin başlığına için "destân" kelimesini eklerken Ahmed Fâik, "hikâye" kelimesini ekliyor.

4.2.4.2. Hikâyelerin Giriş Bölümü Yönünden Mukayese

A. Leylâ vü Mecnûn

Leylâ vü Mecnûn'da klasik mesnevîlerde görülen bütün bölümleri (dibâce, na't, münacaat, fahriye, sebep-i te'lif vb.) bölümler bulunmaktadır.

Leylâ vü Mecnûn Dîbâcesinden;

*Ey neş'et-i hüsni aşka te'sîr kılan
Aşkiyle binâ-yı kevni ta'mîr kılan*

*Leylî ser-i zülfini girih-gîr kılan
Mecnûn-ı hazîn boynına zencîr kılan
(LM. 1-2)*

B.Mem u Zîn

Mem u Zîn mesnevisinde klasik mesneviler gibi bir başlangıç yoktur. Besmele ile birlikte ilk on beyti dîbâce kabul edersek diğer bölümler yer almamıştır. Bu eser de sebep-i te'lif yer almasa da mesnevinin içerisindeki gazellerden bu eserin Ahmed Fâik tarafından şeyhi ve hocası olan Şems-i Bitlisî'ye ithaf şeklinde kaleme aldığı izlenimi doğmaktadır.

Mem u Zîn Dibâcesinden;

*Naqqāş-ı şahīfe-i tekellüm
Naqqād-ı sebīle-i terennüm*

*Şarf eyle kelām-ı dürr-i meknûn
Mânend-i kitâb-ı Leyli Mecnûn
(m. 1-2)*

Benzerlikler: Her iki mesnevide de konuyu teşkil eden efsane, şair için hakikate ya da ilahî aşka ulaşmanın aracıdır. Gerek Leylâ ile Mecnûn ve gerekse *Mem ile Zîn*, temsili olarak işlev yapmaktadır. Her iki dibace de bütün acılar asıl sevgiliyi sevmek ve acılara katlanmayı öğrenmek içindir.

Farklılıklar: *Mem u Zîn* dibacesinde farklı olarak “manend-i kitâb-ı Mecnûn” denilmektedir. Bu da aslında benzerliğin farklılığıdır.

4.2.4.3.Yöneticileri Tasvir Yönünden Mukayese

A.Leylâ vü Mecnûn

Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde, yönetici olarak ilkin Mecnûn'un babası tasvir ediliyor. Vaktiyle Arap kavminde şeref ve itibar sahibi olmada eşsiz, bütün faziletleri şahsında toplamış asil bir insan kabilelere başkan olmuştu.

*Kim hayl-i Arabda bir cevân-merd
Cem'iyet-i izz ü câh ile ferd*

*Müstecmi'-i cümle-i fezâil
Bulmuşdı riyâset-i kabâil*

*Emrine Arab mutî' ü münkâd
Geh Basra makâmı gâh Bağdâd*

(LM: 477-479)

B.Mem u Zîn

Burada da yönetici olarak maşuk konumundaki Zîn'in ağabeyi Mîr Zeyneddîn beydir.

*Bir cālî himem emîr-i kâmil
İskendere ol gelirdi şâmil*

*Zeyne'd-dîn idi emîrin ismi
Geh geşt u gehî şikâr resmi*

*Ol mîre nişîn cāy u Cezîre
Şol cāyları cennete nazîre*

(m.3-5)

Benzerlikler: Her iki yönetici de kendi bölgelerinde bütün aşiretlerin Mîridir. Şeref ve izzet sahibidirler.

Farklılıklar: *Leylâ vü Mecnûn'daki* yönetici karakteri erkek babası yani Mecnûn'un babası iken. *Mem u Zîn'deki* yönetici karakteri ise Zîn'in yani kızın ağabeyidir. *Leylâ vü Mecnûn* 'da yönetici Basra ve Bağdad bölgesindeki bütün Arap kabileler onun emrindedir. *Mem u Zîn'deki* yönetici ise Botan bölgesindeki bütün Kürt aşiretler onun emrindendir. Fakat *Mem u Zîn'deki* yöneticinin de nesli Halid Bin Velid'den geliyor ve dolayısıyla o da Arap kökenlidir.

4.2.4.4.Aşıkların Kavuşmaları Yönünden Mukayese

A.Leylâ vü Mecnûn

Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde, aşıkla ilk olarak mektepte birbirlerini görmüş ve aşık olmuşlardır. Çocukluk çağında okuldaki bu birliktelik bir vuslat anı olarak algılanmaz. (LM: 581-583) Zira henüz ayrılık gerçekleşmemiştir. Vuslat ayrılığın ardından buluşmadır. Okul dışında mesnevîde *Leylâ ve Mecnûn*'un üç kavuşma zamanı vardır: Birincisi, Mecnûn'un çöllere düştükten sonra tesadüfen bir bahçede Leylâ'yı görmesi; ikincisi kendini zîncire vuran Mecnûn'un Leylâ'nın kapısına dilenci olarak gitmesi; üçüncüsü ise Leylâ'nın kocasını kaybettikten sonra yabanda Mecnûn'u bulması olarak belirlenebilir. Ancak bu kavuşmaların tümü kısa süreli ve geçicidir. Son kavuşma sahnesinde Mecnûn, Leylâ'yı tanımaz. Mesnevînin tasavvufî yönünün açığa çıktığı bölüm son buluşma sahnesidir. Mecnûn gerçek vuslatın Allah aşkı olduğunu anlar ve sevgilisini tanımaz. Mecnûn'un sevgilisini tanımamamsının ardından ilahi aşk kavramı devreye girmektedir. Tasavvuf düşüncesinde fiziksel birlikteliğin bir anlamı yoktur. Asıl birliktelik veya vuslat, kulun Rabbi ile olan vuslatıdır. Kulun Rabbi ile vuslatı da ancak cennet iledir.⁹⁴

*Kays anı görüp helâki oldı
Min sevk ile derd-nâki oldı*

*Ol nâdire hem ki Kaysi gördü
Min zevk bulup özîn itürdi*

*Gördi ki bir âfet-i zemâne
Misli dahi gelmemis cihâna*

(LM :581-583)

⁹⁴ Selma Alemdaroğlu, *Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevisinin Roman Tekniği Bakımından İncelenmesi*, F.Ü. S.B.E. Y.L. Tezi, Elazığ 2008 s.40

Ama asıl entrika baharın müjdecisi konumundaki Nevruz bayramında halkın seyrana çıktığı eğlencelerin yapıldığı bir günde Mecnun, Leyla ile karşılaşır. Aşk yeniden alevlenir. Nevruz, aşkların yaşandığı bir zamandır. Klasik edebiyatımızda en çok üzerinde durulan mevsim bahardır. Bu mevsimde her şey taptazedir. Çünkü hayat ve tabiat bir diriliş içindedir. Geçip gidiği olduğu için kıymetinin bilinmesi gerekir. Bu geçicilik, vuslatın kısa oluşuyla ilişkilendirilip genellikle kısa vuslat anlarından önce dile getirilmiştir.

*Bir gün ki bahâr-ı âlem-efrûz
Vermişdi cihâna feyz-i nevrûz*

*Salmışdı nikâb çehreden gül
Çekmişdi sürûd-ı nâle bülbül*

*Şeb-nem mey-i nâbı ile lâle
Doldurmuş idi kızıl piyâle*

*Olmışdı gül ile sebze-i ter
Fîrûze-fîrûz ü la'l-perver*

*Bir niçe musâhib-i vefâ-dâr
Mecnûn-ı şikesteni görüp zâr*

*Her yan dediler ki ey belâ-keş
Gül çağıdır olmagıl müşevveş*

*Bu faslda âdemî gerek sâd
Endûh ü belâ vü gamdan azâd*

(LM:798-804)

B.Mem u Zîn

Mem u Zîn'de bir bahar mevsimin'de Botan halkı Nevruz bayramının gelişini çeşitli etkinliklerle kutlamaktadır. Bu günde genç kızlar ve genç erkekler süslenip püslenirler ve birbirlerini beğenmeye çalışırlar. Böyle bir günde iki kızkardeş Zîn ile Sîfî, erkek kıyafeti giyerler. Buna karşın Mem ile

Tacdîn de kız kıyafetini giyip tören alanına gelirler. Oracakta birbirini gören aşıklar bayılırlar. Ayıldıklarında bir birlerine yüzüklerini verip Nevruz mekanından ayrılırlar.

*Erende bahâr-ı sebz ü nev-rûz
Verende cihâna reng-i firûz*

*Fi'l-cümle o halk olurdu handân
Âdetçe yürüdü kavm-i Bohţân*

*Geşt etmeye nice biñ güzeller
Şaf şaf çıkuben hemîn gezerler*

*Ol geşt hevesiyle cümle ey yâr
Kalmazdı Cezîre içre deyyâr*

*Çün rûz-i şitân erip tamâme
Dünyâ yine giydi sebze câme*

*Oldu gül [ü] lâleler dil-efrûz
Sâl eyledi devr erdi nevrûz*

(m. 43-48)

Benzerlikler: Her iki mesnevî'de de mevsimin bahar olması ilgisiyle çizilen portre doğaya uygundur. Her iki mesnevide de aşıklar'ın buluşmaları türlü sıkıntı ve cefa içindedir. Leylâ ile görüştüğü için Leylâ'nın babası çöle adam gönderir Mecnûn'u öldürmek ister. Yine Zîn'le görüştüğü tespit edilen Mem de Mîr tarafından öldürölmek istenir. Nevruz bayramında eğlenen gençlerin birbirlerini bulup beğenmeleri her iki eserde de söz konusudur. Bir Nevruz bayramında Leylâ ile Mecnûn birbirlerini görünce bayılırlar. Aynı olay Mem ile Zîn için de geçerlidir.

Farklılıklar: *Leylâ vü Mecnûn'daki* okul motifi *Mem u Zîn'de* yoktur. Mecnûn ile Leylâ, üçüncü buluşmalarında Mecnûn'un Leylâ'yı tanımayışı söz konusu iken Mem de ikinci buluşmada Zîn'i tanımaz ama ötelerden gelen bir ses

yardımıyla Zîn'i tanır. Mem ile Zîn'in buluşmasında her iki aşık da tebdil-i kıyafet yapmıştır. *Leylâ vü Mecnûn* da böyle bir durum yoktur. Yine Mem ile Zîn yüzüklerini değiştirler. Bu da *Leylâ vü Mecnûn*'da yoktur.

4.2.4.5.Ayrılık Yönünden Mukayese

A. Leylâ vü Mecnûn

Leylâ vü Mecnûn mesnevîsinde ayrılık eserin tamamında söz konusudur. Ayrılık kelimesi bu eserin anahtar kelimelerinden biri olarak kabul edilir. Ayrılık temi *Leylâ vü Mecnûn*'da kış mevsimi olarak işlenmiştir. Zira olay ya da kurgunun dayandığı temel gerilim noktası ayrılıktır. Mesnevînin başlangıcında bu ayrılıktan bir şikayet söz konusu olsa da konunun sonlarına doğru ayrılık düşüncesinin boyut değiştirerek Allah'tan ayrılma hüviyetine büründüğü için şikayet yerini Allah'a kavuşma arzusuna bırakmıştır.⁹⁵ Leylâ'yı Mecnûn'dan ölüm ayırmıştır. Mecnûn'un da ölümüyle Leylâ ile vuslat gerçekleşmiştir. Mevlâna'nın "ben öldüğümde kimse ağlamasın" öğretisi burada söz konusudur.

Ayrılık teminde kış manzarası ile ilgili beyitler:

*Bir ebr-i belâ idi güvâhı
Bârân sirişk ü berk âhı
(LM:92)*

*Arz eyleme ra'd ü berk u bârân
Bahs etme menümle rûz-ı hicrân
(LM:1363)*

*Gökden yere yetdüğünde bârân
Her katra olup misâl-i peykân
(LM:2833)*

⁹⁵ Alemdaroğlu, a.g.e. s.43

*Gûyâ ki yetürdi bâğa bî-dâd
Kim şu'bede-i taharrük-i bâd
(LM:284)*

*Gördi gül ü lâleden eser yoh
Envâ'-ı şecerde berg ü ber yoh
(LM:2837)*

*Sahn-ı çemenün safâsı getmiş
Noksân-ı safâ kemâle yetmiş
(LM:2838)*

Ayrılık temi ile ilgili beyitler:

*Eyyâm-ı visâle yetdi hicrân
Vakt oldı ciğerler ola büryân
(LM:679)*

*Felek ayırdı meni cevır ile cânânımdan
Hazer etmez mi aceb nâle vü efgânımdan
(LM:715)*

B. Mem u Zîn

Bütün büyük aşkları hep ayrılık temi beslemiştir. *Mem u Zîn*'de Mem daima Zîn'den ayrı kalmıştır. Mem'in Zîn'den ayrılığında Beko diye bir kapıcı büyük rol oynar. Ayrıca Mîr Zeyneddîn de bu ayrılık rolünde pay sahibidir. Mem, ayrılık acısıyla öyle ahlar çeker ki güneş ve ay bu ahların ateşiyle tutuşuyor. *Mem u Zîn*'de Mem'in ayrılığı kış mevsimi ile anlatılmıştır. Mem'i Zîn'den ölüm ayırmıştır. Daha sonra ikisinin ölümü aslında bir vuslattır.

Ayrılık temâsında Kış tasviri:

*Âhıdır ol âh u ra'cd u berkı
Nâriyle yandırır ğarb u şarkı*

*Ol hâli göreliden ebr ağlar
Hayretde muķîm olundu tağlar
(m. 402-403)*

Ayrılık teması ile ilgili beyitler.

Kendinde bu asret ü bu fûrkat
Pür nâr u elem ve sûz u irkat

Yüz tıttu semâya çekdi bir âh
Âhiyla tıtuşdu şems ile mâh
(m.398-399)

Benzerlikler: Ayrılık mefhumu her iki mesnevide de ön plandadır. Leylâ'yı Mecnûn'da uzak tutmaya çalışan annesi ve babasıdır. *Mem u Zîn'de* de Zîn'i Mem'den uzak tutmaya çalışan Kapıcı Beko ve Ağabey rolündeki Mîr Zeyneddîn beydir.

Farklılıklar : Mecnûn, Leylâ'dan ayrı kalınca çöllere düşer. Mem de Zîn'den önce kaldığında Cûdî dağına gider. Daha sonra ise kalınca hapse düşer. Mecnûn'un çölden babası, Mem'i de zindan'dan arkadaşı Tacdîn kurtarmaya çalışır.

4.2.4.6.Aşk Temasını İşleyiş Yönünden Mukayese

A. Leylâ vü Mecnûn

Leylâ'yı mutlak güzelliği temsil eden bir varlık, Mecnûn'u da bu varlığa ulaşma iştıyakı taşıdığı halde bu aşk için yanıp tutuşan bir derviş olarak görebiliriz. Bu eserde aşk, salikin bezm-i elesti terk ediş, dünyaya geliş sebebi, kâinatın yaratılışı, nefsi olgunlaştırarak tekrar aslî vatana dönüş, doğrudan doğruya tasavvufî düşünce boyutuna taşınabilir.⁹⁶ Mecnûn'un aşka istidadı doğuştandır. Okulda olgunlaşan bu aşkı Fuzûlî, şöyle anlatır.

*Bir câmdan içdiler mey-i zevk
Ol iki harâb-ı bâde-i şevk*

⁹⁶ Pervin Çapan, **Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn'unda Tematik Olarak Aşk**, Turkish Studies, Volume 4/7,Fall 2009, p.221-238. - 2009,, s.227-230

*Girdâb-ı belâya oldular gark
Kalmadı aralarında fark
Evzâ'-ı muhâlif oldu yeksân
Gûyâ iki tende idi bir cân*

*Her kim sorar olsa Kays'a bir râz
Leylî'den ana yeterdi âvâz*

*Kim Leylî'ye kılsa bir hitâbı
Kays idi ana veren cevâbı*

(LM: 596-600)

Sevgiliden uzak kalış, Kays'ı cünûna sevk eder ve adı Mecnûn'a çıkar.

*Kim Kays iken adı oldu Mecnûn
Ahvâlini etdi gam diger-gûn*

(LM:797)

Leylâ vü Mecnûn'da erkeğin aşkı idrak ediş ve yaşama şansı ile kızın aşk karşısındaki konumu, bir sosyal zemin meselesi olarak ele alınmıştır. Mecnûn'a annesi öğütler verirken bu durumu açıkça hissettirir.

*Mahbûb hem istesen kem olmaz
Biz kim senünüz sana gam olmaz*

(LM:964)

Tacdîn ile Sıttî'nin aşkı gibi *Leylâ vü Mecnûn'da* da Zeyd ile Zeyneb aşkı geçer:

*Olmışdı esîr bir nigâra
Bût zîblü Zeyneb adlu yâra*

(LM-1833)

B. Mem u Zîn

Mem u Zîn'de aşk da beşerî bir aşkın başlangıcı iken ilahi bir aşka doğru yol alışı gösteriyor. Bu mesnevi de aşk-ı ilahiyle beraber yürüyen bir aşk daha var. Tacdîn ile Sıttî'nin aşkı. Bu aşk da beşerî aşka örnektir.

Benzerlikler: Her iki mesnevîde de mecâzî olarak başlayan ve ilahî aşka ulaşan bir aşk vardır.

Farklılıklar : *Mem u Zîn*'de farklı olarak Tacdîn ile Sıfî'nin aşkı önemli bir yer tutar.

4.2.4.7.Üslûb Açısından Mukayese

Leylâ vü Mecnûn

Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*'unda, vak'anın iki ana kahramanı olan Leylâ ve Mecnûn'un ağızından söylediği gazellerde, bilgilendirme ve hazırlama amaçlı metnin mesnevî kısmından ayrı, daha işlenmiş bir üslûb ve imajinasyon sergileyerek okuyucuyu duygulandırma amacı gütmüştür.⁹⁷

Mem u Zîn

Ahmed Fâik da *Mem u Zîn* mesnevîsinde her konu sonunda bir gazel bazen de iki gazeli kahramanlarının ağızından söyletmiştir.

Benzerlikler: Her iki mesnevîde de bir birine gazel söyleyen kahramanlar vardır.

Farklılıklar: *Leylâ vü Mecnûn*'da gazel söyleyen *Leylâ ve Mecnûn* iken *Mem u Zîn*'de gazel söyleyen dört kişidir. Yani Mem ve Zîn'in aşklarının yanında beşerî bir aşk olarak devam Tacdîn ile Sıfî ağızından da gazel söylenmiştir.

Mem u Zîn'de konu'ya bir besmele ve kısa bir dîbâceden sonra konuya direk girilir. Bu tür mesnevîlerin, 17. ve 18. asırdan itibaren edebiyatımızda örnekleri görülmüştür.⁹⁸ Konu aralarında heyecanın yüksek olduğu durumlarda şair mesnevî kahramanlarının dilinden gazel söyler.

Leylâ vü Mecnûn'da Ahmed Fâik'in *Mem u Zîn*'inden bir farkı klasik mesnevî geleneği içerisinde dibace, na't, münacât, tahmid gibi bölümlerden sonra olay

⁹⁷ Namık Açığöz, **Anlatma Problemi Açısından Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn'daki Gazel ve Murabblar**, Tunca Kortantamer Armağanı, E. Ü. 2007

⁹⁸ Ramadan Doğan, **Ahmed-i Amedi ve Yusuf u Züleyhası**, M. Ü. T.A. Ens. Yüksek Lisans Tezi, 2005

örgüsüne girilmiş olmasıdır. Daha önce de zikrettiğimiz üzere bu bölümler Türkçe *Mem u Zîn*'de yoktur.

Mem u Zîn'de konu iki kahramanlı bir aşk mesnevîsi şeklinde geçer. Bunun yanında Tacdin ile Sittî'nin aşkı da mesnevî de önemli bir yer tutar. Zîn ile Mem'in aşkının mecazî aşktan hakiki aşka ulaşmasının daha iyi anlaşılabilmesi için bunların yanında birbirlerine kavuşan, evlenen çoluk çocuk sahibi olan Tacdin ile Sittî'nin aşkı yani aşk-ı mecâzî eklenmiştir. Mem u Zîn'in aşkı hakiki yani ilahi aşka doğru yükselirken Tacdîn ile Sittî beşerî yani mecâzî aşkta kalmıştır.

Ahmed Fâik'in Türkçe ve te'lif olan *Mem u Zîn* mesnevîsi yapı bakımından klasik mesnevî özelliklerinden uzaktır. Bu 18. asırda diğer bazı mesnevîlerde de görülür. Sadece besmele ile başlanılmış, üç dört beyit sonra asıl konuya girilmiştir. Burada münâcât, na't, fahriye gibi bölümler olmadığı gibi eserin sebep-i te'lif bölümü de yoktur.⁹⁹

4.2.4.8.Bakış Açısı ve Anlatıcı Yönünden Mukayese

A.Leylâ vü Mecnûn

Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinin temelde bakış açısı hakim bakış açısı olmasına rağmen anlatıcının sözü kimi zaman kahramanlara teslim ettiği görülür. Bakış açısında, mesnevînin içindeki gazellerde Fuzûlî'nin kendi ağzından söyleyişlere de yer verilir. Nitekim aşağıdaki kısım mesnevînin içinde gazel şeklinde kafiyelenmiş bir parçadır. Gazelin makta kısmında “Bi-hamdi'llâh Fuzûlî rind ü rüsvâlîkda meşhûrem.” ifadesiyle anlatıcı, kendisinin mevzuyla özne olduğunu açığa çıkarmaktadır.

B.Mem u Zîn

⁹⁹ Burada Ahmed Fâik'in tercüme ettiği “*Mem u Zîn*”de dîbâce, Allah'a hamd, tevhid, na't, münâcât gibi bölümler mevcuttur. Fakat bu tercüme eseri incelediğimizle “*Leylâ vü Mecnûn*” eserine benzemiyor.

Bu durum Ahmed Fâik da Mem u Zîn kimi zaman sözü kahramanlarının ağZında söyler. Fâik, bütün gazlerinde özne konumundadır. “Döker gözyaşı her dem bu Fâik-ı pür-kusûr ile” makta beyti gibi diğer gazellerin de makta beyitlerinden Fâik’in gazellerinde özne durumunda olduğunu görebiliriz.

Benzerliker : İtibarî âlemin yaratılmasında da bakış açısının payı vardır. En azından, bu âleme ait unsurların ele alınan vak’a çevresinde bir araya getirilmesi işi bakış açısı ile ilgilidir.

Dîvân şairlerinin kendilerinden bahsederken pek alçakgönüllü davranmadıkları düşünüldüğünde gazellerdeki kahramanın –şairin kendisinin- kendini yansıtırken abartıdan ve kuvvetli bir enaniyeti yansıtmaktan çekinmedikleri fark edilebilir. Fuzûlî’nin gazellerdeki tavrının, kendini övmekten ziyade acı konusundaki üstünlüğünü ifade etmek şeklinde tezahür ettiği görülür.

*Mana kim ta’ne eyler kim nasîhat ehl-i âlemden
Hoşem kim i’tibar-ı aşk ile her dilde mezkûrem*

*Belâ-yı aşk u derd-i dûst terkin kılmazem zâhid
Ne muştâk-ı behiştem sen kimi ne tâlib-i hûrem*

(LM : 893-894)

Bu beyit *Leylâ vü Mecnûn*’da Mecnûn dilinden söylenmiştir. Bu gazellerdeki ben denilen eserin yaratıcısı Fuzûlî’dir. Böylece müellif gazelerde öykü kurgusundan farklı bir gerçeklik düzlemi oluşturmuştur. Bu düzlem itibarî olmaktan ziyade gerçek dünyayla iç içedir. Bu beyitlerde Fuzûlî kendinden bahsederken mesnevî kurgusuna gerçek hayatı da dahil etmiş oluyor. Tabi burada maksat şairin şairiyetini ispatıdır. Bunu da acısının büyüklüğüyle ölçmekte yaşanan dünya içinde bir nevi kendini kahramanlaştırmaktadır.

Mem u Zîn’de de şairimiz kendi şiir gücünü yansıtmaya çalışmıştır.

*Cân ile hem-dem olan cism-i za'ifim cunşurun
Ayırıp cânımdan âhîr anı âğyâr eyledi*

*Bulmadı bir kimseyi dehr içre kim bârın çeke
Fâyık-ı bî-çāre üzre ğam yükün bâr eyledi*
(m. 774-75)

Leylâ vü Mecnûn'da geçen gazellerde gerek Leylâ ve gerekse de Mecnûn'un dilinden gazel yazılmışsa yazılsın burada muhatab Fuzûlî'dir. Bu nedenle Fuzûlî, Mecnûn'un ve Leylânın birer dert ortağı olarak mesnevînin kahramanları arasına katılmaktadır.

Mem u Zîn'de ise Ahmed Fâik, Mem ile dert ortağı olduğu gibi Zîn, Sıfî, Tacdîn'le de dert ortağı olmuştur. Çünkü mesnevîde bu dördünün dilinden de gazel söylemiştir.

Fuzûlî kahramanlarının hepsine karşı duygusal davranmaktadır. Bu romantik bir bakış açısının göstergesidir. Dîvân şiirinde; zıtlıklar, duygu ve hayale geniş yer verilmesi, cemaat anlayışı, İslamî söylemin belirginliği romantik bir bakış açısının göstergeleridir.

*Târîh-nüvîs-i hâl-i eyyâm
Bu kıssaya beyle verdi itmâm*
(LM. 2821)

*Erbâb-ı zemâneye verüp pend
Bu şi'ri ne hoş demiş hired-mend*
(LM. 2905)

Yukarıdaki beyitlerde de Fuzûlî tecrid sanatıyla kendini tarihçi, akıllı adam şeklinde takdim etmiş, metine akıcılık kazandırmayı amaçlamıştır.

Ahmed Fâik de kendisini nasihatçı olarak tanımlıyor. Hem de mesnevî içinde;

*Sen Fāyık egerçi ol bî-niṣānsın
Nuṣṣunla cihāna dürr- feṣānsın*

(m. 695)

Nihayette her iki mesnevîde de “kısaca söyleyecek olursak anlatıda bir anlatıcı görülebilir yahut görünmeyebilir. Anlatıcı, anlatılan hikâyenin bir şahsı olabilir, yahut hikâyenin dışında olabilir. Bazen bir anlatıda bir çok anlatıcı bulunabilir. Ancak bu anlatıcılar, aynı anlatı seviyesine ait olmayabilir: Çerçeve hikâyenin anlatıcısı, hikâyeyi anlatırken hikâyenin içinde yer alan diğer anlatıcı kahramanları ortaya çıkarabilir.

Sonuç olarak hikâyenin genelinde tanrısal bakış açısı hakimdir. Lakin şair, gazellerde sözü kahramanlara teslim eder. Bunu da “bu gazel ... dilindendir.” şeklindeki başlıklarla yapar. Söz kahramanlara teslim edildiğinde “müşahit” bakış açısı esere hakim olur.

Farklılıklar : Ahmed Fâik de kahramanlarına duygusal davranmaktadır. Ama Beko hariç. Şair, Beko için “Bitlis’in kargası” ifadesini kullanıyor. Bu bir üslûb meselesidir. Bitlis, *Mem u Zîr*’in coğrafyasında olmamasına rağmen Ahmed Fâik tarafından mesnevîye dahil edilmiştir. Bu durum Fuzûlî’de yoktur. Çünkü Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*’un coğrafyasında yaşamıştır.

4.2.4.9. Vak’a Olarak Mukayese

A.Leylâ vü Mecnûn

Leylâ ile Mecnûn hikâyesi, *Yusuf ile Züleyhâ*, *Hüsrev ile Şirin*, *Süheyl ile Nevbahar*, *Vamık ile Azra* gibi eski edebiyatın, çift âşk kahramanlı hikâyelerinden biri, *Yusuf ile Züleyhâ*’dan sonra en yaygın olanıdır.

Leylâ ile Mecnûn hikâyesini öteki hikâyelerden ayıran başlıca özellikler, kahramanlarını, birbirine kavuşturmadan ölüme götüren ızdıraplarla

dolu umutsuz bir aşkın tasvir edilmiş olmasıdır. Konu belirli bir dekor içinde zamana ve belli bir yere bağlı bulunmaktadır.¹⁰⁰

Leylâ vü Mecnûn mesnevîsinde vak'a, Kays'ın doğumu ile başlar. Kays okula gider ve Leylâ ile karşılaşır. Aralarında bir aşk doğar. Bunu, Leylâ'nın annesi olumsuz bir şekilde karşılar. Leylâ okuldan ayrılır ve Mecnûn adıyla anılmaya başlayan Kays üzülür. İki aşık, bir gün kırdan karşılaşırlar. Mecnûn çöllere düşer. Bu sevda yüzünden çöllere düşen Mecnûn'a birçok kişi Leylâ'yı unutmamasını söyler; ancak onun için kâinat, artık Leylâ'dan ibarettir ve hiçbir şekilde bu aşktan vazgeçmez. Babası dermân olur ümidiyle Mecnûn'u Kabe'ye götürür. Fakat Mecnûn, Allâh'tan dermân değil, aşkını arttırmasını diler. Mecnûn çöle döner. O, vahşî hayvanlarla dost olur. Leylâ ile İbn-i Selâm evlendirilmek istenir. Nevfel iki genci birbirlerine kavuşturmak ister ve hatta Nevfel'in askerleri ile Leylâ'nın babasının askerleri savaşır. Bu savaşta, Mecnûn, sevgilisinin babasının ordusunun galip gelmesini ister. Mecnûn dilenci ve kör kılığında Leylâ'ya gelir. Leylâ, İbn-i Selâm ile evlenir. Devreye Zeyd girer. Babası, oğlunu ikna etmek için çöle gelir; başaramaz geri döner ve ölür. Zeyd iki genci birbirlerine kavuşturmak için gayret sarf eder. Bu arada Mecnûn'un bedduaları sonucu İbn-i Selâm ölür. Leylâ, bir kervanla giderken yolda perişan birisine rastlar ve onun Mecnûn olduğunu anlar. Mecnûn ise artık Leylâ'yı tanımaz, onun aşkıdan da öte bir aşkı tatmıştır, Leylâ'ya karşı müstağnidir.

Bir müddet sonra Leylâ ölür. Bunu duyan Mecnûn, Leylâ'nın mezarının başına gelir ve o da ölür. Zeyd rüyasında, Leylâ ile Mecnûn'un cennette birbirlerine kavuştuklarını görür.

B. Mem u Zîn

¹⁰⁰ Agah Sırrı Levend, *Arap, Fars, ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi*, T.T.K, Basımevi, Ank. 1959 s.

Botan Beyinin iki kız kardeşi vardır. Zîn ile Sıttî. Bey'in ordusunda iki yiğit savaşçı vardır: Bunlar da Tacdîn ile Mem'dir. Bunlar bir Nevruz gününde bir birlerine aşık olmuşlardır. Tacdîn Sıttî'ye Mem de Zîn'e aşık olur. Bey, kızkardeşlerinden birini vermeye karar verince Mem sırayı Tacdîn'e verir. Sıttî ile Tacdîn evlenir. Mem ile Zîn evlenmesine beyin kapıcısı Beko sürekli engel olur. Fakat iki aşık Tacdîn'in yardımıyla zaman zaman buluşurlar.

Beko, Mîri Mem'e düşman edip Mem ile Zîn'in evlenmelerine engel olmak için Mîri Mem'e karşı kışkırtır. Mem ile Zîn'in aşkını Mîre itiraf ettirmek için bir satranç oyunu düzenler. Satranç oyununu Mem kaybeder ve Mîre Zîn'i sevdiğini itiraf eder. Mîr, Mem'i zindana atar. Zîn, bayılır. Dadı ve Sıttî, Zîn'e Mem'in affedildiğini söylerler. Fakat Mem zindanda ilahî aşkı tatmıştır. Zîn, zindana vardığında Mem bu aşkla ölmüştür. Mem'i cenazesini yıkarlar ve mezara götürürken yolda Beko görünür ve Tacdîn bu kızgınlıkla Beko'yu öldürür. Zîn, Beko'yu da Mem'in ayak başlarına gömdürür. Eve dönerlerken Zîn de ölür. Ve vasiyeti üzere Mîr, Zîn'i Mem'in mezarına koyar.

Zîn ile Mem'in vefatlarından sonra Yahya adında bir velî rüya görür. Rüya da Mem, cennetin padişahı olmuş ve Zîn ile evlenmiştir. Beko da onların saraylarının bekçisi olmuştur.

4.2.4.10.Leylâ vü Mecnûn'da Şahıs Kadrosu

Kays, Leylâ, Nevfel, Zeyd, İbn-i Selâm, Mecnûn'un anne ve babası, Leylâ'nın anne ve babası...

Mem u Zîn'de Şahıs Kadrosu

Mem, Zîn, Tacdîn, Sıttî, Mîr Zeyneddîn, Beko, Çaker, Arif Dadı Heyzebun

Benzerlikler : Mem u Zîn'de Mem'e yardımcı olan Tacdîn ile Leylâ vü Mecnûn'da Mecnûn'a yardımcı olan Nevfel statü olarak ikisi de yönetici sınıfındadır. Tacdîn'in askerleri var. Nevfel'in de askerleri vardır. Mem'le Zîn arasında mektupları gidip getiren Dadı Heyzebûn iken Leylâ ile Mecnûn arasında mektupları getirip götüreren Zeyd'dir.

Zîn'e kavuşamayan Mem, Cûdî dağına gider. Mecnûn ise Necd dağına gider dertlerini anlatır. Her iki âşık da aşklarının olumsuz seyretmesi sebebiyle, kendilerini tabiate atarlar ve yalnızlığı tercih ederler. Bu bir nevi, toplumdan kaçış ve tabiata dönüş psikolojisidir. Her ikisindeki pastoral atmosfer aynıdır.

*Bir dağa erişdi yolda nâgâh
Kaddine libâs-ı vehm kûtâh
(LM-1138)*

Mecnûn, yabanda dolaşırken, bir dağla karşılaşır. Bu dağın yüceliği karşısında acı bir şarkı söyler. Sesinin dağda yankı bulması Mecnûn'u farklı düşüncelere sevkeder. Dağın derdine ortak olduğunu feryadına cevap verdiğini sanır ve kendine bir arkadaş bulduğu için çok sevinir. Burada dağların bir çok madeni içinde barındırdığını anlatır.

Mem u Zîn'de de kurgu aynıdır.

*Güş eyledi kim cibâl-ı Cûdî
Şeyyâda verir şikâr-ı sûdî
(m. 415)*

Leylâ vü Mecnûn'da, Mecnûn'un babası, zaman zaman yönlendirici şahıs rolüyle görülürken, *Mem u Zîn'de* yönlendirici şahıs, Zîn'in ağabeyi olan Bey'dir.

Mem u Zîn mesnevîsinde ana kahraman Mem, alim ve şair bir kişiliğe sahiptir. Ahmed Fâik,

*Adı Mem idi kendisi hoş-ıhû
Deryâ dil idi ilimle memlû 18*

*Geh şî'r u geh gazeldi bîşe
Derdiyle ururdu kalbe tîşe 18-19*

Leylâ vü Mecnûn mesnevîsinin kahramanı olan Mecnûn da şair ve alim bir kişiliğe sahiptir.

Farklılıklar : *Mem u Zîn*'de esas vak'a, Mem ile Zîn'in aşkı etrafında kurulu ise de, Tacdîn ile Sîtî'nin evlenmeleri olayı eserin başında önemli bir yer tutar. *Leylâ vü Mecnûn*'da bu tür bir metin halkaları dizisi yoktur. *Mem u Zîn*'de evlenmeye karşı olan Bekir veya Beko'dur; *Leylâ vü Mecnûn*'da ise Leylâ'nın ailesidir. Mem'e yardımcı olan şahıslar, Zîn'in dadısı, Tacdîn, Arif ve Çâker' dir. Mecnûn'a yardımcı olanlar, Nevfel ve Zeyd'dir. Tacdîn ve Nevfel, sosyal statü itibariyle, birbirlerine benzerler. Tacdîn de yönetici sınıftandır, askerleri olduğuna göre Nevfel de yöneticidir. Müellifler, halledilmesi zor bir işin olumlu sonuca ulaşması için, yönlendirici şahıslar olarak, sosyal statüsü olan ve yaptırıcı güce sahip şahısları tercih etmişlerdir. *Leylâ vü Mecnûn*'da, sevilen kız (Leylâ) bir başkasıyla evlendirilerek gerilim artırılmıştır, *Mem u Zîn*'de bu tür bir kurgu sergilenmemiştir.

Vak'a boyunca *Leylâ vü Mecnûn*'un aileleri ön planda olurken Mem'in âilesi vak'a boyunca hiç görülmez.

Leylâ, *Mecnûn*'dan uzak günlerinde, arkadaşlarıyla fakat çoğu zaman yalnız başına çimenlikte inzivaya çekilirken Zîn de derdini dadısı Hayzebûn, kardeşi Sîtî ile paylaşır; bir gece de mum ile dertleşir.

Mem, Zîn'e kavuşmak için Bekir ve Mîr ile mücadele ederken, *Mecnûn* pasif bir direniş içindedir, *Mecnûn* adına Nevfel mücadele eder.

Zîn, bir başkasıyla evlenmez. *Leylâ*, İbn-i Selam ile evlenir. Ama *Mem u Zîn*'de evlilik vak'ası var. O da mecâzî aşk olarak tanımladığımız Tacdîn ile Sîtî'nin düğünüdür. Mem, Bey tarafından cezalandırılmak üzere zindana atılır; yani bir başkası tarafından cezalandırılır;

Leylâ vü Mecnûn'da *Leylâ*, kocası vefat eder, üzüntülü günlerden sonra, derdini anlattığı devesiyle çölün yolunu tutar ve *Mecnûn*'u aramaya koyulur. Sonunda *Mecnûn*'u çölde tanınmayacak bir halde bulur. *Leylâ* *Mecnûn*'unu bulmuş ancak yine ona kavuşamamıştır. Çünkü *Mecnûn*, asıl maşukunu bulmuş ve *Leylâ*'yı tanımamıştır. Dünyayı ve içindekileri bilmek istemez. *Leylâ* da dünyaya aittir artık.

Mem u Zîn'de ise Mem, bağa geldiğinde Zîn karşısına geçer. Mem, Zîn'i tanımaz bilakis gölgesinden korkuyor. Gelenin yabancı olduğunu sanır. Mem, şaşkın gözlerle bakar ve ay gibi sevgilisi olduğunu anlar;

Mecnûn ızdıraba taliptir; kurtarmak isteyenlere karşı direnir; çöl tercihi kendisinedir. Mem'in cezalandırılma süresi sınırlıdır. Burada iki aşık arasında biri kendisini sınırlıyor, diğerini başkası.

Mecnûn kendisine sınır koymamıştır. Ne var ki her iki âşığın da sonu ölümdür, sevdiklerinin de... Ancak, *Leylâ vü Mecnûn*'da kadın kahraman önce ölür, Mem u Zîn'de erkek kahraman...

Mem u Zîn mesnevîsinde, Yahya adlı bir velinin Mem ile Zîn'in ölümünden sonra öbür dünyadaki hayatlarıyla ilgili bilgiler vardır. Leylâ vü Mecnûn'da da aynı durum Zeyd'in rüyası ile anlatılır. Gençlerin ölümlerinden sonraki durumları, Türkçe *Mem u Zîn* ile *Leylâ vü Mecnûn*'da, ortak motif olan rüya ile anlatılmıştır.

Burada vak'alar arası mukayeseden çok müellifler arası mukayese yapılması gerekirse Fuzûlî'deki duygu ve ilmî yoğunluk Ahmed Fâik'ten daha fazladır.

4.2.4.11. Elçi Gönderme

Leylâ vü Mecnûn

Leylâ vü Mecnûn'da Kays'a yardımcı olan Nevfel onun bu acıklı durumunu gidermek için Leylâ'nın babasına bir elçi ile mektup göndererek Leylâ'yı Kays'a ister. Ancak Leylâ'nın babası kabul etmez. Leylâ'nın babası cevabî mektubunda Leylâ'nın kabilesi deliye verecek kızları olmadığını, kendilerinde de kılıç olduğunu söyler. Bunun üzerine Nevfel, ordusuyla Leylâ'nın babasının üzerine yürür.

Mem u Zîn

Mem u Zîn mesnevîsinde ise iki defa elçi motifi söz konusudur. İlk elçi gönderme olayı Zîn ile Sıfî'yi Mem ile Tacdîn'e istemek için elçiler gönderilmiştir. İkinci elçi gönderme olayı da Tacdîn ve kardeşleri hapiste bir yılı aşkındır bulunan Mem'in hapisten çıkarılması için elçi göndermesidir.

4.2.4.12. Fitne Yönünden Mukayese

Leylâ vü Mecnûn

Bu mesnevîde hikâye kahramanlarının iyi ilişkilerini bozan anne motifi karşımıza çıkmaktadır. Asıl konusu aşk olan bu hikâyenin seyrinde değişiklik yapılarak sonuçta farklı olaylara sebebiyet verilmesi "fitne" motifi ile sağlanmıştır.

Mem u Zîn

Bu mesnevîde ise fitne motifi tamamen Mîr'in kapıcısı Beko'nun şahsında toplanmıştır. Beg ile amcazadesi Tacdîn'in arasını bozan, Mem ile Zîn'i birbirine kavuşturmayan hep Beko'dur.

4.2.5. Örnek Metin Mukayesesi

4.2.5.1.Kahramanların Birbirlerine Aşık Olmaları

Leylâ vü Mecnûn eserinde kahramanlar bir mektep hayatının başlamasıyla birbirlerini görüp aşık olmuşlar. Ama aşkın ne olduğunu bilememektedir. Kays'ın Leylâ'ya aşkı beşerî bir aşkla başlar.

Leylâ vü Mecnun'da "mağuk" rolündeki Leylâ'nın, "âşkık" rolündeki Kays'a, muhabbet gösteren ilk taraf olduğu, bu sevgiyi ilk onun temellendirdiği öncelikle belirtilir:

Ol kızlar içinde bir perî-zâd
Kays ile mahabbet etdi bünyâd
(LM/ 564)

Leylâ vü Mecnûn'da, Kays'tan Leylâ'ya bir alaka söz konusu edilmeden Leylâ'nın Kays'a muhabbet göstermesi, yani sevginin ilk Leylâ'da tezahür etmesi, eserdeki âşık ve maşuk ilişkisinin ortaya konması bakımından önemlidir.

Mecnûn'un babası, Leylâ'nın babasının oğlunu öldürmek üzere çöle adamlar saldığını öğrenince çöle gider. Oğluna yeniden öğütler verir. Babası konuşurken Mecnûn birden titrer ve yeninden kan boşanır. Mecnûn, şaşırıp kalan babasına, bu anda Leylâ'nın kolundan kan alındığını, artık iki bedende bir ruh hâlinde olduklarını söyleyerek bu durumu açıklar. Mecnûn'un ileri bir mertebeye vardığını anlayan babası, oğluna vasiyetlerini yaparak evine döner.

*eyveste yeter bize belâsı
Nevfel gazabından et kıyâsı
Çün mahz-ı şer oldı zât-ı ef'î
Vâcib görünür müdâm def'i
Her niçe ki tende cânı vardur
Nâmûsumuza ziyânı vardur
Nâmûs bizüm değül senündür
Def' eyleye gör ki düşmenündür
Çünkü zararında gördiler nef'
Azm eylediler ki edeler def'
Yâdun değül eyle oğlunu yâd
Kıl çâre ki düşmen olmaya şâd*

(LM :2029-2034)

Mem'in de ilâhi aşka ulaşmasını Ahmed Fâik de benzer tahkiye ile anlatır.

*Vechinde bir nigârın bakınca yârı gördüm
Başdım kadem ki fûra şecerde nârı gördüm*

*“Fe-eynemā tüvvellû fe-semme vechu Rabbî”
Açıldı çün başîret bakıp dîdârı gördüm*

*°Ayb etme vâ°izâ hem bilsen ne gördü çeşmim
Bûlbûl tek eylerim zâr şu gül-°izârı gördüm*

*Dü zülfü halka-yı cim döküp yanağa ol mâh
Şununca gence destî üstünde mârî gördüm*

*Söyler benim dilimce güftâr-ı Şems-i Bitlis
Yok Fâyîkâ bu gün ben hemân ol varı gördüm*

(271-275)

Mem bu şiiri okuyunca Dadı Heyzebûn onun artık erdiğine vakıf olur ve sesini çıkarmaz.

*Bu şi°ri beyâna çekdi çün Mem
°Ayyâre bilip ol açmadın fem*

(m. 276)

4.2.5.2. Mecâzî Aşktan Kurtuluş

Gerek *Leylâ vü Mecnûn* ve gerekse de *Mem u Zîr*'de mecâzî aşk merhalesinden hâkikî yani ilahî aşka ulaşmalarını anlatan kısım;

A.Leylâ vü Mecnûn

Mecnûn'un Leylâ'dan ve mecaz âleminden istîğnası, çölde Leylâ ile karşılaşmalarından sonradır. Mecnûn, Leylâ'yı, Leylâ da Mecnûn'u tanıyamaz. Birbirlerine özelliklerini belirten şiirler okurlar. Fakat Mecnûn, mecaz âleminden hakikat âlemine ve ilâhî aşka ulaşmıştır. Çünkü ona insanoğlu, vahşi hayvanları layık görmüştü. Fakat Mecnûn aslında hayvanlarla değil meleklerle berâberdi. O, yıllarca, tabiatın kucağında olgunlaşmış ve çokluk yani kesret âleminin acısından kurtulmuş, dünya dertlerini terk etmişti; bedeni nur ile dolup gösterişten uzaklaşmış, iç temizliğini elde edip mecâzdan hakikate ermişti. Görünüşe itibar etmiyordu, dünya nakşında muradı. Bunu yapan nakkâş idi.

Fuzûlî, bu ve buna benzer özellikleri mesnevi şeklinde ifade ettikten sonra, doğan gerilimi ve duygu yükünü daha iyi ifade etmek üzere, Mecnûn'a bir gazel söyleterek metin halkasını tamamlar. Fuzûlî, Mecnûn'un istiğna ve ilâhî aşka geçişini şöyle ifade eder:

*Çün nefret-i şerr-nesl-i Âdem
Kıldı ana vahşeti müselleme*

*Her vahşî tutanda bir ferişte
Yâr oldu ol Âdemî-şirîşte*

*Zâhirde refîki vahş ile tayr
Bâtında melâ'ik ile hem-seyr*

*Kılmışdı Kemâl-i i'tidâli
Kisvet eleminden anı hâlî*

(LM. 2790-2793)

*Biz cihân ma'mûresin ma'nîde vîrân bilmişüz
Âkıbet gencin bu vîrân içre pinhân bilmişüz*

*Ger özün dâne bilür taklîd ile sûret-perest
Âlem-i tahkîkda biz anı nâ-dân bilmişüz*

*Bî-haberler şerbet-i râhat bilirler bâdeyi
Biz hakîm-i vaktiz anı dökmüşüz kan bilmişüz*

*Bilmişüz kim mülk-i âlem kimseye kılmaz vefâ
Ol zamandan kim anı mülk-i Süleymân bilmişüz*

*Ayru bilmişsin Fuzûlî mescidi mey-hânedan
Sehv imiş ol kim seni biz ehl-i irfân bilmişüz*

(LM. / g. 371-2814)

B.Mem u Zîn

*Cāḥ içre ki Mem olundu maḥbūs
Ümmīd-i göñülden oldu me'yūs*

*Kesdi çü mecāzīden ümīdin
Mahv etdi fenā yolunda göñlün*

*Zikr-i ḥaḳḳ ile müdāvim oldu
Merḥābā dile müḳāvim oldu*

*Cāndan oluben o rāḥa ʿāzīm
Ṭavf-ı göñüle edip meʿāzīm*

*Söz-muḥtaşar u ḳaşır-güftār
Doğruldu yola o tīz-reftār*

*Maḳsūda yetip ṭavāf kıldı
Kendin biliben ʿavaf kıldı*

*Şemʿ-i dil yaḳdı nūr-ı ḡaffār
Ḳalmadı göñülde ḥavf-ı ḳahhār*

*Pervāne-i cān görüp şuaʿyı
Çizginmek için ol oldu sālī*

*Bir baḳmaya geldi şemʿ çün cān
Nefs anı görünce etdi efḡān*

(m. 963-971)

Leylâ vü Mecnûn ve Mem u Zîn eserleri mekân bakımından mukayese edildiğinde *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsinin çölde cereyan ettiğini buna karşılık Mem u Zîn mesnevîsi ise şehirde (Cizre) geçen bir destan olduğunu söyleyebiliriz. Yine bahar motifini her iki mesnevide de görebiliriz. Kahramanların aşkı bahar mevsimiyle müşahhas kılınmıştır. Aşıklar bazen doğa üstü gösterilir. Mesela Mecnûn Ceylan'la konuşurken Mem bazen Cûdî dağıyla bezen de sünbül ile konuşur.

SONUÇ.....

18. asır mutasavvıf şairlerinden Ahmed Fâik'in hayatı, şahsiyeti ve *Mem u Zîn* adlı mesnevisi şekil ve muhteva bakımından ayrıntılı bir şekilde incelenerek bu eser Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn mesnevîsiyle mukayese edilmiştir.

Ahmed Fâik, 18. asırda Bitlis'te yaşamış, iki yıl kadar Bitlis emirliği yapmış ve emirliği bırakarak dönemin büyük alimlerinden Nakşî ve Kadirî tarikatı şeyhi olan Şems-i Bitlisî'ye intisab ederek tasavvuf yoluna girmiştir. Üzerinde çalıştığımız mesnevisini de üstadı Şemş-i Bitlisî'ye ithafen hazırlamıştır.

İncelemesini yaptığımız ve Türk Edebiyatındaki yerini belirlemeye çalıştığımız Ahmed Fâik'in *Türkçe Mem u Zîn* mesnevîsi, *Vamık-ı Azra*, *Leylâ vü Mecnûn* gibi başka dillerde yazılan bir mesnevî iken sonradan Türk kültür ve edebiyatına kazandırılmıştır. Eserde ilâhî aşk kurgusu diğer İslâmî edebiyat ürünü olan mesnevîlerde işlendiği gibidir.

Doğuda Kürtlerle bir arada yaşayan Türkmen aşiretleri de bu *Mem u Zîn* destanını özümsemiş, dinlemiş ve Türkçeye kazandırmıştır. Ahmed Fâik, ilk olarak *Mem u Zîn* destânını Ahmed-i Hânî'den tercüme suretiyle Türkçe'ye kazandırmıştır. Elimizde bir nüshası olan bu eserden sonra müellif, iki yıl sonra te'lif bir *Mem u Zîn* kaleme almıştır.

Osmanlı Türkçesi ile 1730 yılında kaleme alınan bu eserin müellifi Ahmed Fâik, eserinde Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn mesnevîsine benzer bir kurgu oluşturmuştur. Onun özellikle gazellerine baktığımızda Fuzûlî çeşnisine yakın mazmunlar ve ifadeleri bulmak mümkündür. Şiirde Azerî Türkçesine ait söz varlıklarının olması tezimizi doğrular niteliktedir.

Ahmed Fâik, *Mem u Zîn* mesnevîsi, tertip olarak klasik mesnevî geleneğinin dışına çıkmıştır. Dîbâce, tevhid, na't, minâcât, miraciye gibi bölümler yoktur. Dîbâceye benzer birkaç beyitten sonra hemen asıl konuya

girilmiştir. Bunun yanısıra mesnevîde müellifin kendi şairlik gücünü belirtmek adına 22 gazel eklediği görülmüştür.

Eserin İç yapısında Mem u Zîn mesnevîsin çift kahramanlı aşk mesnevîsi olduğu görülmüştür. Fakat mesnevîde ilâhî aşkı (Mem ile Zîn) destekleyen beşerî bir aşk olan Tacdîn ile Sıtî aşkı vardır.

Mem u Zîn eserindeki kahramanlar ve etrafındaki aşk kurgusu, Divân şirinin aşık, maşuk, rakip üçlemesine uygundur. Fakat eserdeki “Beko” karakteri rakipten ziyâde ağyardır. Eserdeki İslâmî ve tasavvufî unsurlar diğer klasik mesnevîlerde işlendiği gibidir.

Mesnevide mekan Cizre ve çevresi iken bazen müellif, kendi yöresine (Bitlis) motifler eklemiştir. Örneğin Beko’ya “Bitlis’in kargası” demesi gibi.

Mem u Zîn ile *Leylâ vü Mecnûn* arasında yapılan mukayeseden sonra da şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Yapı bakımından *Leylâ vü Mecnûn*, klasik mesnevîlerin bütün özelliklerini barındırırken *Mem u Zîn*’de böyle bir mükemmeliyet yoktur. Her iki aşkta da ilahî aşka ulaşma söz konusudur. Ahmed Fayık, Mem u Zîn’e başlarken “Mânend-i kitâb-ı Leyli Mecnûn” diyor. Okuyuculara bu eser de Leylâ vü Mecnûn kitabı gibidir derken bu esere benzer bir şekilde bize yazdığının ipucusunu veriyor. Daha sonra gerek onun gazel kısımlarında ve mesnevîde Fuzûlî’nin eserine benzer bir çok beyit ve mısra inceleme kısmında tespit edilmiştir.

Çalışmamıza konu olan Ahmed Fâik’in Türkçe *Mem u Zîn* adlı eseri, tenkitli bir şekilde incelenerek ayrıca kurgu bakımından esinlendiği Fuzûlî’nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsiyle mukayese edilmiş, böylelikle edebiyatımızdaki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ömer Asım : **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-I Atasözleri Sözlüğü**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1988.
- Ahmede Hâne: **Mem u Zîn**, haz. Perwiz Cîhânî, İst. Nûbihâr Yay. 2010
- Aytaç, Gürsel: **Karşılaştırmalı Edebiyat**, Gündoğan Yay., Ank.1997
- Beysanoğlu, Şevket: **Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları**, C. II, İst. 1957
- Bayezidi, M. Mahmûde: **Mem û Zîn**, Diyarbakır 2007
- Bilgegil, Kaya: **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, Enderun Yay. İst. 1989
- Bûtî, M. Saîd Ramazân: (el-Bûtî), **Mem u Zîn**, Beyrut, 1957
- Doğan, Muhammet Nur: **Seyhülislâm Es'ad Efendi ve Dîvânının Tenkitli Metni**, İst., MEB. Yay. 1997.
- Doğan, Muhammet Nur: **Fuzûlî-Leylâ ve Mecnûn**, İst. Yapı Kredi Yay. 2002
- Enginün, İnci: **Mukayeseli Edebiyat**, İst. Dergah Yay. 1982
- Ergin, Muharrem: **Türk Dil Bilgisi**, İst. Bayrak Yay. 1993
- Eyyubiyân, Ubeydullah: **Cerîke-i Mem u Zîn**, Tebrîz, Şemsî 1341
- Genç, İlhan: **Leyla ile Mecnun'un İki Şairi: Fuzûlî ve Sezai Karakoç**, İst. Şule Yay. 2005
- Gibb, E. J. Wilkinson: **Osmanlı Şiir Tarihi**, Ank. c. 4, Akçağ Yay. 1999.
- Gündoğdu, M. Kemal-Azmi: **Şems-i Bitlisî**, Ank. TDV. Yay.. 1992
- Roger, Lescot: **Mem-i Âlân**, İst. Avesta Yay. 1997
- İpekten, Haluk: **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, İst Dergah Yay. 1994
- İzeddin, Mustafa Resul: **Bir Şair Düşünür ve Mutasavvîf olarak Âhmed-i Hânî ve Mem û Zîn**, Avesta Yay. İst. 2007
- Kanar, Mehmet: **Farsça-Türkçe Sözlük**, İst. Deniz Kitabevi, 2000,

- Kara, Mustafa: **Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, Sır Yay. Bursa 2007
- Karahan, Abdülkadir: **Nâbî**, Ank. KTB. Yay. 1989
- Karahan, Abdülkadir: **Fuzûlî**, MEB. Yay. İst. 1998
- Kefeli, Emel: **Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri**, İst. Kitabevi Yay. 2000
- Mengi, Mine: **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1997.
- Macit, Muhsin: **Mesneviler, Türk Edebiyatı Tarihi**, İst., KTB Yay. Ank. 2006.
- Nâbî: **Hayriyye-i Nâbî**, Haz. Mahmut Kaplan Ank., 1995.
- Levend, Agâh Sırrı Levend: **Türk Edebiyatı Tarihi**, C.:1, TTK Yay.,
- Onay, Ahmet Talât: **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, Ank. TDV. Yay. 1993
- Saraç, M. A. Yekta: **Klasik Edebiyat Bilgisi-Biçim, Ölçü, Kafiye**, İst., 3F Yay., 2007.
- Serdar, M. Törehan: **Rüyalar Şehri Bitlis**, İst. Hamle Yay.
- Şemseddin Sâmi: **Kâmûs-ı Türkî**, İst. Çağrı Yay. 1995
- Şentürk, Ahmet Atilla – Kartal , Ahmet: **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, İst., Dergâh Yay. 2006.
- Şimşek, Selami: **Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi**, İst. Buhara Yay. 2005
- M. Andre Rousseau-Claude Pichois: **Karşılaştırmalı Edebiyat** (Çev.: Mehmet Yazgan), İst. MEB. Yay., 1994,
- Tâhirü'l-Mevlevî: **Edebiyat Lügâtî**, Haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu, İst. 1973
- Yorulmaz, Hüseyin: **Koca Ragıp Paşa**, Ank. KTB. Yay., 1998.
- Üstüner, Kaplan: **Refî-Cân u Cânân**, İst. MEB. Yay. 2003

TEZLER

- Atik, Arzu: **Celîlî'nin Leylâ ve Mecnûn'u ve Nizâmî'nin Leylâ ve Mecnûn'u ile Karşılaştırma**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İst. 2009.
- Doğan, Ramadan: **Ahmed-i Amedi ve Yusuf u Züleyhâsı**, Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Türkiyyat Enst. 2005.
- Ece, Selami: **Manisalı Camî'nin Vamık u Azra Mesnevisi (İnceleme-Metin Sadeleştirme)**, Atatürk Üniv., SBE, basılmamış doktora tezi, Erzurum, 2002.
- Egüz, Esra: **Priştineli Nûrî Dîvânı ve İncelenmesi**, İÜ SBE Yüksek Lisans tezi, İstanbul 2009.

MAKALELER

- Açıkgöz, Namık: **Anlatma Problemi Açısından Fuzûlî'nin Leylî vü Mecnûn'daki Gazel ve Murabbalar**, **Tunca Kortantamer Armağanı**, E. Ü. 2007
- Bayram, Yavuz: **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Bir Uygulama**", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S:16 (Güz 2004), s.69-93.
- Çapan, Pervin: **Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn'unda Tematik Aşk**, **Turkish Studies**, 2009
- Öztürk, Murat: **Aşk Mesnevilerinde "Yönlendirici Güç" ve "İdeal"**, **Turkish Studies**, Volume 4/7 Fall 2009
- Adak, Abdurrahman: **Ahmed Fâik'in Türkçe Kaleme Aldığı Mem u Zin Mesnevîsi**, **Uluslar arası V. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu** (16-18 Ekim 2009, Mardin)-
- Sertkaya, Osman Fikri:

“Bolsungıl Tep Tediler”, **Uluslar arası Türk Dili Kongresi**
1998. TDK Yay., Ank. 1996,

EKLER

EK 1 LÜGÂTÇE

A

Āb :Su

°Abā: Yünden dokunmuş çok sağlam kolsuz hırka, pelerin

Ābâ :Babalar

Âğaz: Başlamak

Abes : Boş, faydasız şeyler

Acip : Tuhaf, hayret verici

°Ada : Düşmanlar

Adem : Yokluk

Addetmek:

Āfitab : Güneş

Ahber : Haberler

Ahen : DeMîr

Ahger : Kıvılcım

Ahir : Son

Aher : Diğeri, başkası

Ahter : Yıldız

Ahz etmek : Almak

Ahşem : Öfkelenmek, kızgın

Ākıl : Akıllı

Ālūde : Bulaşık

Āl : Soy, yüce, dalevere

Āli : Yüksek

Amik: Derin

°Anber : Ada balığının
bağırsağından çıkarılan
yapışkan ve güzel kokulu
bir madde (Amber)

°Andelīb : Bülbül

°Ankā : Efsanevī kuş

Ārā : Süsleyen

Ārām : Dinlenmek, istirahat etmek

Āreste : Süslenmiş

Ārūs : Gelin

Āsār : Eserler

°Āsār : Asırlar

°Āsir : Kolay

Āsa : Değnek

Āsā : Gibi, benzeri

Asel : Bal

Asr : İkinci

Arş : Yedi kat gök

Aşina: Dost, tanıdık, yüzücü

Āşīr : Aşiret, boy, Kur'an-ı Kerimin
on cüz'ünden her biri veya on
âyetlik bir parçası.

Âşiyân : Yuva

Âşüfte : İffetsiz kadın

Atbal : Davullar

Avâm : Halk

Âvâre : Başı boş, serseri

Âyâ : Acaba

°Ayân : İleri gelenler

Ayyâr : Hilekar, düzenbaz

Ayet'el-kürsi : Bakara süresinde bir
aşır.

Eyvân : ayvan, sundurma, çardak.

Azm: Kasd, niyet.

B

Bab : Kapı

Bād : Rüzgar

Bâde : İçki, şarap

Bâd-bân : Yelken, gemi

Bafer : Sığır

Bahr : Deniz

Bāk : Korku, havf, çekinme

Bal : Kol, kanat

Bālā : Yüksek

Balin : Yastık

Ban : Dam, Çatı

Bār : Yük, Zahmet, Meyve

Bārān : Yağmur

Bāz : Doğan

Bed : Kötü

Bed-gümān : Kötü Düşünüşlü

Behre : Pay, hisse

Bend : bağ

Bendetmek : Bağlamak

Berdār : Asılmış

Berķ : Şimşek

Berg : Yaprak

Berhīz : Kalkan, sıçrayan

Berrān : Keskin

Best : Bağ, bağlamak

Beste : Bağlanmış

Bezm : Meclis ,

Bezm-i Elest: Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılır ki: Allah dünyada hiç bir şey yokken, hatta dünya yokken, ruhlar alemini yarattı. Sonra bütün ruhları bir araya toplayıp sordu, 'elestü birabbikum ?' Yani: Ben siZîn Rabbiniz değil miyim? Ruhlarımız bu soru karşısında 'bela' dedi: 'Evet, Rabbimizsin'.

Bu olayın gerçekleştiği yer “bezm-i elest” dir. Yani ruhlar alemidir.

Bî-dâr : Uyanık

Bilâ : Olumsuzluk eki (-sız)

Bîmâr : Hasta

Bî-nevâ : Biçare, zavallı

Bî-rûn : Dış yön, dışarı

Bisât : Kilim, minder, döşeme

Bî-sûd : Faydasız

Bister : Döşek

Bî-tâb : Takatsız, Düşkün

Bû :Koku

Bum : Baykuş

Bühtân :İftira

Bülend : Yüksek

Bünyād : Yapmak, bina etmek

Bürehne : Çıplak

Büryân : Kızarmış Kebab

Büt : Put, heykel

Büzürg-vâr: Büyük, büyüklük

C

Cā(y) : Yer

Cah : Makam, mansıb, rütbe

Cāme : Elbise

Cārī : Akan, Akıcı

Cebīn : Alın , Korkak
Cennāt : Cennetler
Cezbe : Çekilme, İstiğrak
Cibāl : Dağlar
Cū (y) : Nehir, Akarsu
Cüvān : Civan, genç delikanlı
Cüst : Araştırma, arama

Ç

Çah : Kuyu
Çak : Parça , yarık, yara
Çāker : Köle, kul
Çalāk : Atik, çevik, atılğan
Çehār : Dört
Çenk : Rebāb (Bir nevi saz)
Çerh (Çarh) : Felek, dünya
Çeşm : Göz
Çevgān : Çomak, çöğen
Çist : Nedir sorusunun karşılığı
Çü : gibi
Çün : Gibi, zira, çünkü, madem ki

D

Dād : Adalet, Hakk
Dāder : Kardeş, Arkadaş,
Daḥhme : Mezār, kabir, türbe
Dağ : Yara, sızı acı
Dal : Dal harfi
Dāl : Delil
Dām : Tuzak, ağ
Dār : Yer, ev
Dāra : Daryüs, İran hükümdarı

Dārib : Döven, çarpan
Dayk : Darlık, sıkıntı
Dehān : Ağız (dehen)
Dehr : Zaman, çağ, dünya
Dem : Zaman
Dem : Kan
Dem-sāz : Arkadaş, uygun
Dem-gir : Arkadaş, dost
Denlū : Kadar, miktar
Der: Kapı, Farsçada 'de' anlamında
Der-bān : Kapıcı
Derūn : İç, iç taraf
Derd-nāk : Dertli
Deryā : Deniz
Deryā-dil : Gönlü geniş
Dest : El
Deşt : Çöl, kır
Devende : Koşan
Deyyār : Kişi, adam
Dībā : İpek kumaş
Dīdār : Yüz
Diger-gūn : Başka biçim
Dil : Gönül
Dil-fikār : Yaralı gönül
Dilīrān : Yiğitler, cesurlar
Dil-rubā : Gönül kapan
Dūd : Duman
Duhter : Kız
Dūn : Alçak
Dūr : Uzak, ayrı

Dü : iki

E

Ebdān: Bedenler, vücutlar

Ebr: Bulut

Ebru: Kaş

Efgān: Bağırarak ağlamak

Efkār: Çok fakir, pek fakir

Efkār: Fikirler, düşünceler

Efgende : Yere atılmış, düşürülmüş, yıkık

Eflak : Felekler, gökler

Efrenc : Frenk ya da Avrupalılar

Efrüz : Parlak, parlatılan

Efşān : Saçan, Dağıtan

Efvah : Ağızlar, Menfezler,

Eķābir : Büyükler

Elā-ya-Eyyühe'l-uşşak : Ey aşıklar

Elf : Bin

Elfıraķ : Ayrılık

Elif : Elif harfi

Emīr : Bey

Envāl : Mallar

Encām : Son, nihayet

Enf : Burun

Enver : Çok Parlak

Esrik : Sarhoş

Evkāt : Vakitler

Ezhar : Çiçekler

F

Fahm : Büyük Ulu 2. Kömür

Fehm : Anlamak

Fem : Ağız
Felâh : Kurtuluş
Ferace : Baş örtüsü
Ferauş : Unutmak
Ferraş : Hizmetçi
Filhal : Hemen
Firaş : Yatak
Furkan : Kuran-ı Kerim
Fûsun : Şaşırtıcı, Sihirli
Fûlk: Gemi, sandal, kayık

G

Gâh : Ara, Sıra Vakit
Gedâ : Dilenci, fakir
Geh : Gâh
Ger : Eğer
Gerden, Gerdân : Boyun
Gerdun : Dünya, felek
Geşt : Dolaşma, gezme
Griban : Yaka
Güdâz : Yakan
Güftâr : Söyleyen
Gümân : Zan, Tahmin
Gûn: Tarz, gidiş, sıfat, renk, çeşit
Gûn a Gûn : Çeşit çeşit
Gûy : Top
Günc : HaZîne, köşe, bucak

G

Ğabğab : Çene altı
Ğaffar : Affedici, Bağışlayan Allah
Ğam-kûsar : Avutan, dert ortağı

Ġark: boğulmuş
Ġasl : Ölü Yıkamak
Ġassal : Ölü yıkayan
Ġazal : Ceylan
Ġubar : Toz
Ġulâm :Köle
Ġurap :Karga
Ġurfe : Çardak, köşk

H

Hâk : Toprak
Hadim: Hizmetçi
Hâdi : Koruyan, yarımıcı, Allah
Haher : Kızkardeş, hemşire
Hail : Engel, mani
Hakim: Filozof
Hâkim : Hükmeden
Hakkâk : Mükür kazan
Hal : Ben
Hale : Parlak ayın etrafındaki çenber
Hamayil : Kılıç kayışı, belden asmak, sarkıtmak
Hame : Kalem
Hamide : İki büklüm
Han : Sofra
Hankah : Çadır, türbe, yemek verilen yer
Ĥandan : Gülen, sevinen
Har-bende : Seyis, eşek bakıcısı
Har : Eşek
Hark: Yakmak
Harir : İpek
Haşak :Çöp

Hem-tâ : benzer, eş
Hâtif :Gaybtan gelen ses
Hiredmend: Akıllı
Hunçe : Kase
Hurde: Küçük parça
Husûf : Ay tutulması
Huclet: Utanmak
Hufle:

İ-İ

İblağ : Ulaştırmak, Bildirmek,
İğlâl : Hainlik,
İhrağ : Yakma, Yakmak
İyd : Bayram
İkdām : Gayret etmek,
İgmāz : Göz Yummak
İncām :Nimetler
İrci : Bana dön
İstimalet: Gönül almak
İtmam: Tamamlamak
İzar: Yanak

J

Jale : Çiğdem, Çiğ
Jenk : Pas

K

Kām : Arzu, İstek, Murat
Kâşane : Saray,
Kurs : Yuvarlak, yörünge
Kemīn : Köşe, Pusu , Tuzak

Kilk : Kalem
Keniz : Cariye, halayık
Kişver : Memleket, Ülke
Kös : Davul
Kūh : Dağ
Kūhsār : Dağlık
Kūsar : Yiyen, İçen

L

Lu^cb : Oyun, eğlence
Lâmh : et
Lü'lü : İnci
Lüb : Öz, esas, akıl

M

Ma^ca : -İle birlikte, beraber, yanında
Maḍrūb : Vurulmuş. Döğülmüş.
Çarpılmış
MaḥāZîn : Mahzenler, Zîndanlar,
Maḥfice : Gizlice
Maḥlūt : Karışmış
Mânend : Benzer, Denk, Eş, Gibi
Matbūh : Pişirilmiş
Me'âb : Dönülecek yer. Sığınılacak yer. Melce'.
Merdāne : Erkekçesine
Memlu' : Doldurulmuş, Dolu
Meşşāte : Gelin süsleyici
Meyān : İç, Orta
Meknūn : Örtülü, gizli. Saklı.
Dizilmiş. Dizili. Manzum.
Memlu' : Doldurulmuş, Dolu

Mestür : Örtülmüş, Gizlenmiş

Mikrâż : Makas

Mîsâk : Anlaşma, Sözleşme

Mîze : Mızrak

Mutîc : Boyun eğen

Muarra : Çıplak, sıyrılmış

Muhāsım : Düşman

Muhaddis : Hadis ilmiyle ilgilenen

Murğ : Kuş

Muşaykal : Cilâlı. Parlak. Yıldızlı. Perdahlı.

Muṭṭavvel : Uzatılmış, uzun uzun.

Muṭayyab : Güzel kokular, Sürünmüş, önlü hoş edilmiş

Mübeddel : Değiştirilmiş, değişmiş

Müberred : Soğutulmuş

Müfsid : Bozguncu, Fesatçı

Mühendis : Mühendis

Mülâzım : Medrese tahsilini bitirip icazet alan, Stajyer, Asistan

Mülebbes : Giydirilmiş

Mürakıb : Teftiş ve kontrol eden kimse. Hıfzeden. Allah'a bağlanmış olan.

Münkâd : İnkiyad eden, Boyun eğen

N

Nâ'im : Yatan

Nekbet : (C.: Nekebât - Nükub) Talihsizlik, şanssızlık, bahtsızlık. * Musibet, felâket. * Düşkünlük.

Nişîn : Oturan, Oturmuş

O

Otağ : Büyük Çadır

Ö

Özge :Başka, Başkası

P

Pâ (y) : Ayak

Palas : Çul, aba

Payan: Son

Pend : Öğüt

Peykan : Temren

Pertev : Işık

Pîr : İhtiyar

Pîrezen : İhtiyar kadın

Püser : Oğul

R

Râci : Dönen

Ra'd : Gök gürültüsü

Râvî Rivayet eden

S

Sâz : Uygunluk

Sālūs : Hilekar

Sayru: Hasta

Sekvân : İpek minder

Sehî : f. Düz, doğru. * Fidan gibi boy.

Sipehsalar : Komutan

Saykal : Cilâ

Sakf : Tavan

Su'bân : Yılan, ejderha

Melâz : Sığınılacak yer. Melce'.

Hānkāh : f. Allah rızası için ve misafirleri minnet altında bırakmamak ihlâsı ile fakir ve dervişlere ve talebe-i uluma yemek verilen ve misafir edilen yer.

Ş

Şâbâş : Aferin, bağış

Şecer : Ağaç

Şems : güneş

Şam : Akşam

Şem : Koku

Şeçâ^cat : Yiğitlik, Cesurluk

Şihâb : Kıvılcım, Akan Yıldız

Şikâr : Av, Ganimet

Şukka : Küçük tezkire, Mektup

T

Teb : Titreme

Tekdîr : Azarlama

Tekrîm : Hürmet ve tazim göstermek ve görmek. Saygı göstermek

Tenevvür : Aydınlanma

Ter : Taze, Islak

Tir : Ok

Tiğ : Kılıç

Tizab: Kezzab

Teleng : Tilki

Tur: Tur Dağı , Kuran-ı Kerim'in 52. Suresi

Tûti: Papağan, Dudu Kuşu

U

Ubur: Geçiş

Ubūdiyyet : Bendelik, kulluk, kölelik. Kul olduğunu bilip Allah'a itaat etmek

Ü

Üftade : Düşkün

Üstühan : Kemik

V

Vahid: Tek, bir

Verd : Gül

Velî : İakin

Veş : gibi

Vech :Yüz

Vecahat: Güzellik, gösteriş

Vâciz :Halka nasihat eden din adamı. Ezan Okuyan

Y

Yed : el

Yeksân : Bir, beraber

Z

Zahib : Sanan

Zahm: Yara

Zâr : Ağlama

Zaybak : Civa

Zebûn : Aciz, zavallı

Zen: Kadın

Zecr :Eziyet, sıkıntı

Zünnar : Kuşak

Zişt: Çirkin. Kötü. Kabih

بوصفه لونه کیم اورنگ انش بور زربانند اول سن کاه شغافه مشایق بیداری پرواز اندر دروان بوجای سوزنی اول ماه لغال بیت کوردت اولدی بوغزل دینده گفتار	کیم ایلمدی بوندری مشوش سوزله چکوب وحشه بر شول وقت سجده کی نشیدر شب یلدر بوجو خلفه روت محم یلدر ای نکلاه صحبت محم قیلدی ورد مده ناله و زار	کجه رومیه المی قصه بد رعالم تیغ مزکن دوروب کوباکما لؤلؤ و قالدیچون اولت بوجو ازد زلفک فوشش مجرب هر و حرف صوبه ایدر ای فغانه کلک چنبد ازد زلفک فوشش مجرب هر و حرف	ایلمدی بوندری مشوش سوزله چکوب وحشه بر شول وقت سجده کی نشیدر شب یلدر بوجو خلفه روت محم یلدر ای نکلاه صحبت محم قیلدی ورد مده ناله و زار	ول شعر بانه کورده دایم قورده ار قوردی فغان واه زارین	اول دمه که می غزل و قورده صید بلبل سینه ککازین
قیلدر اول خلق مست و قی ناله اندرینه قیلدی عزم سیران اندرهم بدوب بر او زکاه غار هر بری مثال شمس لخت بنام شیوه ایله عورت راه ناجیدین ایلمه محم اولاجو ناسر	مه رولری خلقه صا ایچون قی ناله کل رخلری بیت خلق جبران ناجیدین و می اول کی دماز بوش ایلمه بلر لباس دخت راجل با باق بوجو اول کی هر و چون بوجو زانه ایدر کی ناسر	حسب روی زمینه مست و خالنلری کی فنی بکورت چو ق کسه ایدر سینه نیچاله برخه مثال بحر خاغر هیچ قیلدی فراد بر کس فی الجاه و خلق لا ابار	چو ق کسه دو کدای شنه خال برخه دو سوب زعیه غلر دیونا صفت یورده هر کس ناجیدین و می کورده بوجو حیدر کوزلی ایلمه باقید بوجو محم قیلدی اود مده جوست بوجو	هر از بدینوب بوسری هم کورده	وقفا که می بوجی کورده

1. S NÜSHASI

بر صفر صدف با غله که دلدرد و با نیت سینه خور و ناله که نه بخور و با نیت هم که نه دلدرد که نه دلدرد و با نیت هم که نه دلدرد که نه دلدرد و با نیت	انفغان کل ای بیاید لب از لب و با نیت نیم ناله فریاد بی سر و سر و سر و سر بر نیت و نیت و نیت و نیت و نیت و نیت و نیت و نیت و نیت و نیت	هنکاه سحر اول مده ناله و با نیت ای فابو کهنه ناله اول و با نیت صبر ناله و کل با نیت و با نیت	افندی روانه چشمه ناله سرگشت صفت و کل ناله ای که بو بزر بناله هر ناله زینت می پستی کو رنیده و هم هم اولدی هم بو سر و ناله هم خاتمی طاقوب و رسته هم سستین ناله و نیت و هم خابا بچه کو و رسته و نیت و نیت	دو و نیت و نیت و نیت و نیت دین خاتمی جیفه ناله و نیت هم خاتمی جیفه ناله و نیت کلادی زین طوقی و نیت زین خاتمی جیفه ناله و نیت دو و نیت و نیت و نیت و نیت
بر بزر که کوب چهره رهم اکثر سبب کرسن نیت سبب هم ناله بی نیت و نیت و نیت بر نیت و نیت و نیت و نیت هب غارت اولد که نیت و نیت وقت و نیت و نیت و نیت بالینا بد نیت و نیت و نیت	تا جیدین وستی و نیت و نیت دل کو ردی و نیت و نیت چون و نیت و نیت و نیت بر نیت و نیت و نیت و نیت الوده خواب و نیت و نیت چون و نیت و نیت و نیت سرخوش صفت سنی و نیت	سور و نیت و نیت و نیت افان که نیت و نیت و نیت بر نیت و نیت و نیت و نیت بزم با نیت و نیت و نیت از نیت و نیت و نیت و نیت رخسار و نیت و نیت و نیت عرض بلبله خاتمی و نیت بوستوری قیوم و نیت و نیت	اول و نیت و نیت و نیت نارجه و نیت و نیت و نیت قول بو نیت و نیت و نیت کل و نیت و نیت و نیت بر نیت و نیت و نیت و نیت افغانیله سست و نیت کو و نیت و نیت و نیت و نیت	

۱۷
 آهیه طبع اولی زور صاعقه آبی چغندر زور
 بان اوزره هیفا دریلر کجی چکر تیرمه ایش وصالی
 صاعقه نشای سیم زور لر غلطان اولوب به کهر لر
 خرب لا سیریه اول تخی حرم آله اول یلک زنجی
 دیار اولدی پای انداز جلدی حرم اوجره قوی بر داز
 ند نصیب سیر طوبیه مرتب ختم اوزره ذرا بریه اکر کب
 سن اریقه غوره اولی غشام جدری نشا طر اریق لفظام
 زلف کجی شب طوبیه جوانی لردی بر تیلر هانی
 فانسیر شمع اولدی سوزان قنار ابریه زنجی خندان
 رقص ایلمه کردی چود جوانل شایسته وریق نصی جانل
 چود کجی اوزم ایشی عشا امر طیلر سیر دوزر وداشا

الفصح بریه عیندر دله ره رقص ایتمی اوزم ساره لره
 رقص اریق کور مکد عودسی تبیل خوشب اوزم قوس
 یوکلری قطاره قشاید زریه اول تخیه چکریب حجاب دریه
 کوی اولی فخر چیلدی رله چود اریق و خلد سیری شله
 اول بیج سده حرم سارک چود عیندی اوساه نوسارک
 چاکر ایلد عارف اولدور سک فیلد اریق اوتختی پای بر سیه
 بیک نایق بار اریق جوانی بیک اسب بیلر بار ساری
 بوکلندی ایش و تابان اموال خزینه فراوانت
 آکرده عودسی چغندر بر لره عارف غاکور دردی غیر نشله
 اریق سرتیه ویری بشارت خلای ریه ایلد ایشا رت
 ذوقیل طبع اولی آهیه ره صاعقه طره اریق اوزم تیریه

تاجیه

اتامایریشک مرالم حاجات مقبول اولغای انا حاجات
 قشام بولدی دعائنا انعام ال سرورک بوزده کوریه قشام
 بربزه زک الوتقده علامه اولشیدی اول وجانغ نامر
 رسته طوبیه اولکلمه اربه ویدی الینه الیه اول طایبه
 اولمکه وریلدی رسته بیته بدم هر اولوبه رها بیته
 جبرایتی وضع اربیه حجابی سیراتک ایچمده اول انجابی
 چویشک سیرعل اولدی اول ماه بوشوی بیانه چکی نالاه
 نیندر سالکم جان اوخوده آلوده مزلان
 لکدره سینه عاشق زکیر لوتیریک بیگان
 سوزغنی بی صدرم او شوق قوس دیتیزک
 بیته تحمل داشت قشام بوزده ربه دره هیکان

برعلی طالد ایله مرزیه خلق شریعه اوله سینه
 چویدولون نظام حکم ایله زمان لکچرله فراتر ابریلر یان
 ناهیه حرم اولدی تظیف مجموع سراط اولدی تضریف
 راه حرم باصفا اقام اول جتی مرمر لوزری حرام
 حرم حرم ایردی هر مده ختم ایله لکم حرم و حرمده
 باشا لوبه سجده قیادی تظیف کورسکی قیامه سنه و کوریم
 چوید سوز سجادیه صلا وصلنه وریلدی لا صلا
 چوید قیادی غای اولدی مراغه ال لوزری بوزینه باغضاغت
 ای صاعبه لطف چوید حرام دی غا زور زب حرم و حلیان
 ادعوی بیردک اسقیه لکم ادرکنی زلاله وصلک حرم
 ادرکنه بیردک لکم اسقیه ادرکنی لسا ولکم باحسب

تام

EK 3: ÖZEL ADLAR DİZİNİ

Āb-ı hayvān 115,
Ādem 119,131,147
Aḥter 118,
°Andelīb, 203
°Ārif 114,140,176,178,183,201
Āyete'l-kürsī 120,

B

Bāğ-ı cennet 115,
Bāğ-ı Rıdvān 115,
Bekir 115,
Beg 115, 205
Belh 116,
Beko
138, 171, 174, 178, 195, 196, 206,
207, 208, 215, 221, 230,200, 206
Beytū'l-āḥzān 202
Bāzū 117, 205 ,
Botan (Bohtān) 113,116
Bitlis 200, 202

C

Cezīre 113,117 , 205 ,
Cennāt-ı °Adin 206 ,

Ç

Çeng 119,

D

Dāye 197,
Def 119,
Dergāh 202,
Deşt 117,
Dergāh 114,
Dürr 113, 204

E

Ekrād 113, 225
Emīr 113, 114, 196,

Esb-i tāzī 117,

F

Fāik 119, 122, 123,129, 199, 201,
204
Furkān 119,

G

Ğ

Ğurāb-ı Bitlis 200
Ğāret 120,
Ğassāl 200,

H

Ḥakīm 198,
Ḥākim 198,
Ḥātem 113, 122,130,
Heyzebūn 127
Hindī 116,

İ, I

İblīs 200,
°İsā 198,
İmām 119,
İskender 112,

J

K

Ka'be 119, 201,
Kevkeb 202,
Kūh 117,

L

Leyli Mecnūn 113,
Leylā 205 ,

M

Ma°būd 125,
Mecnūn 113,123, 205

Mem 113,114, 118, 119, 120, 122,
123, 196, 197, 198, 199, 203 , 205,
206 ,

Mevlā 125 ,

Miḥrāb 119,

Mīze 117,

Mīr 196,

Mürğ 119,

N

Naḵḵād 113,

Naḵḵāş 113,166, 979

Nev-rūz 116,

O

P

R

Rıdvān 201,

Rüstem 113,

S

Sākī 116, 120, 202

Şanavber 121,

Sittī 115, 116, 117, 120, 121,
122,124 , 127 ,128,129,130,

Sind 116,

Sünbül 146,

Ş

Şah-mār 204,

Şehbāz 119,

Şems 118,

Şems-i Bitlis 203,

T

Tācdīn 114, 118, 130, 200, 201,

Tāvūs 119,

Teleng 308

V

Y

Ya'ḵūt 116,

Yaḥyā 206

Yasa 199,

Z

Zeyne'd-dīn 113,

Zīn 115, 116, 119, 121, 123, 195 ,
196, 197, 198, 199, 200, 201, 202,
204 , 205 ,206